

**TÜRKİYE'DE UYGULANAN YATIRIM
TEŞVİKLERİ VE TRA2 BÖLGESİNDE
BİR ARAŞTIRMA**

Melik YOLCI

**Doktora Tezi
İşletme Anabilim Dalı
Prof. Dr. Adem DURSUN
2019
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI**

Melik YOLCI

**TÜRKİYE'DE UYGULANAN YATIRIM TEŞVİKLERİ VE TRA2
BÖLGESİNDE BİR ARAŞTIRMA**

DOKTORA TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Adem DURSUN**

ERZURUM – 2019

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Adem DURSUN danışmanlığında, Melik YOLCI tarafından hazırlanan bu çalışma 20/12/2019 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından İşletme Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Adem DURSUN

İmza: ...

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Bekir ELMAS

İmza: ...

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ömer YILMAZ

İmza: ...

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Suat YILDIRIM

İmza: ...

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Nurullah KAYA

İmza: ...

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR ve SİMGELER DİZİNİ	VII
ŞEKİLLER DİZİNİ	VIII
TABLolar DİZİNİ	IX
ÖNSÖZ	XVI
GİRİŞ	2

BİRİNCİ BÖLÜM**YATIRIM TEŞVİKLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİ**

1.1. TEŞVİĞİN TANIMI	4
1.2. TEŞVİKLERİN ÖZELLİKLERİ	5
1.3. TEŞVİKLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ	6
1.4. TEŞVİK SİSTEMİNİN AMAÇLARI	9
1.5. TEŞVİKLERİN ETKİNLİĞİ	12
1.6. TEŞVİK SİSTEMİNİN SINIFLANDIRILMASI	14
1.6.1. Teşviklerin Uluslararası Alanda Sınıflandırılması	14
1.6.1.1. Finansal Teşvikler	14
1.6.1.2. Vergisel Teşvikler	15
1.6.1.3. Düzenleyici Teşvikler.....	15
1.6.1.4. Teknik veya İşletme Destek Teşvikleri	15
1.6.2. Türkiye'de Teşviklerin Sınıflandırılması	16
1.6.2.1. Amaçlarına Göre Teşvikler	17
1.6.2.2. Kapsamına Göre Teşvikler	17
1.6.2.2.1. Genel Teşvikler	17
1.6.2.2.2. Bölgesel Teşvikler	18
1.6.2.2.3. Sektörel Teşvikler	18
1.6.2.3. Veriliş Aşamalarına Göre Teşvikler	18
1.6.2.3.1. Yatırım Öncesi Teşvikler	18
1.6.2.3.2. Yatırım Dönemi Sağlanan Teşvikler	19
1.6.2.3.3. İşletme Dönemi Sağlanan Teşvikler	19

1.6.2.4. Kullanılan Araçlara Göre Teşvikler	19
1.6.2.4.1. Parasal Teşvikler	19
1.6.2.4.2. Ayni Teşvikler	20
1.6.2.4.3. Vergi Teşvikleri	20
1.6.2.4.4. Garanti ve Kefalet Teşvikleri.....	21
1.6.2.4.5. Diğer Teşvikler	21
1.7. TÜRKİYE’DE YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİ ve DESTEK UNSURLARI	21
1.7.1. Bölgesel Teşvikler.....	22
1.7.2. Öncelikli Yatırım Alanlarına Yönelik Teşvikler.....	24
1.7.3. Stratejik Yatırımlara Yönelik Teşvikler	26
1.7.4. Büyük Ölçekli Yatırımlara Yönelik Teşvikler	26
1.7.5. Genel Teşvik Uygulamaları	28
1.7.6. Yeni Teşvik Sistemi Destek Unsurları	28
1.7.7. Katma Değer Vergisi İstisnası.....	30
1.7.8. Gümrük Vergisi Muafiyeti	30
1.7.9. Vergi İndirimi.....	30
1.7.10. Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği	31
1.7.11. Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği	31
1.7.12. Gelir Vergisi Stopajı Desteği	31
1.7.13. Faiz Desteği.....	32
1.7.14. Yatırım Yeri Tahsisi.....	32
1.7.15. Katma Değer Vergisi İadesi	32

İKİNCİ BÖLÜM

TRA2 BÖLGESİNİN SOSYO – EKONOMİK KALKINMASINDA YATIRIM TEŞVİKLERİNİN ETKİNLİĞİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

2.1. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	33
2.2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI.....	33
2.3. ARAŞTIRMANIN KISITLARI.....	33
2.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	34
2.6. ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	46

2.6.1. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin İllere ve Sektörlere Göre Dağılımı.....	46
2.6.2. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin Türü ve Çalışan Sayıları	47
2.6.3. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin Kuruluş Yerleri İle İlgili Sorunları	49
2.6.4. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin Finansman Sorunları	58
2.6.5. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin İhracat Yapma Durumları	64
2.6.6. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin İhracat Yapmama Nedenleri	65
2.6.7. TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Teşviklerden Yararlanma Oranları ve Yararlandıkları Teşvik Türleri	73
2.6.8. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin Yatırım Teşvik ve Uygulamaları Hakkındaki Bilgi Kaynakları	76
2.6.9. TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Teşviklerden Yararlanma Esnasında Karşılaştıkları Güçlükler	79
2.6.10. TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Faaliyetlerine Teşviklerin Sağlamış Olduğu Katkıları.....	86
2.6.11. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin Kapasite Kullanım Oranları İle Yeni Yatırım Planları Arasındaki İlişki	90
2.6.12. Ekonomik Gidişatın TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Yatırım Planlarına Etkisi.....	92
2.6.13. Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin TRA2 Bölgesine Yatırım Yapmasında Etkili Olan Faktörler.....	94
2.6.14. Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin TRA2 Bölgesine Yatırım Yaparken Karşılaştıkları Güçlükler	98
2.6.15. TRA2 Bölgesine Yeterince Yatırım Yapılmamasında Medyanın Etkisi	102
2.6.16. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin Yatırım Teşvik Yasası Hakkındaki Görüşleri	103

2.6.17. TRA2 Bölgesinde Yararlanılan Teşvik Türlerinin Yeni Yatırım Kararlarına Etkisi.....	109
2.6.18. TRA2 Bölgesinde Yararlanılan Teşvik Türlerinin Mevcut Yatırımların Geliştirilmesine Etkisi	114
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	118
KAYNAKÇA	132
EKLER.....	138
EK 1. ANKET	138
ÖZGEÇMİŞ.....	143

ÖZET**DOKTORA TEZİ****TÜRKİYE’DE UYGULANAN YATIRIM TEŞVİKLERİ VE TRA2
BÖLGESİNDE BİR ARAŞTIRMA****Melik YOLCI****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Adem DURSUN****2019, 143 sayfa****Jüri: Prof. Dr. Adem DURSUN****Prof. Dr. Bekir ELMAS****Prof. Dr. Ömer YILMAZ****Prof. Dr. Suat YILDIRIM****Dr. Öğr. Üyesi Nurullah KAYA**

Ülkelerin gelişmesi ve kalkınmasında uygulanan devlet politikalarında ve kamu kaynaklarının adil olarak tabana yayılmasında devlet teşviklerinin önemi büyüktür. Ancak teşviklerin daha verimli ve etkili kullanımının sağlanabilmesi için, teşviklerden yararlanan işletmelerin, sektörlerin ve bölgelerin ihtiyaçlarının doğru belirlenmesi ve memnuniyet düzeylerinin değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı; yatırım teşviklerinin Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan illerinden oluşan TRA2 bölgesinin sosyo – ekonomik olarak kalkınmasında, bölgede üretim ve istihdamın artırılmasında, geleceğe dönük yatırım kararlarının alınmasında etkili olup olmadığını belirlemektir. Bu amaca ulaşabilmek için yürüttüğümüz araştırmada; TRA2 bölgesinde faaliyette bulunan ve teşviklerden yararlanan işletmelerin kuruluş amaçları, kuruluş yerleri ile ilgili sorunları, kapasite kullanım oranları, ihracat durumları, yararlandıkları yatırım teşvikleri, teşviklerden yararlanma esnasında karşılaştıkları güçlükler, yararlanılan teşviklerin üretim, istihdam ve yatırım kararlarına etkileri, teşviklerin beklentilerini karşılayıp karşılamadığı, yatırım planları ve yatırım yaparken karşılaştıkları sorunlar anket yöntemiyle incelenmiştir.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde teşvikin tanımı ve özellikleri, Türkiye’deki güncel teşvik uygulamaları üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde, yatırım teşviklerinin TRA2 bölgesinin sosyo – ekonomik olarak kalkınmasında, bölgede üretim ve istihdamın artırılmasında, geleceğe dönük yatırım kararlarının alınmasında etkili olup olmadığının belirlenmesine yönelik yapılan araştırmadan elde edilen bulgular ve bu bulguların değerlendirme sonuçlarına yer verilmiştir.

Araştırmanın sonucunda yatırım teşviklerinin, beklenen düzeyde olmasa da, TRA2 bölgesinin sosyo – ekonomik olarak kalkınmasında, bölgede üretim ve istihdamın artırılmasında, geleceğe dönük yatırım kararlarının alınmasında etkili olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Teşvikler, Yatırım Teşvikleri, Türkiye’deki Teşvik Uygulamaları, TRA2 Bölgesi.

ABSTRACT**Ph. D. DISSERTATION****INCENTIVE APPLICATIONS IN TURKEY AND A RESEARCH IN THE TRA2
REGION****Melik YOLCI****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Adem DURSUN****2019, 143 Pages****Jury: Prof. Dr. Adem DURSUN****Prof. Dr. Bekir ELMAS****Prof. Dr. Ömer YILMAZ****Prof. Dr. Suat YILDIRIM****Assist. Prof. Dr. Nurullah KAYA**

State incentives have a great significance in state policies applied for recovery and development and in equitable distribution of public resources to whole public. However, in order to ensure more efficient and effective use of incentives; needs of enterprises, sectors and regions which benefit from incentives should be determined accurately and their satisfaction levels should be evaluated.

The aim of this study is to determine whether the investment incentives are effective in socio - economic development, production and employment increasement and future investment decisions of TRA2 region which consists of Ağrı, Kars, Iğdır and Ardahan provinces in Eastern Anatolia Region. In this study, enterprises operating in the TRA2 region which are benefiting from incentives were examined via survey method in order to determine effectiveness of incentives. The enterprises were examined regarding following aspects: Objectives of establishment, problems related to the locations of establishment, capacity utilization rates, export situations, benefitted investment incentives, difficulties faced during utilization of incentives, effects of incentives on production, employment and investment decisions, whether the incentives meet the expectations, investment plans and the faced problems while making investments.

The study consists of two parts. First part of the study includes; definition and properties of promotion, current incentives applied in Turkey.

Second part of the study includes research findings and evaluation of the finding results. The findings were obtained by gathering data related to effectiveness of investment incentives on socio - economic development, production and employment increasement and future investment decisions of TRA2 region.

Result of the research indicates that investment incentives are effective, although it is not at expected level, for socio - economic development of TRA2 region, for increasing production and employment in the region and for making future investment decisions.

Keywords: Incentives, Investment Incentives, Incentive Applications in Turkey, TRA2 Region.

KISALTMALAR ve SİMGELER DİZİNİ

AB	: Aypura Birliği
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ISSN	: International Standard Serial Numbers (Uluslararası Standart Süreli Yayın Numarası)
KDV	: Katma Değer Vergisi
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
SBF	: Sosyal Bilimler Fakóltesi
SEGE	: İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
TBP	: Ton Başına Petrol
TBMM	: Türkiye Büyük Miller Meclisi
TL	: Türk Lirası

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Devlet Yardımlarındaki Amaçlar	11
Şekil 1.2. Türkiye’de Yatırım Teşvik Sistemi Araçları	22
Şekil 1.3. Teşvik Bölge İlleri	23
Şekil 1.4. Türkiye’de Yatırım Teşvik Sistemi Araçları	29

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. 2009 Öncesi ve Sonrası Teşvik Sistemlerinin Karşılaştırılması	8
Tablo 1.2. Türkiye’de Teşvik Araçlarının Sınıflandırılması ve Çeşitleri.....	16
Tablo 1.3. Teşvik Bölge İlleri.....	23
Tablo 1.4. Bölgesel Teşvik Uygulamalarında Sağlanan Destek Unsurları	24
Tablo 1.5. Öncelikli Yatırım Alanlarına Sağlanan Destek Unsurları.....	25
Tablo 1.6. Stratejik Yatırımlar İçin Sağlanan Destek Unsurları	26
Tablo 1.7. Büyük Ölçekli Yatırımları Desteklenen Yatırım Alanları	27
Tablo 1.8. Büyük Ölçekli Yatırımlar İçin Sağlanan Destek Unsurları.....	28
Tablo 1.9. Teşvik Destek Alanları ve Yatırımlar İçin Sağlanan Destek Unsurları	29
Tablo 2.1. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin İllere ve Sektörlere Göre Dağılımı.....	46
Tablo 2.2. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletme Türleri	47
Tablo 2.3. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin Çalışan Sayıları...	48
Tablo 2.4. Kuruluş Yerinin Hammaddeye Yakın Olmaması Sorununun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Faaliyetlerini Etkileme Düzeyi	50
Tablo 2.5. Kuruluş Yerinde Altyapıdan Kaynaklanan Sorunların TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Faaliyetlerini Etkileme Düzeyi	51
Tablo 2.6. Kuruluş Yerinde Nitelikli Eleman Bulamama Sorununun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Faaliyetlerini Etkileme Düzeyi	51
Tablo 2.7. Kuruluş Yerinin Pazara Olan Uzaklığı Nedeniyle Yaşanan Sorunların TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Faaliyetlerini Etkileme Düzeyi	52
Tablo 2.8. Kuruluş Yerinde Yaşanan Ulaşım Kaynaklı Sorunların TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Faaliyetlerini Etkileme Düzeyi	53
Tablo 2.9. Sektörlerde Piyasa Boşluğu Bulunmaması Sorununun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Faaliyetlerini Etkileme Düzeyi	53
Tablo 2.10. TRA2 Bölgesinde Bulunan İşletmelerin Faaliyetlerinin Kuruluş Yerleriyle İlgili Sorunlardan Ortalama Olarak Etkilenme Düzeylerinin İllere Göre Dağılımı	54
Tablo 2.11. TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Kuruluş Yeriyle İlgili Sorunlara Verdikleri Cevapların Normallik Testi Sonuçları.....	56

Tablo 2.12. TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Kuruluş Yerleriyle İlgili Sorunlarının İllere Göre Farklılıklarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları	56
Tablo 2.13. TRA2 Bölgesinde İllere Göre Farklılık Gösteren Kuruluş Yeri Sorunları .	57
Tablo 2.14. Öz kaynak Yetersizliği Sorununun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Faaliyetlerini Etkileme Düzeyi	59
Tablo 2.15. Kredi Maliyetlerinin Yüksek Olması Sorununun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Faaliyetlerini Etkileme Düzeyi	60
Tablo 2.16. Kredi Bulamama Riski Sorununun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Faaliyetlerini Etkileme Düzeyi	60
Tablo 2.17. Teknoloji Maliyetlerinin Yüksek Oluşu Sorununun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Faaliyetlerini Etkileme Düzeyi	61
Tablo 2.18. TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Karşılaştığı Finansman Sorunlarının Şirket Türlerine Göre Ortalama Önem Dereceleri.....	62
Tablo 2.19. TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Karşılaştığı Finansman Sorunlarının Normallik Testi Sonuçları.....	63
Tablo 2.20. TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Karşılaştığı Finansman Sorunlarının Şirket Türlerine Göre Farklılıklarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları	63
Tablo 2.21. TRA2 Bölgesinde İhracat Yapan ve Yapmayan İşletmelerin İllere Göre Dağılımı	64
Tablo 2.22. Kapasite Yetersizliği Sorununun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin İhracat Faaliyetlerini Etkileme Düzeyinin İllere Göre Dağılımı	66
Tablo 2.23. Dış Pazarlarla İlgili Yeterli Bilgiye Sahip Olunmaması Sorununun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin İhracat Faaliyetlerini Etkileme Düzeyinin İllere Göre Dağılımı	66
Tablo 2.24. İç Pazardaki Talebin Yeterli Görülmesinin TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin İhracat Faaliyetlerini Etkileme Düzeyinin İllere Göre Dağılımı	67
Tablo 2.25. Kaynak Yetersizliği Sorununun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin İhracat Faaliyetlerini Etkileme Düzeyinin İllere Göre Dağılımı	68

Tablo 2.26. Ulaşım Sorununun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin İhracat Faaliyetlerini Etkileme Düzeyinin İllere Göre Dağılımı	69
Tablo 2.27. İç Sektörde Piyasa Boşluğunun Bulunması Durumunun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin İhracat Faaliyetlerini Etkileme Düzeyinin İllere Göre Dağılımı.....	70
Tablo 2.28. TRA2 Bölgesinde İhracat Yapmayan İşletmelerin İhracat Yapmamalarında Etkili Olan Faktörlerin Ortalama Olarak Önem Dereceleri.....	71
Tablo 2.29. TRA2 Bölgesinde İhracat Yapmayan İşletmelerin İhracat Yapmamalarında Etkili Olan Faktörlerin Normallik Testi Sonuçları.....	72
Tablo 2.30. TRA2 Bölgesinde İhracat Yapmayan İşletmelerin İhracat Yapmamalarında Etkili Olan Faktörlerin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları	72
Tablo 2.31. TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Yararlanmış Oldukları Teşvik Türlerinin İllere Göre Dağılımı.....	73
Tablo 2.32. TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Yararlanmış Oldukları Teşvik Türlerinin İllere Göre Dağılımının Normallik Testi Sonuçları	75
Tablo 2.33. TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Yararlanmış Oldukları Teşvik Türlerinin İllere Göre Farklılıklarının Parametrik Olmayan Bağımsız Örneklem (K Independent Samples Test)Testi Sonuçları.....	75
Tablo 2.34. TRA2 Bölgesinde Yararlanılan Teşvik Türlerinin İllere Göre Farklılıkları	76
Tablo 2.35. TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin, Teşvik Mevzuatı Hakkındaki Bilgi Kaynaklarının İllere Göre Dağılımı.....	77
Tablo 2.36. İşletmelerin Teşvik Mevzuatı Hakkındaki Bilgi Kaynaklarının TRA2 Bölgesinde Şirket Türüne Göre Dağılımı	78
Tablo 2.38. İşletmelerin TRA2 Bölgesinde Teşvik Uygulamaları Hakkında Bilgilendirilme Seçeneklerinin Şirket Türlerine Göre Dağılımı.....	79
Tablo 2.38. TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Teşviklerden Yararlanma Esnasında Karşılaştıkları Güçlüklerin Ortalama Olarak Önem Dereceleri	80
Tablo 1.39. TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Teşviklerden Yararlanma Esnasında Karşılaştıkları Güçlüklerin Normallik Testi Sonuçları.....	81

Tablo 2.40. TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Teşviklerden Yararlanmaları Esnasında Karşılaştıkları Güçlüklerin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Test Sonuçları	82
Tablo 2.41. TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Teşviklerden Yararlanmaları Esnasında Karşılaştıkları Güçlüklerin Şirket Türüne Göre Farklılıkları	83
Tablo 2.42. TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Teşviklerden Yararlanma Esnasında Karşılaştıkları Güçlüklerin Ortalama Olarak Önem Derecelerinin İllere Göre Dağılımı	84
Tablo 2.43. TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Teşviklerden Yararlanma Esnasında Karşılaştıkları Güçlüklerin Farklılıklarının Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova) Test Sonuçları	85
Tablo 2.44. Firmaların TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanma Esnasında Karşılaştıkları Güçlüklerin İllere Göre Farklılıkları	86
Tablo 2.45. Teşviklerin TRA2 Bölgesindeki İşletme Faaliyetlerine Faydalı Olma Dereceleri.....	86
Tablo 2.46. Teşviklerin TRA2 Bölgesindeki Sektörlere Ortalama Olarak Faydalı Olma Dereceleri	88
Tablo 2.47. Teşviklerin TRA2 Bölgesindeki Şirketlere Ortalama Olarak Faydalı Olma Dereceleri	89
Tablo 2.48. TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Kapasite Kullanım Oranların Şirket Türlerine Göre Dağılımı	90
Tablo 2.49. TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin 5 Yıllık Yatırım Planlarının Şirket Türlerine Göre Dağılımı	91
Tablo 2.50. TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Ortalama Kapasite Kullanım Oranları İle 5 Yıllık Yatırım Planları Arasındaki İlişkinin Korelasyon Analizi Sonuçları	92
Tablo 2.51. Ekonomik Gidişatın TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Yatırım Planlarını Etkileme Derecesinin Şirketlerim Türlerine Göre Dağılımı.....	93
Tablo 2.52. Ekonomik Gidişat ile TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Yatırım Planları Arasındaki İlişkinin Korelasyon Analizi Sonuçları	93
Tablo 2.53. İşletmelerin TRA2 Bölgesine Yatırım Yapmasında Etkili Olan Faktörlerin Ortalama Olarak Önem Derecelerinin İllere Göre Dağılımı	95

Tablo 2.54. İşletmelerin TRA2 Bölgesine Yatırım Yapmalarında Etkili Olan Faktörlere İlişkin Verdikleri Cevapların Normallik Testi Sonuçları	96
Tablo 2.55. İşletmelerin TRA2 Bölgesine Yatırım Yapmasında Etkili Olan Faktörlerin İllere Göre Farklılıklarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları	97
Tablo 2.56. İşletmelerin TRA2 Bölgesine Yatırım Yapmasında Etkili Olan Faktörlerin Farklılıklarının İllere Göre Dağılımı.....	97
Tablo 2.57. İşletmelerin TRA2 Bölgesine Yatırım Yaparken Karşılaştıkları Sorunların Ortalama Olarak Önem Dereceleri	99
Tablo 2.58. İşletmelerin TRA2 Bölgesine Yatırım Yaparken Karşılaştıkları Sorunların Ortalama Olarak Önem Derecelerinin İllere Göre Dağılımı	100
Tablo 2.59. İşletmelerin TRA2 Bölgesine Yatırım Yaparken Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Verdikleri Cevapların İllere Göre Normallik Testi Sonuçları	101
Tablo 2.60. İşletmelerin TRA2 Bölgesine Yatırım Yaparken Karşılaştığı Sorunların İllere Göre Farklılıklarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları	102
Tablo 2.61. TRA2 Bölgesine Yeterince Yatırım Yapılmamasında Bölge Hakkında Medyada Olumsuz İmaj Oluşturulması Faktörünün İllere Göre Önem Derecesi	103
Tablo 2.62. Teşvik Belgesinin Alınabilmesi İçin Yapılacak Asgari Yatırım Tutarının Yükseltilmesinin TRA2 Bölgesindeki Yatırımları Etkileme Düzeyinin İllere Göre Dağılımı	104
Tablo 2.63. Bankaların Vereceği Krediler İle Kredi Garanti Fonu (KGF)'nin Vereceği Kefalet Mektubu İçin Taşınmazların Teminat Olarak Alınmasının TRA2 Bölgesindeki Yatırımlar Üzerindeki Etkisinin İllere Göre Dağılımı.....	105
Tablo 2.64. Doğu İlleri Dışında Diğer İllerin de Yatırım Teşvikler Kapsamında 6. Bölgeye Dahil Edilmesinin TRA2 Bölgesindeki Yatırımlar Üzerindeki Etkisinin İllere Göre Dağılımı	105
Tablo 2.65. Yatırım Teşvikleri Kapsamında Yer Alan Bölgelerdeki Sektör Kısıtlarının TRA2 Bölgesindeki Yatırımlar Üzerindeki Etkisinin İllere Göre Dağılımı	106

Tablo 2.66. Tekstil Eylem Planı Kapsamında Uygulanacak Taşıma Desteğinin Tekstil Firmaları Tarafından TRA2 Bölgesine Yapılacak Yatırımlar Üzerindeki Etkisinin İllere Göre Dağılımı.....	106
Tablo 2.67. Yatırım Teşvikleri Kapsamında İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeylerine Göre Oluşturulan Bölgelerin (6 Bölge) Alt Bölgelere Ayrıştırılmasının TRA2 Bölgesine Yapılacak Yatırımlar Üzerindeki Etkisi	107
Tablo 2.68. Faiz Desteği Teşvik Tutarının Artırılmasının TRA2 Bölgesine Yatırım Yapma Üzerindeki Etkisinin İllere Göre Dağılımı	108
Tablo 2.69. TRA2 Bölgesine Faiz Desteği Teşvik Tutarının Artırılmasının Yatırımlara Başlanması Açısından Yeterli Olma Durumunun İllere Göre Dağılımı	108
Tablo 2.70. TRA2 Bölgesinde Uygulanan Vergi İndirimi Teşvik Kapsamının Genişletilmesinin Yatırımların Bölgeye Yönlendirilmesindeki Etkisinin İllere Göre Dağılımı.....	109
Tablo 2.71. TRA2 Bölgesinde Yeni Yatırımlara Başlanmasında Teşvik Türlerinin İllere Göre Ortalama Önem Dereceleri.....	110
Tablo 2.72. TRA2 Bölgesinde Yeni Yatırımlara Başlanmasında Teşvik Türlerinin Sektörlere Göre Ortalama Önem Dereceleri.....	111
Tablo 2.73. TRA2 Bölgesindeki Sektörlerde Yeni Yatırımlara Başlanmasında “Teşvik Türlerinden Hangisinin Daha Önemli Olduğuna” İlişkin Elde Edilen Verilerin Normallik Testi Sonuçları.....	112
Tablo 2.74. TRA2 Bölgesinde Yeni Yatırımlara Başlanmasında Teşvik Türlerin Sektörlere Göre Önem Derecelerinin Farklılıklarının Bağımsız Örnekleme (K Independent Sample) Testi Sonuçları.....	113
Tablo 2.75. TRA2 Bölgesinde Yeni Yatırımlara Başlanmasında Sektörlere Göre Farklılık Gösteren Teşvik Türleri	113
Tablo 2.76. TRA2 Bölgesinde Yeni Yatırımlara Başlanmasında Teşvik Türlerinin İllere Göre Ortalama Önem Dereceleri.....	114
Tablo 2.77. TRA2 Bölgesinde Mevcut Yatırımların Geliştirilmesinde Teşvik Türlerinin Sektörlere Göre Ortalama Önem Dereceleri	115

Tablo 2.78. TRA2 Bölgesinde Mevcut Yatırımların Geliştirilmesinde Teşvik Türlerinin Ortalama Önem Derecelerinin Sektörlere Göre Dağılımının Normallik Testi Sonuçları.....	116
Tablo 2.79. TRA2 Bölgesinde Mevcut Yatırımların Geliştirilmesinde Teşvik Türlerinin Sektörlere Göre Ortalama Önem Derecelerinin Farklılıklarının Bağımsız Örneklem (K Independent Sample) Testi Sonuçları.....	116
Tablo 2.80. TRA2 Bölgesinde Mevcut Yatırımların Geliştirilmesinde Sektörlere Göre Farklılık Gösteren Teşvik Türleri	117

ÖNSÖZ

Dünya genelinde olduğu gibi Ülkemizde de yatırım teşvikleri, ülkeler tarafından önceden belirlenmiş ekonomik hedeflere ulaşmak için, yatırımların belirli sektörlerle ve bölgelere yönlendirilerek hem bölgeler arası gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak hem de belirli sektörlerin gelişimini sağlamak için kullanılmaktadır.

Bu çalışmada, TRA2 bölgesine yapılan yatırım teşviklerinden beklenen amaçların gerçekleşip gerçekleşmediği belirlenmeye çalışılmıştır.

Tez çalışmalarım sırasında bana yardımcı olan danışmanım Prof. Dr. Adem DURSUN' a, tez izleme komitesinde yer alan Prof. Dr. Ömer YILMAZ' a ve Prof. Dr. Bekir Elmas'a desteklerinden dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Erzurum -2019

Melik YOLCI

GİRİŞ

Devletler tarafından verilen ve genel ekonomi politikasının araçlarından biri olan teşviklerin temel gayesi ekonomik birimleri belirli davranışlara yönlendirmektir. Yatırım teşviklerinin verilmesindeki temel amaç; ülkedeki toplam yatırım tutarının ve buna bağlı olarak ta üretimin ve istihdamın artırılması, sektörlerin gelişmesinin sağlanması ve geri kalmış bölgelerin geliştirilmesidir.

Teşvikler, belirli sektörlerin gelişimini hızlandırmak ve o sektörlere yatırımları yönlendirmek amacıyla sağlanabileceği gibi belirli nedenlerle ortaya çıkan bölgeler arası gelişmişlik farklarını en aza indirmek gayesiyle de verilmektedir. Hemen hemen her ülkede farklı derecelerde olmakla beraber var olan bölgeler arası gelişmişlik düzeyi, ülkemizde siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda etkisini hissettirmektedir. Bu farklılıkları en aza indirmek için çeşitli ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de teşvikler, bölgesel kalkınma politikası aracı olarak kullanılmaktadır.

Ülkemizde uygulanan teşvik sistemin temel hedeflerinden birisi de bölgeler arası gelişmişlik düzeyini en aza indirmektir. Doğu Anadolu Bölgesi ve özelinde TRA2 alt bölgesi, ülkemizdeki diğer bölgelerle kıyaslandığında işsizliğin ve bölgesel gelişmişlik farkının en fazla olduğu bölgelerden birisidir. Bu yönleriyle TRA2 bölgesinin teşvikler ve diğer sosyo-ekonomik destek unsurları ile desteklenmesi gerekmektedir. Ancak bölgenin yapısı, ihtiyaçları ve işletmelerin beklentileri belirlenmeden yapılacak teşviklerden istenilen sonuçların elde edilmesi mümkün görülmemektedir. Dolayısıyla yatırım teşviklerinin TRA2 bölgesinin sosyo – ekonomik olarak kalkınmasında, bölgede üretim ve istihdamın artırılmasında, mevcut yatırımların geliştirilmesinde, geleceğe dönük yatırım kararlarının alınmasında etkili olup olmadığının belirlenmesine yönelik şu ana kadar yapılmayan bilimsel bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaçtan yola çıkarak TRA2 bölgesinde faaliyette bulunan ve teşviklerden yararlanan işletmeler üzerinde araştırmaya yönelik bir çalışma yapılması uygun bulunmuştur.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde teşvikin tanımı, teşviklerin özellikleri, tarihsel gelişimi ve etkinliği, teşvik sisteminin amaçları ve sınıflandırılması, Türkiye’deki güncel teşvik sistemi ve destek unsurları teorik olarak açıklanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü, yatırım teşviklerinin TRA2 bölgesinin sosyo – ekonomik olarak kalkınmasında, bölgede üretim ve istihdamın artırılmasında, mevcut

yatırımların geliştirilmesinde, geleceğe dönük yatırım kararlarının alınmasında etkili olup olmadığının belirlenmesine yönelik yapılan araştırmadan elde edilen bulgular ve bu bulguların değerlendirme sonuçlarından oluşmuştur.

Çalışma, TRA2 bölgesine yapılan teşviklerden istenilen sonuçların elde edilebilmesi için nelerin yapılabileceğine yönelik önerilerle sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YATIRIM TEŞVİKLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİ

1.1. TEŞVİĞİN TANIMI

Günümüzde küreselleşme gelişmekte olan ülkeler için yeni riskler oluşturmaktadır.¹ Bu risklerden kaçınmak için gelişmekte olan ülkeler, kalkınmanın ve büyümenin yanı sıra bölgesel kalkınmaya önem veren politikalar geliştirmeleri gerekmektedir.² Bölgesel kalkınma için geliştirilecek olan yatırım anlayışı, yatırımlara teşvik sağlama eğilimi ve temel ekonomik yasal korumalar sağlanması gibi temelde iki önermeye dayanır.³ Gelişmekte olan ülkeler için yatırım teşviklerinin temelinde hem dünyadaki gelişmelere ve değişimlere uyum sağlanması hem de ülkedeki değişimleri kapsayan ve değişimlere anında uyarlanabilen özellikte olması oldukça önemlidir.⁴

Teşvik terimi birçok kuruluş ve kişi tarafından farklı tanımlanmaktadır. En geniş anlamda Hazine Müsteşarlığı tarafından yapılan tanıma göre teşvik; “*kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedefler ile uluslararası anlaşmalara uygun olarak tasarrufları katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirmek, üretimi ve istihdamı artırmak, yatırım eğiliminin devamlılığını ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, uluslararası rekabet gücünü arttıracak teknoloji ve araştırma-geliştirme içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımları özendirmek, doğrudan yabancı yatırımları artırmak, bölgesel gelişmişlik farklılıklarını gidermek, çevre korumaya yönelik yatırımlar ile araştırma-geliştirme faaliyetlerini desteklemektir.*”⁵ OECD'nin tanıma göre ise yatırım teşviki; “*bir yatırımın maliyetini veya potansiyel kârını etkileyerek veya yatırımla ilgili risklerini değiştirerek yatırımın büyüklüğünü, bölgesini ve sektörünü etkilemek için hazırlanan hükümet önlemleridir.*”⁶ Teşvikleri özetlemek gerekirse; devlet eliyle bazı ekonomik

¹ Joong-Wan Cho, "Foreign direct investment: determinants, trends in flows and promotion policies." *Investment Promotion and Enterprise Development Bulletin for Asia and the Pacific*, 1, 2003, 99.

² Mustafa Gülmez, İlkay Noyan Yalman, “Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri: Sivas İli Örneği”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24 (2),2010, 236.

³ Barton Legum, “Making the Most of International Investment Agreements: A Common Agenda”, Symposium presentation, 12 December 2005, Paris, Room 1, OECD Headquarters, 2.

⁴ Gülmez vd., 236.

⁵ İstanbul Ticaret Odası, "Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde Uygulanan Teşvik Uygulamaları ve Ülkemizde Uygulanabilirliği." 51, 2007, 256.

⁶ Hakkı M.Ay “Yatırım Teşviklerinin Sabit Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi”, *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5 (2), 2005, 177.

faaliyetlerin özendirilmesi ve bu ekonomik faaliyetlerin diğer ekonomik faaliyetlere göre daha hızlı gelişimini sağlamak için, çeşitli şekillerde verilen maddi ya da gayri maddi destek, yardım ve özendirmeler olarak tanımlamak mümkündür.⁷

1.2. TEŞVİKLERİN ÖZELLİKLERİ

Gelir ve harcamalar, devletlerin ekonomik amaçlarını gerçekleştirmek için kullanmış oldukları en önemli ekonomik ve politik araçlardandır. Teşvikler bahsedilen bu iki araçtan yapı olarak çok farklıdır. Teşvikler yapıları itibariyle hem devletin harcamalarını artıran hem de gelirlerinin azalmasına sebep olan bir araçtır.⁸ Teşvikler belirli amaçları gerçekleştirmek için devletler tarafından sık sık başvurulan önemli birer kamusal yönlendirme unsuru olup günümüzde dünyada meydana gelen sosyal ve ekonomik ilişkilerdeki değişimlerden dolayı da önemi artmıştır.⁹

Teşvik kavramı, farklı açılardan ele alınmakta ve farklı şekillerde kullanılmaktadır. Dolayısıyla teşvik kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için taşınması gereken özellikleri dile getirmekte yarar vardır. Bu özellikleri genel olarak altı başlık altında toplayabiliriz.¹⁰

- Pratik bir husus olarak teşvikler ve teşvik fonlarının yönlendirilmesi, aynı bütçe ve aynı hükümet kurumu tarafından sağlanır.¹¹
- Teşvikler, çoğunlukla özel kesime sağlanmakla birlikte, kamu kurum ve kuruluşları da bunlardan faydalanabilmektedir.¹²
- Teşviklerin devlete her zaman bir maliyeti vardır. Bu maliyet bazen kamu giderlerinin artması şeklinde ortaya çıkarken, bazen de gelirlerinin azalması şeklinde olmaktadır.

⁷ Mevlüt Karabıçak, “Türkiye’de Uygulanan Ekonomik Teşvik Politikalarının Boyutu, Ulusal, Bölgesel Ve Yerel Kalkınma Üzerine Olası Etkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (3), 2013, 264.

⁸ Ay, 178.

⁹ Erol Kutlu, Canatay Hacıköylü, “Avrupa Birliği’ne Tam Üyelik Sürecinde Türkiye Ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Devlet Yardımları” *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), 2007, 368.

¹⁰ Coşkun Can Aktan, "Yoksullukla Mücadele Stratejileri" Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları (2002). <http://www.canaktan.org/din-ahlak/ahlak/rant-kollama/plutokrasi.htm>, 02.01.2018.

¹¹ Louis T. Wells, Alvin G. Wint, “Marketing a country: promotion as a tool for attracting foreign investment”, 2000, 6.

¹² Mehmet Hanefi Topal, “Teşvik Politikalarının Gereçekleri ve Etkinliği: Kuramsal Bir Yaklaşım”, *The Journal of International Scientific Researches*, 1(2), 2016, 36.

- Teşvikler yapılacak olan yatırımların yapısını, işkolunu, bölgesini, büyüklüğünü ve zamanlamasını ayarlamak amacıyla kullanılır.
- Teşvikler açık veya gizli, dolaylı veya dolaysız verilebilir.
- Teşvik devlet için hem gelir kaybına hem de fon azalmasına sebep olurken; teşvikten faydalanan firmalar için bir yararı ifade eder.¹³
- Teşviklerin başka bir özelliği ise, devlet tarafından belirlenen sektör veya işletmelere yine devlet tarafından önceden belirlenmiş olan amaçların gerçekleştirilmesi için sağlanan mali desteklerdir.¹⁴

1.3. TEŞVİKLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Yatırım teşvikleri yüz yılı aşkın bir süredir devam etmektedir. Teşvikler ilk olarak 19. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'nde verilmeye başlandı. 20. yüzyılda dünya çapında hükümetler doğrudan ve kurumsal yatırımları çekebilmek için hibe, vergi indirimleri, eğitim fonları, ücretsiz altyapı ve diğer teşvikleri sunmaya başladı.¹⁵ Dünya'daki teşvik eğilimleri 1980 yılına kadar yatırımcıları teşviklerle destekleyici şeklinde iken, 1980'lerden itibaren liberalleşmenin de etkisiyle devlet işletmeciliği sona ermiş, uygulanan teşvik politikaları daha çok küresel yabancı yatırımcıları avantajlı hale getirmeye yönelik olmuştur.¹⁶

Ülkemizde teşvik sistemi ve teşvik politikalarının geçmişi tarihsel olarak Osmanlı İmparatorluğu'na kadar gitmektedir. Ülkemizdeki teşvik sisteminde takip edilen politikalar, dönemler itibariyle ülkedeki iktisat ve maliye politikaları ile uyumlu olarak yürütülmektedir.¹⁷

Ülkemizdeki teşvik dönemlerini şu şekilde sıralamak mümkündür; Cumhuriyetin ilk dönemlerinde sanayinin teşvik edilmesi ve korunması ön planda tutularak, 1923'teki Birinci İzmir İktisat Kongresi'nden sonra, 1927'de 15 yıllık süre için "Teşvik-i Sanayi

¹³ Ahmet Onay, "Muhasebe Standartları Kapsamında Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi", *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (3), 2016, 33.

¹⁴ Kutlu vd., 368.

¹⁵ Ceditlová Miroslava, "The effectiveness of investment incentives in certain foreign companies operating in the Czech Republic." *Journal of Competitiveness*, 5 (1), 2013, 108.

¹⁶ Erdal Akdeve, Erdal Tanas Karagöl, "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Teşvikler ve Ülke Uygulamaları", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37) 2013, 330.

¹⁷ Rukiye Gök, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Uygulanan Vergisel Teşviklerin Türkiye Özelinde Değerlendirilmesi", *Vergi Dünyası*, (357), 2011, 162.

Kanunu” yürürlüğe girmiştir. 1923-1939 yılları arasında devletçi-karma ekonomi düşüncesi, iktisadi politikada ön planda tutulmuştur.¹⁸ Daha sonraki dönemlerde sermaye birikiminde artışı sağlamak ve kalkınmanın hızını artırmak için özel sektörün yanı sıra yabancı yatırımları da ülkeye çekebilmek maksatıyla 1954 yılında “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” çıkarılmıştır.¹⁹ Yetmişli yıllarda 933 sayılı Kanun çıkarılarak yatırım indirimi oranında hem bölgesel hem de sektörel olarak artışa gidilmiştir, gümrük vergisi muafiyeti, ihracatta vergi iadesi ve sanayi bölgelerinin kurulması için arazi tahsis yapılmıştır. “Öte yandan 1 Aralık 1969 tarihinde çıkarılan 6/12585 sayılı Kararname ile teşvik işlemleri için ‘ Teşvik Belgesi’ uygulaması getirilmiştir”.²⁰ 1985 yılından sonra teşvikler daha da genişletilerek, nelerin teşvik yasası dışında bırakıldığı belirtilmiş olup, Kalkınmada Öncelikli Yörelerdeki, her türlü ekonomik faaliyetin teşvik kapsamına alınması özümsemiştir. 1994’e kadar devam edilen fon kaynaklı kredi gibi nakit teşviklere, uluslararası yükümlülüklerin ve Hazinesin nakit imkânlarının el vermemesinden dolayı son verilmiştir. Yatırımların teşviki için Hazine Müsteşarlığı’nın vereceği teşvik belgesinin alınması koşulu getirilmiş, ancak bu belge alınmadan da bazı teşviklerden faydalanma olanağı verilmiştir.1995 yılından sonra, teşviklerden yararlanılacak yöreler üç grupta sınıflandırılmıştır. Bu yöreler; gelişmiş yöreler, kalkınmada birinci derecede öncelikli yöreler ve sanayi kuşakları kapsamındaki normal yörelerdir.²¹ 1990’lı yıllarda ülkede ortaya çıkan ekonomik sıkıntılar, yatırımların teşvik edilmesi için bütçeden ayrılan payın azalmasına yol açmıştır. Bunun yanında serbest ticaret anlaşmalarından ve AB mevzuatı gibi uluslararası yükümlülüklerimizden doğan zorunluluklar teşviklerin çeşitliliğini daha da azaltmıştır.²² Yapılan bu politika değişiklikleri sonucunda DPT bünyesinde bulunan teşvik uygulamalarını yürütmekle görevli olan birim 1992 yılında Hazine Müsteşarlığı bünyesine alınarak kamunun teşvik politikaları ve kalkınma planları dahilinde uyguladığı teşvik edici politikalar yerine, yatırım kararlarının ve piyasa mekanizmasının ön planda olduğu genel görüşe yakın bir

¹⁸ Güzide Tatar Candan, Volkan Yurdadoğ, “Türkiye’de Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Politikaları”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 2017, 168.

¹⁹ Karabıçak, 266.

²⁰ İstanbul ticaret odası, 25.

²¹ Gülmez vd., 239.

²² Hazine Müsteşarlığı, “Yeni Yatırım Teşvik Sistemi I. Yıl Uygulama Sonuçları”, Eylül 2010, Ankara. <https://m.hazine.gov.tr/File/Index?id=87BBF1E5-90D9-46D4-99A8-98C9918E80EF> (Erişim Tarihi 02.01.2018)

örgütlenmeye gidilmiştir.²³ Günümüzde DPT Müsteşarlığı teşvikin kapsamı ve ulaşılmak istenen hedefleri belirirken, Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü ise uygulama ve koordinasyon görevini yürütmektedir.²⁴ 2009 yılında genel teşvik sisteminin yanı sıra bölgesel teşvik sistemi ve büyük yatırımları destekleme teşvik sistemi ayrımı yapılmış ve “2009/15199 sayılı (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar) 16.09.2009 tarih ve 27290 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir”. Bu yıldan itibaren teşvik sisteminde, teşvik sağlanacak yatırımlar ile teşviki belirli koşullara tabi olan yatırımlar ayrımı yapılmıştır. Teşvik edilecek yatırımlar içerisinde yer almayan yatırımın, hiçbir teşvikten yararlanamayacağı ifade edilmiş ve bu kuralın tüm bölgeler için geçerli olduğu belirtilmiştir. Teşvikleri belirli koşullara tabi olan yatırımlarda ise yatırım tutarı, kapalı alan vb. ön koşulları taşıması gerekmektedir. Bütün yatırımlarda teşvik belgesinin bulundurulması zorunluluğu getirilmiştir.²⁵

2009 öncesi ve sonrası teşvik sistemlerin karşılaştırılması Tablo 1.1’de özetlenmiştir.

Tablo 1.1. 2009 Öncesi ve Sonrası Teşvik Sistemlerinin Karşılaştırılması

	2009 Öncesi Teşvik Sistemi	2009 Yılında Uygulanmaya Başlanan Teşvik Sistemi
Teşvik Araçları	Gümrük Vergisi Muafiyeti KDV İstisnası Yatırım İndirimi SSK Primi Desteği Yatırım Yeri Tahsisi Faiz Desteği Enerji Desteği Gelir Vergisi Stopajı Desteği	Gümrük Vergisi Muafiyeti KDV İstisnası İndirimli G/KV Oranı SSK Primi Desteği Yatırım Yeri Tahsisi Faiz Desteği
Yatırımın Büyüklüğü	Yatırım tutarına farklı destekleme uygulaması yoktu	Seçilen büyük tutarlı (50 milyon TL üstü) yatırım daha avantajlı
Bölgesel Farklılık	Kalkınma öncelikli yöre- Normal yöre ayrımı var.	Altı bölgeye göre farklı destek unsurları uygulanmaktadır.

Kaynak: Cangöz, 2009: .45

“2012 yılının Nisan ayının başlarında kamuoyuna yeni bir yatırım teşvik programı tanıtılmıştır. Bu program 15 Haziran 2012 tarih ve 2012/3305 sayılı resmi gazete yayınlanan Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar ile yürürlüğe girmiştir; Kararın

²³ Candan vd., 168.

²⁴ Feriştah Sönmez, “Devlet Teşvik ve Yardımlarının Muhasebeleştirilmesi”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 28, 2005, 127.

²⁵ Candan, Yurdadoğ, 169.

uygulanmasına dair usul ve esaslar da 2012/1 sayılı Tebliğ’de tanımlanmıştır.”²⁶ Eski teşvik sisteminin beklentileri yeterince karşılayamaması ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının değişmesi sebebiyle yeni bir teşvik sistemine geçiş zaruri bir hal almıştır. Yeni teşvik sistemi öncelikle yatırımcıların görüşleri ve ihtiyaçları dikkate alınarak tasarlanmaya çalışılmış, yeni teşvik sisteminde, genel teşvik uygulamaları, bölgesel teşvik uygulamaları, büyük ölçekli yatırımların teşviki ve stratejik yatırımların teşviki olmak üzere 4 temel yatırım teşviki konusu belirlenmiştir. Yeni teşvik sisteminde de eskisinde olduğu gibi destekler yatırımların bulunduğu bölgeye ve yatırım ölçeğine göre değişiklik göstererek verileceği belirtilmiştir. Ancak yeni teşvik sisteminin eski teşvik sistemine göre kapsamı hedeflenen sektörler itibarıyla daha kapsamlıdır. Yeni teşvik sistemin amacı gerek iller arasındaki gerekse bölgeler arasındaki gelişmişlik seviyesini en aza indirerek, teknolojik gelişmişliği üretim yapısıyla bütünleştirmektir.²⁷

1.4. TEŞVİK SİSTEMİNİN AMAÇLARI

Büyüme ve kalkınmanın en temel unsuru yatırımlardır. Ülkeler, nitelikli bölgelerde ve nitelik arz eden sektörlerde yatırımları teşvik etmek için gayret sarf ederler. Bu durum, ülkelerin uluslararası yatırımları daha fazla kendi ülkelerine çekebilmeleri için birbirleriyle yarış halinde olmasına sebep olmuştur.²⁸ Devletler teşvikleri kullanarak kendi ekonomik imkânları ile yatırım yapamadığı bölgelere, özel teşebbüsün ekonomik gücünü kullanarak yatırım yapılmasını sağlayabilmektedir.²⁹ Ülke yönetimleri açısından teşvikler iki ana nedenden dolayı önem arz etmektedir. Birincisi ülkelerin yatırımlara olan ihtiyacı, ikincisi ise ülke içerisinde sermaye hareketliliği sağlamasıdır. Ülke yönetimlerinin birinci amacı gerçekleştirilebilmesi için sermaye sahipleriyle görüşmeleri gerekmektedir. İkinci amacı gerçekleştirmek için ise rekabetçi bir ortam oluşturarak ülkenin mevcut potansiyelini en iyi şekilde kullanmaları gerekmektedir. Bu amaçları gerçekleştirmek için teşvikler kullanılır. Ayrıca doğrudan yatırımlar, ekonomik kalkınma

²⁶ Ekonomi bakanlığı, “Yatırım Teşvik Sistemi Yatırımlarda Devlet Yardımları” 2017, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/yatirim/yatirimTevsik/yatirimTevsik> (Erişim Tarihi 02.01.2018)

²⁷ Akdeve vd., 341.

²⁸ Mehmet Şahin, Özge Uysal, “Bölgesel Kalkınma Çerçevesinde Yatırım Teşviklerinin Shift-Share Analizi” *Maliye Dergisi*, 160, 2011, 112.

²⁹ Sibel Selim, O. Murat Koçtürk, Pınar Eryiğit, “Türkiye’de Yatırım Teşvikleri ve Sabit Yatırımların İstihdam Üzerine Etkisi: Panel Veri Analizi Panel Veri Analizi; Effect on Employment of the Investment Incentives and Fixed Investments in Turkey: Panel Data Analysis”, *Ege Akademik Bakış*, 14 (4), 2014.

için bir anahtar olarak kabul edildiğinden dolayı, doğrudan yatırım çekmek için de teşvikler çok önemli bir rol üstlenir.³⁰ Teşvik sistemleri araçları sayesinde, ülkeler gerektiğinde serbest piyasaya müdahalede bulunma olanağı elde ederler.³¹ Teşvikler tüketicilere satın aldıkları ürünleri piyasa fiyatından alma imkânı sağlarken, üreticiler açısından bakıldığında ise teşvikler, devlet tarafından sağlanan ve onların gelirlerinde artış sağlayan her türlü ekonomik katkıyı ifade etmektedir.³² Hükümetler, bazı işletmeleri veya iş kollarını belirli bir şekilde davranmaya sevk etmek için teşviklerden faydalanır. İşletmeler de yatırımların getirisini arttıracak, maliyetlerini veya risklerini azaltacak teşvik yatırımlarını tercih ederler. Devletler için nihai hedef, geliri artıracak ve istihdamı artıracak ilave yatırımları teşvik etmektir.³³ Teşvikler, özellikle devletler için yatırım teşvik politikasının en önemli amaçlarından biri olan istihdamı önemli derecede etkilemektedir.³⁴ Yüksek işsizlik olan bölgelerde ve sektörlerde teşviklerin maliyet etkinliği işsizlikten daha yüksektir. Bu nedenle, ekonomik sıkıntı yaşayan yerlerde ekonomik kalkınmayı teşvik etmek için vergi teşviklerinin kullanılması düşünülmelidir.³⁵

Ülkelerin yukarıda da bahsi geçen birçok gerekçeden dolayı yatırım teşviklerine başvurdukları söylenebilir. Fakat ana hatları ile yatırım teşvikleri ile ulaşılmak istenen iki temel amaç vardır.³⁶ Birincisi, hem bölgeler hem de iller arasındaki gelişmişlik düzeylerini en aza indirecek sosyal amaçlar, ikincisi ise yeni iş olanakları oluşturmak, yatırımları özendirmek, yatırımları yönlendirmek, desteklemek, yüksek katma değer oluşturacak ileri düzeyde teknoloji kullanarak ekonomik istikrarı ve büyümeyi destekleyen ekonomik amaçlardır.

³⁰ Kenneth P. Thomas, "Investment Incentives: Growing Use, Uncertain Benefits, Uneven Controls", *Geneva: International Institute for Sustainable Development*, 2007, 3-4.

³¹ Topal, 1

³² Gerd Schwartz, Benedict Clements, "Government subsidies", *Journal of Economic Surveys*, 13 (2), 1999, 141.

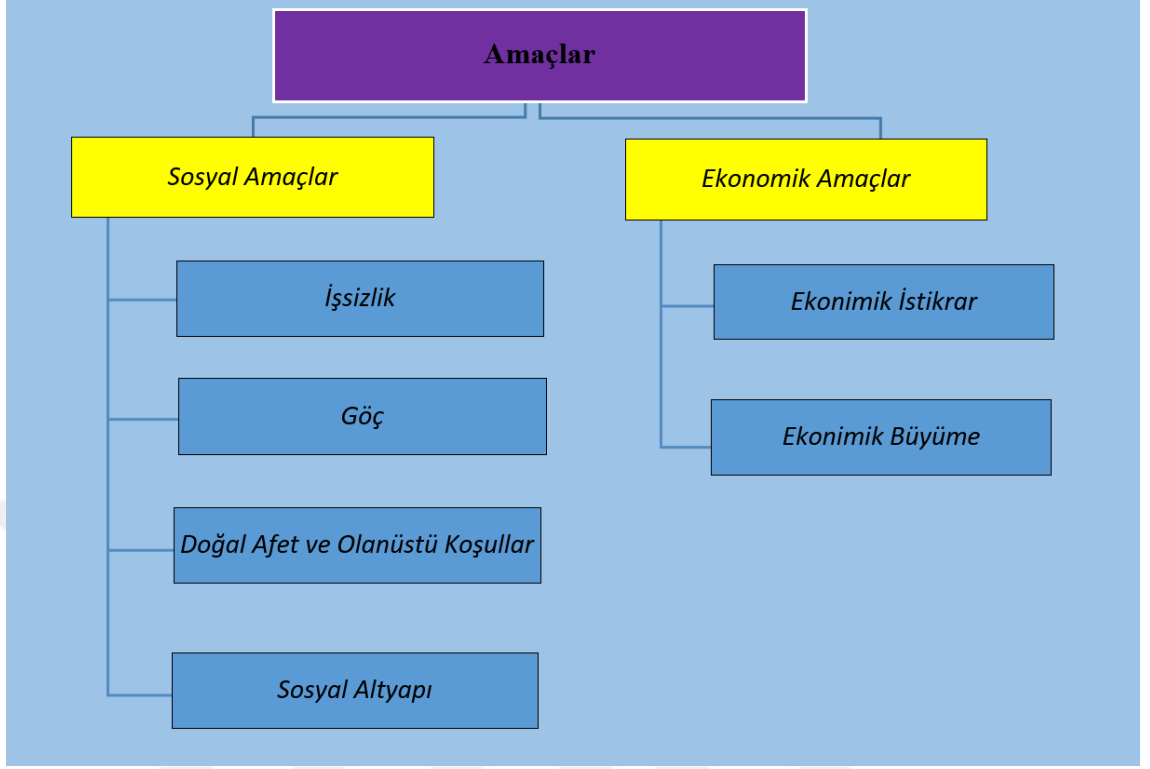
³³ Luiz Villela, Alberto Barreix, "Taxation and investment promotion", *Inter-American Development Bank*, 2002, 4.

³⁴ Ali Yavuz, "Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Yatırım Teşviklerinin Rekabet Koşulları Altında Özel Kesim Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 2010, 119.

³⁵ Ernest P. Goss, Joseph M. Phillips. "The Impact of Tax Incentives: do Initial Economic Conditions Matter?" *Growth and Change*, 32 (2), 2001, 236-250.

³⁶ Şahin vd., 112.

Devlet yardımlarındaki amaçlar Şekil 1.1’de özetlenmiştir.

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr

Şekil 1.1. Devlet Yardımlarındaki Amaçlar

Ülkelerin benimsemiş oldukları teşvik sistemleri o ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre değişmektedir.³⁷ Az gelişmiş ve gelişmekte olan devletlerde teşvik politikaları belirli amaçları gerçekleştirmek için uygulanmaktadır.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde teşvik politikalarının amaçları aşağıdaki gibi özetlenebilir.

- Ülke sanayisinin yapılandırılması, korunması ve güçlendirilerek, rekabet edebilecek bir konuma getirilmesi,
- Bölgelerarası gelir dağılımını dengelemek ve gelişmişlik farklarını en aza indirmek,
- Sermayenin daha fazla tabana yayılması yoluyla ve en doğru kaynak dağılımını sağlamak,
- Yeni iş alanları oluşturmak işsizliği daha aşağıya çekmek veya önlemek,

³⁷ Turgay Oyman, “Isparta İlinde Teşvik Alan İşletmelerde Memnuniyet Düzeyinin Ölçülmesi”, *Journal of Current Researches on Business and Economics (JoCReBE)* ISSN: 2547-9628, 7 (2), 2017, 33.

- Katma değeri yüksek, en son teknolojileri kullanarak verimliliği arttırmak,
- İhracatı arttırmak,
- Daha fazla yabancı sermayeyi ülkeye çekmek,
- Yapılan ekonomik planlar çerçevesinde ülke kalkınmasında hedeflenen noktaya ulaşmak.

Gelişmiş ülkelerde teşvik politikaların amaçları şunlardır.

- Nispeten daha geri kalmış bölgelerin kalkındırılmasını sağlamak,
- Teknolojinin sağlamış olduğu avantajlarını koruyabilmek,
- Üstün olduğu sektörlerde avantajlarını sürdürmek ve bu sektörleri daha da güçlendirmek, üretim faktörlerinin ihtiyaç duyulan alanlara kaydırılmasını sağlamak³⁸
- İstihdamın artırılması için de teşvikleri kullanabilmektir.

Ülkemizde ise teşvik sistemin temel amacı bölgelerarası gelişmişlik farkını ortadan kaldırmaktır. Bunun yanında teşvik sistemimiz alt yapı yatırımlarını, sağlık ve eğitim gibi sosyal amaçlı yatırımları da desteklemek için kullanılmaktadır.³⁹

1.5. TEŞVİKLERİN ETKİNLİĞİ

Hükümetler hem yerel düzeyde, hemde ulusal düzeyde tüm ekonomik aktörlerin davranışlarını şekillendirmek için teşvikleri kullanmaktadır.⁴⁰ Devlet yetkilileri vergi ve sübvansiyon teşvik paketleri sayesinde hem istihdamın artacağını hemde uzun vadede vergi gelirini artıracaklarını iddia ederken, teşvikler sağlanmazsa bu kazanımların bir kısmının diğer devletlere yönlenebileceğini düşünmektedirler.⁴¹

Teşvikler ülke ekonomilerine faydalı olabileceği gibi, hiç istenmeyen sakıncalı sonuçlara da neden olabilir. Teşvik sisteminden beklenen başarının ve verimliliğin

³⁸ Celal Küçükler, "Teşvik Teorisi: Ekonomik Argümanlar ve Endüstri Politikaları." iç. Erdiñç Telatar (Ed.), Ekonomik Gelişme Teşvikler ve Sivas, Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu 2000, 133-159.

³⁹ Suat Kara, Dilek Öztöpcü, "Tms-20 "Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması Kapsamında Yeni Teşvik Sisteminin Muhasebeleştirilmesi", *World of IFRS*, Özel Sayı, 2015, 14.

⁴⁰ Lise Johnson, Perrine Toledano, "Investment incentives: the good, the bad and the ugly." *Eighth Columbia International Investment Conference Draft Paper*, Columbia University, November 2013, 6.

⁴¹ C. Keith Heada, John C. Riesa, Deborah L. Swenson "Attracting foreign manufacturing: Investment promotion and agglomeration." *Regional Science and Urban Economics*, 29 (2), 1999, 1.

sağlanması için öncelikle iyi bir teşvik politikası ve teşvik mevzuatına gerek vardır.⁴² Uygulanmakta olan teşvik politikasının ne kadar başarılı olduğunu belirleyen özelliklerden en önemlisi “etkinliktir”. Etkinlik, bir teşvik sisteminde, teşvik edilecek alanların belirlenmesi, bu alanlarda ihtiyaç duyulan teşviğin tespit edilmesi ve bu amaçların gerçekleştirilmesi için gerekli olan kaynaklara ve hedeflere ulaşılmasında kullanılacak araçların, verilecek teşvike uygunluğudur.⁴³ Teşviklerin başarısı çoğunlukla, kamusal maliyet ve faydalarının karşılaştırılması yolu ile belirlenir. Fakat pratikte bu karşılaştırmanın yapılabilmesini sağlayacak yeterince veri ve bilgi olmadığından, teşvik uygulamalarının başarısı hakkında yapılan değerlendirmeler ve eleştiriler o anki sosyal ve ekonomik duruma göre yapılmaktadır.

Kolaylıkla uygulanabilirlikleri ile hızlı müdahale imkânları sağladıklarından teşviklere sık ve yaygın olarak başvurulmaktadır.⁴⁴ Ancak bu tür uygulamalar eleştirilmektedir. Çünkü bu uygulamalar, bazılarının ihtiyaçlarına hizmet edebilecek olsa da, genel olarak pazarların normal işleyişini bozmakta ve kaynakların yetersiz dağılımına neden olmaktadır.

Teşvikler uygulanırken ortaya çıkan diğer sorunlar, bürokrasi, yolsuzluk ve rüşvet ile ilgilidir. Yatırımcılar tarafından yerine getirilmesi gereken koşulların sayısı ne kadar fazla olursa, şeffaflık o kadar az olur ve manipülasyon olasılığı o kadar artar.⁴⁵ Plütokratik yapı denilen bu ilişki biçiminde hükümetler iktidarlıklarını koruyabilmek ve güçlendirmek için teşvikleri bazen ekonomik olmayan amaçları gerçekleştirmek içinde kullanabilmektedir. Bu durum, vergiler ile finanse edilen teşviklerin, amaçları dışında kullanılması sonucu çıkar ve rant gruplarına haksız kazanç transferine neden olur.

Sürdürülebilir yatırım teşvik stratejisinin temelinde yasal altyapının saydamlığı ve istikrarının yanı sıra vergi sisteminin uluslararası normlara uygun hale getirilmesi yatmaktadır.⁴⁶ Gerek hakim liberal iktisat anlayışı ve gerekse uluslararası anlaşmalar

⁴² Candan vd., 172.

⁴³ Mustafa Duran, “Türkiye’de yatırımlara sağlanan teşvikler ve etkinliği. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü”, 2002, 9.

⁴⁴ Şahin vd., 113.

⁴⁵ Mamica Nene, Alketa Pasholli "Financial Incentives And Their Impact For Attracting FDI Survey With Foreign Investitures In Albania", *Journal Of Knowledge Management, Economics And Information Technology*, 7, 2011, 9.

⁴⁶ Oyman, 29-30.

teşviklere olumlu yaklaşmamakla beraber, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde çok sayıda teşvik uygulamasının devam ettiği bilinmektedir.⁴⁷

1.6. TEŞVİK SİSTEMİNİN SINIFLANDIRILMASI

Yatırım teşvikleri çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir.⁴⁸ Bu sınıflandırma başlıklar itibariyle aşağıda açıklanmıştır.

1.6.1. Teşviklerin Uluslararası Alanda Sınıflandırılması

Uluslararası alanda teşvikler dört ana gruba ayrılır. Bunlar

- Finansal Teşvikler
- Vergisel teşvikler
- Düzenleyici teşvikler
- Teknik veya işletme destek teşvikleridir.⁴⁹

1.6.1.1. Finansal Teşvikler

Finansal teşvikler ana hatlarıyla aşağıdaki unsurlardan oluşmaktadır.

- Bir yatırım projesi ile ilgili sermaye, üretim veya pazarlama maliyetlerinin bir kısmını karşılamak için sağlanan doğrudan sübvansiyonları içeren yatırım teşvikleri,
- Desteklenen krediler ve kredi garantileri,
- Yüksek ticari riskler içeren yatırımlar için kamu tarafından işletmelere sağlanan belirli oranlarda risk sermayesi ve devlet güvenceleri,⁵⁰

⁴⁷ Ömer Şanlıoğlu, Enes Ömer Özcan, "Türkiye'de Uygulanan Turizm Teşvik Politikaları ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2), 2017, 98.

⁴⁸ Barbour, Paul. "An assessment of South Africa's investment incentive regime with a focus on the manufacturing sector." *Economic and Statistics Analysis Unit (ESAU)*, 2005, 2.

⁴⁹ Johnson vd., 10.

⁵⁰ James Zhan Karl P. Sauvart and Khalil Hamdani, Series, U. N. C. T. A. D. "International Investment Agreements In Services", 2005, 6-7.

1.6.1.2. Vergisel Teşvikler

Vergisel teşvikler iki şekilde uygulanabilir. Birincisi; doğrudan vergi oranlarında ya kalıcı ya da geçici düşüş sağlanmasıdır. Bu uygulama; kurumlar vergisi oranının düşürülmesi, vergi tatilleri, hızlandırılmış amortisman yönteminin kullanılması ve yatırım amaçlı vergi kredileri sağlanması şeklinde olabilir.

İkincisi, dolaylı vergilendirmenin kalıcı veya geçici olarak azaltılmasıdır. Bu uygulama, ithalat vergisinde veya diğer vergilerde indirimler şeklinde olabilir.⁵¹

1.6.1.3. Düzenleyici Teşvikler

Düzenleyici teşvikler aşağıdaki şekillerde yapılmaktadır.

- Çevre, sağlık, güvenlik veya emek standartlarının düşürülmesi
- Geçerli uygulamalar veya standartlara uygunluktan muafiyet sağlanması
- Mevcut düzenlemelerin yatırımcılara zarar vermeyeceğini garanti eden sözleşme hükümleri

1.6.1.4. Teknik veya İşletme Destek Teşvikleri

Teknik veya işletme destek teşvikleri aşağıdaki şekillerde uygulanmaktadır.

- Sübvansiyonlu özel altyapı: Elektrik, su, telekomünikasyon, ulaşım / belirlenmiş altyapı, ticari fiyattan daha düşük bir fiyatla fiyatlandırma,⁵²
- Kısmen veya tamamen devletin sahip olduğu veya yönettiği kuruluşlar vasıtasıyla girdi fiyatları üzerinden firmalara özel fiyatlar sunulması,
- Bazı yönetsel usuller veya bazı mevzuattan istisnalar sağlanması,
- Bir limana yakın belirli bir coğrafi bölgede mali ve mali olmayan teşvikler sunan ihracat bölgelerinin kurulması,
- Bazı sektörlerde ya da belirli yatırımcılara yatırım yapmayı teşvik eden mevzuat veya politikalar sunulması,

⁵¹ Paul, 2.

⁵² James vd., 6-7

- Kısmen veya tamamen devletin sahip olduğu ya da yönettiği kuruluşlar aracılığıyla kredi veya destekli finansman sağlanması⁵³

1.6.2. Türkiye’de Teşviklerin Sınıflandırılması

Ülkemizde teşvik araçlarının sınıflandırılması ve çeşitleri Tablo 1.2’de özetlenmiştir.

Tablo 1.2. Türkiye’de Teşvik Araçlarının Sınıflandırılması ve Çeşitleri

Amaçlarına Göre Teşvikler	<ul style="list-style-type: none"> • AR-GE Faaliyetlerine Yönelik Teşvikler • KOBİ’lere Yönelik Teşvikler • Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Teşvikler
Kapsamına Göre Teşvikler	<ul style="list-style-type: none"> • Gümrük Muafiyeti • KDV Ertelemesi • Kredi Garanti Desteği • Yatırım Faiz Desteği
Veriliş Aşamalarına Göre Teşvikler	<ul style="list-style-type: none"> • Yatırım Öncesi Teşvikler (Yatırım Teşvik Belgesi-Sigorta Primi İşveren Desteği) • Yatırım Dönemi(İşletme Dönemi) Teşvikleri • Yatırım Sonrası Teşvikler
Kullanılan Araçlara Göre Teşvikler	<ul style="list-style-type: none"> • Aynı Teşvikler <ul style="list-style-type: none"> -Arsa-Arazi Temini -İşgücü Eğitimine Yönelik Teşvikler • Nakdi Teşvikler <ul style="list-style-type: none"> -Hibeler -Kaynak Kullanımını Destekleme Primi -Vergi Teşvikleri • Dolaysız Vergi Teşvikleri <ul style="list-style-type: none"> -Düşük Oranlı Gelir Kurumlar Vergisi -Vergi Tatili -Bina İnşaat Harcı İstisnası -Yatırım İndirimi -Hızlandırılmış Amortisman -Finansman Fonu -Gelir Vergisi Stopajı • Dolaylı Vergi Teşvikleri <ul style="list-style-type: none"> -İhracat Teşvikleri -Serbest Bölgelere(İhracat İşleme Bölgeleri) Verilen Teşvikler • Diğer Teşvikler <ul style="list-style-type: none"> -Enerji Desteği -Altyapı Hazırlanması

Kaynak: Candan, Yurdadoğ, 2017, 160-161

Tablo 1.2 incelendiğinde ülkemizde teşviklerin; amaçları, kapsamı, veriliş aşamaları ve kullanılan araçlar dikkate alınarak sınıflandırıldığı görülmektedir.

⁵³ Paul, 2-3

1.6.2.1. Amaçlarına Göre Teşvikler

Amaçlarına göre teşvikleri; ana hatlarıyla ekonomik amaçlı verilen teşvikler, sosyal amaçlı verilen teşvikler, teknik ve idari amaçlı verilen teşvikler olarak sınıflandırabiliriz. Ancak bu sınıflandırmaya rağmen, teşviklerin amaçları yönüyle birbirinden tam olarak ayrılmadığı iç içe geçmiş olduklarını belirtmek gerekir.

Ekonomik amaçlı teşvikler kendi içinde farklı amaçları barındırmaktadır. Ekonomik amaçlı teşviklerde çoğunlukla yatırımların teşvik edilmesi ön plandadır. Ancak yabancı sermayenin ülkeye doğrudan çekilmesi de bu teşvik sisteminin özel amaçları arasında yer almaktadır. Bunun yanında sıklıkla ifade edilen diğer amaçlar ise, istihdamı artırmak, ekonomi politikalarının bir gereği olarak bazı sektörleri teşvik etmek ve bölgesel dengesizlikleri en aza indirmek olarak sıralanabilir.⁵⁴

İşsizliği azaltmak, rekabet edilebilirliği artırmak, ihracat yapmak ve vergiyi tabana yaymak ve artırmak amacıyla da teşvikler verilebilir. Ayrıca hükümetler teşvikleri, yatırımcıları rakip ülkeler tarafından sunulan diğer teşvik fırsatlarından vazgeçirmek için de kullanırlar. Bu bağlamda, hükümetler işyerlerinin yerel çalışanları çalıştırmasını teşvik etmek, mallarını ve hizmetlerini yerel tedarikçilerden temin ettirmek ve eğitim-öğretime yatırım yaptırmak için teşvikler sunabilirler.⁵⁵

1.6.2.2. Kapsamına Göre Teşvikler

Kapsamına göre teşvikler genel ya da özel teşviklerdir. Özel teşvikler, bölgesel ve sektörel teşvikler olarak kabul edilir.

1.6.2.2.1. Genel Teşvikler

Genel teşvikler ülke ekonomisinde ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik olarak yapılan bir düzenleme sonucunda bütün bölgelere ve sektörlerle ayırım yapılmaksızın sağlanan teşviklerdir.⁵⁶ Genel teşvikler özele indirildiğinde, KOBİ'ler

⁵⁴ Hasan Aykın, "Teşviklerin Sınıflandırılması", <https://vergidosyasi.com/2017/03/03/tesviklerin-siniflandirilmesi-amaclari-kapsami-verilis-asamaları-ve-niteliklerine-gore-tesvikler/>

⁵⁵ Johnson vd., 11

⁵⁶ Nuri Yavan, "Teşviklerin sektörel ve bölgesel analizi: Türkiye örneği", Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, 2010, 3-4.

ile geri kalmış yörelerin ihtiyaçlarını tam olarak karşılamadığı göz önüne alınarak, bu alanların geliştirilmesi için uluslararası anlaşmaların ve yıllık programların el verdiği kadarıyla sistemler geliştirilmiştir.⁵⁷

1.6.2.2.2. Bölgesel Teşvikler

Sadece bir bölgenin gelişmesi ve kalkınması için verilen nakit ve nakit olmayan teşviklerin tamamına bölgesel teşvik denir. Bu teşvikin verilme amacı ülkede var olan bölgelerarası gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmaktır. Bölgeler arası sosyo-ekonomik gelişmişlik farklarının oldukça önemli boyutlara vardığı ülkemizde, sektör bazında öngörülen genel teşviklere ek olarak, bazı yöreler için teşvik tedbirleri daha avantajlı hale getirilmiştir.⁵⁸

1.6.2.2.3. Sektörel Teşvikler

Sektörel teşvik sisteminde ulaşılmak istenen temel gaye belirli bir sektörün gelişmesi ve ilerlemesini sağlamaktır. Sektörlerin gelişim dereceleri ülke yönetimleri için farklı öneme sahiptir. Bazı sektörlerin hızlı bir şekilde geliştirilmesi gerekmektedir. Bu sektörler devlet tarafından belirlenecek teşvik araçları ile desteklenmektedir.⁵⁹

1.6.2.3. Veriliş Aşamalarına Göre Teşvikler

Veriliş aşamalarına göre teşvikleri sıraladığımızda, yatırım öncesi teşvikler, yatırım dönemi teşvikleri ve işletme dönemi teşvikleri olmak üzere üç ayrı aşamada gerçekleştiğini görmekteyiz.

1.6.2.3.1. Yatırım Öncesi Teşvikler

İşletmeler yatırım yapmaya karar vermeden önce özellikle büyük yatırımlarda oldukça fazla tedirgin olurlar. Devlet bu işletmeleri yatırım yapmaya cesaretlendirmek

⁵⁷ Adem Üzümcü, Adem Doğan, “Türkiye Ve Sivas’ta Yatırım-Kobi Teşviklerinin Gelişimi”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 2001, 300.

⁵⁸ Rüştü Yayar, Yusuf Demir, “Bölgesel Kalkınma ve Yatırım Teşvikleri: Tokat İlinde Bir Uygulama” *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39, 2012, 119.

⁵⁹ Mehmet Ünsaldı, “Devlet Teşvikleri ve Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları Üzerine Etkileri”, *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırma ve Uygulama Merkezi*, 123.

için yatırım öncesi aynı, nakdi veya teknik yardımlarda bulunabilir. Yatırım öncesi yardımlar, daha çok proje ve fizibilite konularında yeteri kadar bilgi ve tecrübe sahibi olmayan küçük yerli işletmeler üzerinde odaklanmaktadır.

1.6.2.3.2. Yatırım Dönemi Sağlanan Teşvikler

Yatırım sırasında ortaya çıkan çeşitli vergi, resim ve harçların muafiyet ve istisnası, yapılan bağışlar, düşük faizli kredi sağlanması, gümrük vergisi muafiyet ve ertelenmesi, devlet tarafından yatırım için destekleme ve teşvik primi ödemesi gibi teşvikler yatırım döneminde sağlanan teşviklerdir.⁶⁰

1.6.2.3.3. İşletme Dönemi Sağlanan Teşvikler

İşletmelerin yatırımlarını gerçekleştirdikten sonra faydalandıkları teşviklerdir. Bu teşvikler çoğunlukla vergi teşvikleri olarak gerçekleşmektedir. Bu teşviklere örnek olarak kurumlar vergisi oranında indirim, gümrük vergisi muafiyeti gibi teşvikler gösterilebilir. Söz konusu bu teşviklerden sanayi işletmeleri yararlanmaktadır. Çoğu zaman bir sanayi işletmesi birden çok teşvikten aynı anda yararlanabilmektedir. İşletmelerin bu teşviklerden faydalanabilmesi için öncelikle yatırım teşvik belgelerinin olması gerekmektedir. İşletmeler Hazine Müsteşarlığının belirlemiş olduğu yasal mevzuatı yerine getirdiklerinde yatırım teşvik belgesi alma hakkı kazanmaktadır.⁶¹

1.6.2.4. Kullanılan Araçlara Göre Teşvikler

Kullanılan araçlara göre teşvikler dört gruba ayrılmaktadır.

1.6.2.4.1. Parasal Teşvikler

Parasal teşvikler; Devletin bütçe yoluyla veya kendi denetiminde olan fonlar ile belirlemiş olduğu sektörlere, teşebbüslere ve bölgelere sağlanan hibeler, primler,

⁶⁰ Mahmut Küçüköğlü, *Vergisel Teşviklerin Bölgesel Kalkınmadaki Rolü: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Üzerine Uygulama*, (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2005, 172.

⁶¹ Feyyaz Yıldız, Yusuf Topal, Burak Küçükkahraman, "Sanayi İşletmelerine Verilen Teşviklerin TMS20: Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması Standardı Işığında İncelenmesi ve Muhasebeleştirilmesi" *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 2015, 300-301.

destekleme alımlarıdır.⁶² Bu teşvikler ya doğrudan varlık alımıyla ilgili veya gelir sağlamaya yönelik olabilir. KOSGEB tarafından firmalara sağlanmış olan bilgisayar yazılım desteği ile Hazine Müsteşarlığı'nın vermiş olduğu enerji destekleri karşılıksız nakdi teşviklere örnek olarak verilebilir. Karşılıklı parasal teşvikler ise, kamunun daha önce belirlemiş olduğu sektörde veya üretim alanlarında faaliyette bulunan firmalara mevcut faiz oranlarından daha düşük bir faiz oranıyla faydalandırıldığı kredilerdir. Kredi teşvikleri, düşük oranlı kredi sağlama destekleri şeklinde olabileceği gibi, vade sonunda yalnızca anaparanın ödendiği faizin alınmadığı desteklemeler şeklinde de olabilir.⁶³

1.6.2.4.2. Aynı Teşvikler

Aynı teşvikler kamunun para yerine firmalara gayrimenkul, makine teçhizat, demirbaş, devlet arazisi tahsisi veya danışmanlık hizmeti gibi nakit gerektirmeyen kaynak kullanımlarını içermektedir. Böylece kamu, işletmelerin yatırımın getirisini arttırarak, maliyetlerini veya risklerini azaltarak işletmelere katkıda bulunur.⁶⁴ Bu tip teşviklerde devlet bütçesinden transfer yapılmaz. Devlet söz konusu varlıkları işletmelere karşılıksız veya düşük fiyat karşılığında sunar.

1.6.2.4.3. Vergi Teşvikleri

Bu teşvik sisteminde devlet bazı kanun ve yönetmelikleri uygulamaktan vazgeçerek işletmeleri tamamen veya kısmen vergi yükümlüğünden muaf tutmakta veya verginin ertelenmesini sağlamaktadır.⁶⁵ Belirlenen sektörler için vergi oranlarının düşürülmesi, vergi istisna ve muafiyetleri sağlanması, vergiye tabi gelirden bağış, yardım ve sağlık giderleri gibi bazı indirimlerin düşürülmesine izin verilmesi, hızlandırılmış amortisman yönteminin uygulaması, belirlenen malların ithalinde gümrük vergisinin alınmaması, gelir vergisi ve kurumlar vergisinden yatırım indirimi sağlanması ve zarar mahsubu şeklindeki teşviklerdir.

⁶² Ünsaldı, 123.

⁶³ Onay, 33.

⁶⁴ Luiz Villela, Alberto Barreix, "Taxation and investment promotion", Inter-American Development Bank, 2002, 4.

⁶⁵ Johnson ve d.g., 7

1.6.2.4.4. Garanti ve Kefalet Teşvikleri

Devletin belirlenen sektörlerde veya bölgelerde bulunan işletmelere, kredi temin edebilmelerinde avantaj sağlamaları amacıyla kefil olmasıdır. Devletin işletmelere finans kurumlarından sağladıkları krediler için istenen teminat garantisi ya da kefalet hizmetini sunmasıdır.⁶⁶

1.6.2.4.5. Diğer Teşvikler

Bu teşvik sistemin özü kamu eliyle firmalara doğrudan doğruya bir fon transferi yapılması yerine, firmalara devlet tarafından belirli hizmetler sunulmasıdır. Böylece kamu dolaylı yoldan işletmelere yardım sağlamaktadır.⁶⁷ Bu hizmet işletmeye dolaylı bir fayda sağlamakta olup ölçümü oldukça zordur.⁶⁸ Devlet tarafından altyapı hazırlanması, yatırım projesi hazırlama, pazar araştırması yapılması, üretim prosesi hazırlama, pazarlama teknikleri konusunda destek sunma ve bunlara benzer şekilde yatırım öncesi hizmetlerin sunulması diğer teşviklerin kapsamındadır. Bu teşviklere fon ve sermaye yönetimi desteği, endüstriyel tasarım desteği, uluslararası fuarlara katılım desteği ve yazılım kullanımı eğitimi verilmesi gibi teşvikler örnek gösterilebilir.⁶⁹

1.7. TÜRKİYE’DE YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİ ve DESTEK UNSURLARI

Ülkemizde yatırımları desteklemek amacıyla işletmelere çok farklı teşvikler sunulmakta ve teşvik sistemi sürekli olarak yenilenmektedir. Nihai olarak 2012 yılında güncellenen yeni teşvik sistemi ile ilgili kanun tasarısı TBMM’ye sunulmuş ve 19 Haziran 2012 Salı günü 28328 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak kanunlaşmıştır.⁷⁰ 2012 yılında çıkarılan yeni teşvik sistemiyle ülkemizde ilk kez geniş kapsamlı bölgesel yapıya dayalı teşvik sistemine geçilmiştir. Bu teşvik sisteminde illerin yapısı ve potansiyelleri göz önünde bulundurularak, teşvik sistemi bölgesel olarak

⁶⁶ Onay, 33

⁶⁷ Fehmi Karasioğlu, Fırat Kınalı, “TMS – 20 Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilme ve Finansal Raporlama Süreci”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 20 (2), 2017, 142.

⁶⁸ Emin Zeytinoğlu, “Devlet Teşvik ve Yardımlarının Tms 20 Kapsamında Muhasebeleştirilmesine Yönelik Değerlendirmeler”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 45, 2015, 179.

⁶⁹ Onay, 33.

⁷⁰ Yıldız vd., 295.

kademelendirilmiş, teşvik destek unsurlarıyla ortaya konulmuş, sistematik bir yapı oluşturulmuştur.

Yeni teşvik sistemi oluşturulurken AB bölgesel politikaları göz önünde bulundurulmuştur. 2012 yılında yapılan düzenleme ile verilecek teşvikler 5 ana başlıkta toplanmıştır.

Türkiye’deki yatırım teşvik sistemi Şekil 1.2’de özetlenmiştir.

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr

Şekil 1.2. Türkiye’de Yatırım Teşvik Sistemi Araçları

1.7.1. Bölgesel Teşvikler

Devletler geri kalmış bölgelere yatırım yapılmasını sağlamak ve bölgeler arası kalkınmışlık farkını en aza indirmek amacıyla teşvik politikaları izlemektedir. Ülkemizde de var olan bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını minimum düzeye çekebilmek için bir takım teşvik sistemleri denenmiş ve halende denenmektedir.⁷¹

⁷¹ Mehmet Dağ, Fatma Ökde, İsmail Ercan Börü, Burak Ökde, “Türkiye’de Bölgesel Teşvik Uygulamalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi”, *Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal)*, 3 (5), 2017, 767.

Bölgesel teşvik modelinde teşvikler bölgeler arası farklılıklara göre sınıflandırılmakta ve bütün bölgeler için farklı esaslar belirlenerek uygulanmaktadır.⁷² Ülkemizde iller arasındaki gelişmişlik düzeyleri Kalkınma Bakanlığı tarafından yapılan “İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011)”na göre belirlenmiş ve bu kapsamda iller 6 farklı bölgeye ayrılmıştır. Söz konusu çalışmaya göre teşvik bölge illeri Şekil 1.3.’te, illerin sıralaması ise Tablo 1.3.’te verilmiştir.

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr

Şekil 1.3. Teşvik Bölge İlleri

Tablo 1.3. Teşvik Bölge İlleri

1.Bölge	2.Bölge	3.Bölge	4.Bölge	5.Bölge	6.Bölge
Ankara Antalya Bursa Eskişehir İstanbul İzmir Kocaeli Muğla	Adana Aydın Bolu Çanakkale Denizli Isparta Kayseri Kırklareli Konya Sakarya Tekirdağ Yalova	Balıkesir Bilecik Burdur Gaziantep Karabük Karaman Manisa Mersin Samsun Trabzon Uşak Zonguldak	Afyonkarahisar Amasya Artvin Bartın Çorum Düzce Elazığ Erzincan Hatay Kastamonu Kırkkale Kırşehir Kütahya Malatya Nevşehir Niğde Rize Sivas	Adıyaman Aksaray Bayburt Çankırı Erzurum Giresun Gümüşhane Kahramanmaraş Kilis Niğde Ordu Osmaniye Tokat Tunceli Yozgat	Ağrı Ardahan Batman Bingöl Bitlis Diyarbakır Hakkari Iğdır Kars Mardin Muş Siirt Şanlıurfa Şırnak Van
8 İL	13.İL	12.İL	17.İL	16.İL	15.İL

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr

⁷² Hüseyin Kutbay, Recep Aslan, “Türk Mali Mevzuatında Yatırımları Teşvik Eden Yasal Düzenlemeler ve Ekonomiye Katkısının Değerlendirilmesi” "VI. Oturum", 467.

Bölgesel yatırım teşvik uygulamaları çerçevesinde verilen desteklerin oran ve süreleri Tablo 1.4.'te gösterilmiştir.

Tablo 1.4. Bölgesel Teşvik Uygulamalarında Sağlanan Destek Unsurları

Destek Unsurları			BÖLGELER					
			I	II	III	IV	V	VI
KDV İstisnası			VAR	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR
Gümrük Vergi Muafiyeti			VAR	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR
Vergi İndirim	Yatırıma Katkı Oranı(%)	OSB Dışı	15	20	25	30	40	50
		OSB İçi	20	25	30	40	50	55
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği	Destek Süresi	OSB Dışı	2 yıl	3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl
		OSB İçi	3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl	12 yıl
Yatırım Yeri Tahsisi			VAR	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR
Faiz Desteği	İç Kredi		YOK	YOK	3 Puan	4 Puan	5 Puan	7 Puan
	Döviz / Döviz Endeksli				1 Puan	1 Puan	2 Puan	2 Puan
Sigorta Primi Desteği			YOK	YOK	YOK	YOK	YOK	10 yıl
Gelir Vergisi Stopajı Desteği			YOK	YOK	YOK	YOK	YOK	10 yıl

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr

Yeni yatırım teşvik sistemi bazı yatırım alanlarını “öncelikli” olarak tanımlamakta ve bu alanlarda yatırımın bölgesine bakılmaksızın Bölgesel Yatırım Teşvik Uygulamaları kapsamında Bölge 5’e verilen bölgesel destekler sunulmaktadır. Öncelikli yatırımların Bölge 6’da yapılması halinde, bu bölgeye yönelik mevcut bölgesel teşvikler uygulanmaktadır.

1.7.2. Öncelikli Yatırım Alanlarına Yönelik Teşvikler

2012 yılında yürürlüğe konan yeni yatırım teşvik sistemi ile ülkemizde bazı sektörlerle öncelik verilmesine karar verilmiş ve kapsamı belirlenmiş olan sektörlerle yapılacak olan yatırımlara teşvik sağlanması kararlaştırılmıştır. Öncelik olarak tanımlanacak sektörleri şu şekilde sıralayabiliriz.⁷³

- Madencilik yatırımları ve uluslararası fuar alanı yatırımları,
- Demiryolu ve denizyolu ile yük veya yolcu taşımacılığına yönelik yatırımlar,
- Test merkezleri, rüzgâr tüneli ve benzeri nitelikteki yatırımlar,

⁷³ Asuman Altay, Şahin Karabulut, “Türkiye’de Mali Teşvik Sistemi ve Yatırımlara Sağlanan Mali Teşviklerin Değerlendirilmesi”, *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (4), 2017, 196.

- Kùltür ve turizm koruma ve gelişim bölgelerinde yapılacak turizm yatırımları (termal turizm de dâhil),
 - Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından desteklenen Ar-Ge projeleri neticesinde geliştirilen ürünlerin üretimine yönelik yatırımlar,
 - Yatırım tutarı 20 Milyon TL üzerinde olan belirli ilaç yatırımları ve savunma sanayi yatırımları,
 - Özel sektör tarafından gerçekleştirilecek kreş, gündüz bakım evleri, okul öncesi, ilk, orta ve lise eğitim yatırımları,
 - Teşvik edilmeyecek yatırımlar hariç tutulmak üzere, Enerji ve Tâbi Kaynaklar Bakanlığının vereceği proje onayına istinaden, yıllık asgari 500 TEP (ton eşdeğeri petrol) enerji tüketimi olan mevcut imalat sanayi tesislerinde gerçekleştirilecek, birim ürün başına en az %20 oranında enerji tasarrufu sağlayan ve yatırım geri dönüş süresi 5 yıl olan enerji verimliliğine yönelik yatırımlar,
 - Atık ısı kaynaklı olarak, bir tesisteki atık ısıdan geri kazanım yolu ile elektrik üretimine yönelik yatırımlar,⁷⁴
- Öncelikli yatırım alanlarına sağlanan destek unsurları Tablo 1.5’de özetlenmiştir.

Tablo 1.5. Öncelikli Yatırım Alanlarına Sağlanan Destek Unsurları

Destek Unsurları		Destek Oran ve Süreleri
KDV İstisnası		√
Gümrük Vergi Muafiyeti		√
Vergi İndirim	Yatırıma Katkı Oranı (%)	40
	Vergi İndirimi	80
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		7 Yıl
Yatırım Yeri Tahsisi		√
Faiz Desteği	İç Kredi	5 Puan
	Döviz/Dövizle Endeksli Kredi	2 Puan

*1-5. Bölgelerde yapılacak yatırımlar için 5. Bölge desteği

6. Bölgede yapılacak yatırımlar 6. Bölge desteği

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr

⁷⁴ Kutbay vd., 475-476.

1.7.3. Stratejik Yatırımlara Yönelik Teşvikler

Güncellenen yeni teşvik sisteminde ülkemizin dışa bağımlılığının çok fazla olduğu ara mallara öncelik verilerek bu mallardan kaynaklanan dış ticaret açığının azaltılması hedeflenmektedir. İthalatın yaklaşık yüzde 74'ünü oluşturduğu düşüldüğünde bu ara malların yurt içinde üretilmesinin ne kadar stratejik bir konu olduğu ortaya çıkmaktadır. Yeni teşvik modeli sayesinde sanayinin yapısal dönüşümünü hızlandıracak, stratejik sektörler desteklenmektedir.⁷⁵

Stratejik yatırımlar için sağlanan destek unsurları Tablo 1.6.'da özetlenmiştir.

Tablo 1.6. Stratejik Yatırımlar İçin Sağlanan Destek Unsurları

Destek Unsurları	BÖLGELER					
	I	II	III	IV	V	VI
KDV İstisnası	VAR					
Gümrük Vergi Muafiyeti	VAR					
Vergi İndirim	Yatırıma Katkı					
Sigorta Primi	Destek Süresi					
Yatırım Yeri Tahsisi	7 Yıl (6.Bölgede 10 Yıl)					
Faiz Desteği	Yatırım Yeri Tahsisi					
	VAR					
İç Kredi	5 Puan					
	Döviz / Döviz					
2 Puan						
Sigorta Primi Desteği	10 yıl (Sadece 6. Bölgede Gerçekleştirilecek					
Gelir Vergisi Stopajı Desteği	10 yıl (Sadece 6. Bölgede Gerçekleştirilecek					
KDV İadesi	Var (Sadece 500 Milyon TL ve üzeri yatırımlar için)					

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr

1.7.4. Büyük Ölçekli Yatırımlara Yönelik Teşvikler

Büyük proje teşvik sisteminde hükümetler, öncelikle AR-GE ve yüksek teknoloji içerikli sektörlerin uluslararası düzeyde rekabet gücünü artıracak, bu sektörlerin belirli bir büyüklükteki yatırımlarına destek sağlamayı amaçlamaktadır.⁷⁶ Ülkemizdeki teşvik sistemi, teknoloji ve AR-GE alt yapısının güçlendirilmesi ve uluslararası alanda rekabet edebilmesini sağlayacak 12 farklı sektöre yapılacak yatırımlara teşvik sağlamak üzere tasarlanmıştır. Yine bu sistem bölgesel gelişmişlik seviyelerine göre oluşturulmuş, fakat

⁷⁵ Akdeve vd., 346.

⁷⁶ Engin Erdoğan, Rüya Ataklı, "Investment Incentives and FDI in Turkey: The Incentives Package after the 2008 Global Crisis" *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 58, 2012, 1187.

bölgesel yatırım teşvik uygulamalarına göre daha fazla oranlarda destek sağlamaktadır.⁷⁷ Yeni teşvik sisteminde Bakanlar Kurulu Kararı'nda belirtilen "12 ana sektörde yapılacak 50 milyon Türk Lirası'nın üzerindeki yatırımları kapsayan büyük ölçekli yatırımlara faiz desteği hariç diğer teşvikler sağlanmaktadır." Burada önemli olan husus vergi teşvikinin, sektörel ve bölgesel yatırımlara göre büyük ölçekli yatırımlarda daha yüksek olduğudur.⁷⁸

Büyük ölçekli yatırımları desteklenen yatırım alanları Tablo 1.7'de, büyük ölçekli yatırımlar için sağlanan destek unsurları ise Tablo 1.8'de gösterilmiştir.

Tablo 1.7. Büyük Ölçekli Yatırımları Desteklenen Yatırım Alanları

Sıra No	Yatırım Konuları	Asgari sabit Yatırım Tutarı (Milyon) TL
1	Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı	1000
2	Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	200
3	Liman ve Liman Hizmetleri Yatırımları	200
4	Motorlu Kara Taşıtlarının İmalatı Yatırımları a) Motorlu Kara Taşıtları Ana Sanayi Yatırımları b) Motorlu Kara Taşıtları Yan Sanayi Yatırımları	200 50
5	Demiryolu ve Tramvay Lokomotifleri ve/veya Vagon İmalatı Yatırımları	50
6	Transit Boru Hattıyla Taşımacılık Hizmetleri Yatırımları	
7	Elektronik Sanayi Yatırımları	
8	Tıbbi Alet, Hassas ve Optik Aletler İmalatı Yatırımları	
9	İlaç Üretimi Yatırımları	
10	Hava ve Uzay Taşıtları ve/veya Parçaları İmalatı Yatırımları	
11	Makine (Elektrikli Makine ve Cihazlar Dahil) İmalatı Yatırımları	
12	Metal Üretimine Yönelik Yatırımlar: [Maden Kanununda belirtilen IV/c grubu metalik madenlerin cevher ve/veya konsantresinden nihai metal üretimine yönelik yatırımlar (bu tesislere entegre madencilik yatırımları dahil)]	

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr

⁷⁷ Mehmet Yurdal Şahin, "Yeni Teşvik Sistemi, Yatırımlarda Devlet Yardımı." Teşvik Uygulamaları ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara, http://www.ekonomi.gov.tr/upload/1F5D92A4-0380-4636-2383FCAB5B8E39E5/mehmet_yurdal_sahin.pdf/ET/19.01 2018.

⁷⁸Alper Karakurt, "Küresel Kriz Ortamında Yatırım Teşvikleri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65 (2), 2010, 161.

Tablo 1.8. Büyük Ölçekli Yatırımlar İçin Sağlanan Destek Unsurları

Destek Unsurları			BÖLGELER					
			I	II	III	IV	V	VI
KDV İstisnası			VAR	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR
Gümrük Vergi Muafiyeti			VAR	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR
Vergi İndirim	Yatırıma Katkı Oranı(%)	OSB Dışı	25	30	35	40	50	60
		OSB İçi	30	35	40	50	60	65
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği	Destek Süresi	OSB Dışı	2 yıl	3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10
		OSB İçi	3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10	12
Yatırım Yeri Tahsisi			VAR	VAR	VAR	VAR	VAR	VAR
Sigorta Primi Desteği			YOK	YOK	YOK	YOK	YOK	10
Gelir Vergisi Stopajı Desteği			YOK	YOK	YOK	YOK	YOK	10

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr

1.7.5. Genel Teşvik Uygulamaları

Genel teşvik uygulamalarında, “yatırımın yapılacağı bölge ayrımı yapılmaksızın, belirlenen kapasite şartları ve asgari sabit yatırım tutarını karşılayan tüm projeler Genel Yatırım Teşvik Uygulamaları çerçevesinde desteklenmektedir.” Yatırım teşvik sistemi içerisinde yer almayan yatırım konuları bu rejimden yararlanamamaktadır.⁷⁹

1.7.6. Yeni Teşvik Sistemi Destek Unsurları

Ülkemizde teşvik yatırımları destek unsurları Şekil 1.4.’te görüldüğü gibi, toplam 9 adet teşvik destek unsurundan oluşmaktadır. Bu destek unsurlarına bakıldığında bunların “5 tanesi “KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti, vergi indirimi, KDV iadesi, gelir vergisi stopajı” vergi teşviklerden, 2 tanesi “sigorta primi işveren hissesi desteği ve sigorta primi işçi hissesi desteği” sosyal güvenlik desteklerinden, 1 tanesi “faiz desteği” mali desteklerden, 1 tanesi ise yatırım yeri tahsisi fiziki desteklerden oluşmaktadır.⁸⁰

⁷⁹ Hakkı Çiftçi, Murat Koç, “İstihdamın Artan Önemi ve Teşvik Belgeli Yatırımlar Etkinlik Analizi”, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 2 (6), 2013, 25.

⁸⁰ Altay vd., 196.

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr

Şekil 1.4. Türkiye’de Yatırım Teşvik Sistemi Araçları

Teşvik destek alanları ve yatırımlar için sağlanan destek unsurları Tablo 1.9.’da gösterilmiştir

Tablo 1.9. Teşvik Destek Alanları ve Yatırımlar İçin Sağlanan Destek Unsurları

Destek Unsurları	Genel Teşvik Uygulamaları	Bölgesel Teşvik Uygulamaları	Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki	Stratejik Yatırımların Teşviki
KDV İstisnası	√	√	√	√
Gümrük Vergi Muafiyeti	√	√	√	√
Vergi İndirim		√	√	√
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		√	√	√
Gelir Vergisi Stopajı Desteği*	√	√	√	√
Sigorta Primi Desteği*		√		√
Faiz Desteği**		√	√	√
Yatırım Yeri Tahsisi				
KDV İadesi		√		√

* Yatırımın Bölge 6’da gerçekleştirilmesi halinde sağlanır.

**Yatırımın Bölgesel Yatırım Teşvik Uygulamaları kapsamında Bölge 3, 4, 5 veya 6’da gerçekleştirilmesi halinde sağlanır.

***Asgari sabit yatırım tutarı 500 milyon TL olan stratejik yatırımlar için sağlanır.

Kaynak: 15.06.2012 tarih ve 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı

1.7.7. Katma Değer Vergisi İstisnası

4369'nolu Vergi Usul Kanunu ile ister ithal olsun ister yerli olsun tüm makina ve teçhizat alımında yöre veya sektör ayrımı yapılmadan KDV istisnası uygulanmaktadır. “KDV istisnası teşvik tedbirine konu makina ve teçhizatlar Maliye Bakanlığı'nca düzenlenen 69 seri no'lu tebliğ ile belirlenmektedir.” Bu durum reelde bazı güçlüklerin yaşanmasına yol açmaktadır. Hazine Müsteşarlığı tarafından proje değerlendirmesi esnasında belirlenen yatırım konusu makina ve teçhizatlara KDV istisnası uygulanmaktadır. Yatırıma konu olan tüm yatırım kalemlerinin KDV istisnasından yararlanılabilmesi için proje bazında değerlendirme yapılması gerekmektedir.⁸¹

1.7.8. Gümrük Vergisi Muafiyeti

Gümrük vergisi muafiyeti, yatırım teşvik belgesi kapsamında ithal edilen yatırım malı makine ve teçhizatlarının gümrük vergisi kapsamı dışında tutulması şeklinde uygulanmaktadır.⁸² Bunun yanında yenileştirilmiş veya kullanılmış makine ve teçhizat ile kullanılmış bütün bir tesisin proje değerlendirilmesi sonucu, gümrük vergisiz olarak ithal edilmesi de uygun görülebilir.⁸³

1.7.9. Vergi İndirimi

Yeni teşvik sisteminde sağlanacak olan vergi indirimi desteği birinci bölge dışında kalan beş bölgenin tamamında teşvik belgesine konu olan yatırıma katkı sağlanacak olan tutarının belirli bir kısmına ek olarak, yatırımcının o dönemindeki tüm yatırım faaliyetlerinden elde ettiği gelirlere uygulanmaktadır. Oluşturulan bu teşvik modelinde yatırımlar için sağlanan vergi indirimi desteği hem bölgelerin gelişmişlik seviyesine hem de yatırımların büyüklüğüne göre farklılıklar arz etmektedir. Bundan dolayı en büyük destek en az gelişmiş olan altıncı bölgeye sağlanmaktadır. Teşvik miktarının artırılmasında etkili olan diğer faktör ise büyük ölçekli yatırım yapılması durumudur.

⁸¹ Mustafa Köksal, “Genel Teşvik Sisteminin Değerlendirilmesi ve Bazı Öneriler”, *Amme idaresi Dergisi*, 34 (3), 2001, 113.

⁸²Gümrük genel tebliği (yatırım teşvik).

<https://kms.kaysis.gov.tr/Home/Goster/39331?AspxAutoDetectCookieSupport=1>.

⁸³ Necdet Sağlam, Devlet Teşvikleri, Hibe Ve Destekleri Vergilendirilmesi Muhasebeleştirilmesi, <https://www.linkedin.com/in/prof-drnecdet-saglam-84533613>.

1.7.10. Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği

Yeni teşvik modelinde yer verilen sigorta primi işveren hissesi desteği 2009 yılından önceki teşvik modellerine göre hem uygulama alanları artırılmış hem de süreleri uzatılmıştır. Yeni teşvik modelinin 2009 yılından önceki teşvik sistemlerinden farklı olarak sigorta primi desteği vermesi, işçilik maliyetlerinin yüksek olmasından dolayı rekabet etme gücünü kayıp eden emek yoğun sektörlerin rekabet gücünü artırmaktadır. Diğer teşvik araçlarında olduğu gibi bu teşvik aracında da öncelikli olarak altıncı bölgeden başlamak üzere bölgelerin gelişmişlik düzeyleri göz önüne alınarak verilen desteğin büyüklüğü ve süreleri artırılmıştır. Bunun yanı sıra altıncı bölgede yapılacak yatırımların organize sanayi bölgesinde yapılması durumunda bu yatırımlara 12 yıl süre ile sigorta primi işveren hissesi desteği verilmesi tasarlanmıştır.⁸⁴

1.7.11. Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği

Sigorta Primi (İşçi Hissesi) Desteği' esas itibariyle altıncı bölgede yapılacak olan yatırımlar için verilen bir destek unsurudur. Bu bölgede yapılacak olan yatırımlar neticesinde oluşturulacak olan istihdam için ödenmesi gereken sigorta primi işçi payının asgari ücrete denk gelen kısmını 10 yıl boyunca Ekonomi Bakanlığı tarafından ödenmesi kararlaştırılmıştır. Genel teşvik uygulaması içerisinde yer alan yatırımlar bu desteğin kapsamına dahil edilmemiştir.⁸⁵

1.7.12. Gelir Vergisi Stopajı Desteği

Gelir vergisi stopaj desteği, sigorta primi (işçi hissesi) desteği gibi yalnızca 6. bölgede yapılması öngörülen yatırımlar için sağlanan bir destek türüdür. Yatırım Teşvik Belgesine bağlı yatırımla ekstradan sağlanan istihdamlar için ortaya çıkan gelir vergisi stopajının asgari ücrete düşen kısmının 10 yıl süreyle terkin edilmesidir.⁸⁶

⁸⁴ Akdeve vd., 343.

⁸⁵ Altay vd., 200.

⁸⁶ Yatırım Teşvik Sistemi Yatırımlarda Devlet Yardımları, Ekonomi Bakanlığı Şubat 2017

1.7.13. Faiz Desteği

Faiz desteği eski teşvik sistemine göre yeni teşvik sisteminde bölgeler ve tutarları yönüyle farklılık göstermektedir. Yeni teşvik sisteminde eskisine göre faiz desteğinin kapsamı ve bölge sayısı artırılmıştır. Faiz desteği eski teşvik sisteminde yalnızca  ve dördüncü bölge, Ar-Ge yatırımları ile evre yatırımlarına sağlanırken, yeni teşvik düzenlemesiyle beraber nc ve dördüncü bölgelerin, yanına beşinci ve altıncı bölgelerde dâhil edilmiştir. İlaveten stratejik sektörlerde yatırım yapan girişimcilere bölge ayrımı yapılmazsın faiz desteği verilmesi kararlaştırılmıştır. Stratejik yatırımlarda girişimciye verilen faiz desteği yatırımın toplam değerinin yüzde 5’ini aşmamak kaydıyla azami 50 milyon TL tutarında sağlanmaktadır.⁸⁷

1.7.14. Yatırım Yeri Tahsisi

“Bakanlıkça teşvik belgesi düzenlenmiş büyük ölçekli yatırımlar, stratejik yatırımlar ve bölgesel desteklerden yararlanacak yatırımlar için, 29/6/2001 tarihli ve 4706 sayılı Kanununun ek 3 üncü maddesi çerçevesinde Maliye Bakanlığınca belirlenen usul ve esaslara göre yatırım yeri tahsis edilebilir.”⁸⁸

1.7.15. Katma Değer Vergisi İadesi

“Sabit yatırım tutarı 500 milyon Türk Lirasının zerindeki Stratejik Yatırımlar kapsamında gerçekleştirilen bina-inşaat harcamaları için tahsil edilen KDV’nin iade edilmesidir.

2017 yılında imalat sektöründe gerçekleştirilecek teşvik belgeli tüm yatırımlara ilişkin bina-inşaat harcamaları KDV iadesinden yararlanabilmektedir.”⁸⁹

⁸⁷ Akdeve vd., 42.

⁸⁸ Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, Madde 16, http://www.gumruk.com.tr/files/2012-3305_yatirimlarda_devlet_yardimlari_hakkinda_karar.htm.

⁸⁹ Yatırım Teşvik Sistemi Yatırımlarda Devlet Yardımları, Ekonomi Bakanlığı şubat 2017.

İKİNCİ BÖLÜM

TRA2 BÖLGESİNİN SOSYO – EKONOMİK KALKINMASINDA YATIRIM TEŞVİKLERİNİN ETKİNLİĞİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

2.1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı; yatırım teşviklerinin Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan Ağrı, Kars Iğdır ve Ardahan illerinden oluşan TRA2 bölgesinin sosyo – ekonomik olarak kalkınmasında, bölgede üretim ve istihdamın artırılmasında, mevcut yatırımların geliştirilmesinde, geleceğe dönük yatırım kararlarının alınmasında etkili olup olmadığını belirlemektir. Bu amaca ulaşabilmek için yürüttüğümüz araştırmada; TRA2 bölgesinde faaliyette bulunan ve teşviklerden yararlanan işletmelerin kuruluş amaçları, kuruluş yerleri ile ilgili sorunları, kapasite kullanım oranları, ihracat durumları, yararlandıkları yatırım teşvikleri, teşviklerden yararlanma esnasında karşılaştıkları güçlükler, yararlanan teşviklerin üretim, istihdam ve yatırım kararlarına etkileri, teşviklerin beklentilerini karşılayıp karşılamadığı, yatırım planları ve yatırım yaparken karşılaştıkları sorunlar anket yöntemiyle incelenmiştir.

2.2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Araştırma, TRA2 bölgesinde gıda, kimya, metal sanayi, plastik sanayi, orman ürünleri, tekstil sanayi, inşaat ve madencilik, eğitim, turizm, sağlık, enerji, iletişim ve ticaret – depolama alanlarında faaliyet gösteren teşviklerden yararlanan işletmeler üzerinde gerçekleştirilmiştir.

2.3. ARAŞTIRMANIN KISITLARI

Araştırmanın kısıtları; araştırmanın konusu, alanı, örneklem sayısı, veri toplama ve değerlendirme yöntemlerinden kaynaklanan kısıtlardan oluşmaktadır. Bu kısıtlar aşağıda özetlenmiştir.

Araştırmanın konusu “yatırım teşvikleri”, alanı “TRA2 bölgesi”, ana kütle “TRA2 bölgesinde yatırım teşviki alan 170 işletme”, örneklem yapısı “TRA2 bölgesinde yatırım teşviki alan 100 işletme”, veri toplama yöntemi olarak anket, veri değerlemede ise

güvenirlilik analizi, normallik analizi, frekans tabloları, çapraz tablolar, korelasyon, t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), bağımsız örneklem (Non-parametric K Independent Samples Test) testleri ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca araştırma; anket uygulaması esnasında, firma yöneticilerinin, firmanın mevcut durumu ile faaliyet sonuçları hakkında doğru bilgiler verdiği varsayılarak yapılmıştır.

2.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada anket yöntemi uygulanmıştır. Anketin geliştirilmesi sürecinde; ilgili araştırmalar ve literatür çalışmaları incelenmiş, sorularda ifadelerin kısa ve kolay anlaşılabilir olmasına özen gösterilmiştir. Anket formunda kapalı uçlu, yarı kapalı uçlu ve beşli likert ölçeği soru tiplerine yer verilmiştir.

Anket formunda yirmi üç adet soru sorulmuştur. Anket uygulanmadan önce konu hakkında bilgi sahibi olduğu düşünülen kişilere uygulanmış, anket formunda anlaşılmayan sorular yeniden düzenlenmiştir.

Anketler, TRA2 bölgesinde gıda, kimya, metal sanayi, plastik sanayi, orman ürünleri, tekstil sanayi, inşaat ve madencilik, eğitim, turizm, sağlık, enerji, iletişim ve ticaret – depolama alanlarında faaliyet gösteren ve teşviklerden yararlanan 100 firmaya uygulanmıştır.

TRA2 bölgesinde yapılan araştırma süreci 13 aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamaların kapsamı ve amacı aşağıda özetlenmiştir.

Araştırmanın birinci aşaması firmalarla ilgili genel bilgilerin elde edilmesine yöneliktir. Bu aşamada işletmelerin faaliyet alanları, hukuki biçimleri, çalışanlarının sayısı hakkında bilgiler elde edilmiştir. Elde edilen bilgiler frekans analizi yapılarak değerlendirilmiştir.

Araştırmanın ikinci aşamasında firmaların kuruluş yeriyle ilgili sorunlarının önem derecesi belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu aşamada, TRA2 bölgesinde yer alan iller arasında kuruluş yeri ile ilgili sorunların farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır.

Araştırmanın üçüncü aşamasında, işletmelerin finansman sorunları önem derecesine göre tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu aşamada bölgede faaliyet gösteren

şirket türleri arasında finansman sorunlarının farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır.

Araştırmanın dördüncü aşamasında, teşviklerden yararlanmış olan işletmelerin ihracat yapıp yapmadığı, bu işletmelerin illere göre dağılımı, ihracat sırasında karşılaştıkları zorluklar, ihracat yapmama nedenleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu aşamada, TRA2 bölgesinde yer alan illerde faaliyet gösteren işletmeler arasında ihracat yapmama nedenlerinin farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır

Araştırmanın beşinci aşamasında, TRA2 bölgesinde illere göre firmaların teşviklerden yararlanma oranları ve yararlandıkları teşvik türleri hakkında bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın altıncı aşaması, işletmelerin devlet teşvikleri hakkındaki bilgi ve yararlanma düzeylerinin, teşviklere yaklaşımlarının, yararlandığı ve/veya yararlanmakta olduğu teşvik türlerinin değerlendirilmesine yöneliktir.

Araştırmanın yedinci aşaması, firmaların yatırım teşvik ve uygulamaları hakkındaki bilgi kaynaklarının ve bilgilendirme istek yollarının illere ve şirket türlerine göre belirlenmesine yöneliktir.

Araştırmanın sekizinci aşamasında, teşviklerden yararlanma esnasında karşılaşılan güçlüklerin illere ve şirket türlerine göre değişip değişmediği belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın dokuzuncu aşamasında, teşvik türlerinin faydalı olma derecesinin sektörlere ve şirket türlerine göre değişip değişmediği öğrenilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın dokuzuncu aşamasında, firmaların yeni yatırım planları, kapasite kullanım oranları incelenmiştir

Araştırmanın onuncu aşamasında, firmaların TRA2 bölgesine yatırım yapma nedenleri, bu nedenlerin iller arasında farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

Araştırmanın on birinci aşamasında, firmaların TRA2 bölgesindeki illerde yatırım yaparken karşılaştıkları zorlukların illere göre dağılımı ve karşılaşılan bu zorlukların nedenlerinin iller arasında farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

Araştırmanın on ikinci aşamasında, TRA2 bölgesinde yeterince yatırım yapılmamasının nedenleri önem derecelerine göre incelenmiştir.

Araştırmanın on ikinci aşamasında, mevcut teşvik yasasının değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu aşamada mevcut teşvik yasasının yeni yatırımların yapılması ve mevcut yatırımların geliştirilmesi açısından önemi ayrı ayrı incelenmiştir.

Araştırmada toplanan verilerin analizinde, SPSS istatistik programından yararlanılmıştır. Frekans ve grafik gösterimlerinde sütun dağılımı tercih edilmiştir.

Güvenlik katsayısı olarak Cronbach Alpha katsayısını hesaplanması yöntemi tercih edilmiştir. Cronbach Alpha katsayı yönteminin tercih edilmesinde, istatistik hesaplamalarında bütün soruları kapsamayı, test sonuçlarının tutarlı hesaplanması ve güvenilirlik durumunu en iyi gösteren katsayı olması etkili olmuştur.⁹⁰ Hesaplanan Cronbach Alpha katsayıları; 0-0,4 → güvenilir değil; 0,4-0,6 → düşük güvenilirlik; 0,6-0,8 → oldukça güvenilir; 0,8-1,0 → yüksek güvenilirlik ölçeğinde değerlendirilmiştir.

Güvenirlilik analizi TRA2 bölgesinde uygulanan yatırım teşviklerinin işletme faaliyet performansları ile ilişkilendirildiği 12 soruya yapılmıştır. Güvenirlilik analizinin yapıldığı 12 sorunun Cronbach Alpha katsayısı 0,850 olarak bulunmuştur.⁹¹ Bu düzey ilgili soruların yüksek güvenilirlikte olduğunu göstermektedir.

Uygulamada güvenlik testinin yanı sıra veri setini özetlemek ve kolay bilgi elde edilmesini sağlamak için frekans tablolar analizi, iki değişken arasındaki ilişkiyi analiz etmek için çapraz tablolar analizi kullanılmıştır. Bağımsız grupların ortalamalarının birbirinden farklı olup olmadığını test etmek için t testi kullanılmıştır. Katılımcıların verdikleri cevapların arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklar olup olmadığının test edilmesi amacıyla normal dağılım gösteren verilerde Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA); normal dağılım göstermeyen verilerde ise bağımsız örneklem (Non-parametric K Independent Samples Test) analizi yapılmıştır. Ayrıca araştırmadaki değişkenler arasında ilişkinin seviyesinin belirlenmesi amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır.

⁹⁰ Kazım Özdamar, “Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi: SPSS-MINITAB (çok değişkenli analizler)”, Kaan Kitabevi, Eskişehir 2004, 662.

⁹¹ Rena Alpar, *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemlere Giriş*, 1 (2. bs). Nobel Yayınevi, Ankara 2003, 375.

2.5. LİTERATÜR İNCELEMESİ

TRA2 bölgesinde yaptığımız araştırma konusu ile ilgili ülkemizde yapılan çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

Yazar	Konu	Yöntem	Sonuç
Derya ONOCAK	Yatırım Teşvikleri, Teşviklerin Muhasebeleştirilmesi Ve Teşviklerin İşletme Performansı Üzerine Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Sivas Örneği	Bu alan araştırmasında veriler anket yöntemi ile toplanmıştır.	Bürokratik engellerin olmadığı, prosedürlerin en aza indirildiği, danışmanlık hizmetlerinin yatırımcılara maliyet yüklenmediği bir sistemde, teşvikler daha fazla yatırımcıya hitap edecek ve daha etkin olacaktır.
Mustafa GÜLMEZ İlkay NOYAN YALMAN	Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri: Sivas İli Örneği	Araştırma için gerekli veriler yüz yüze (kişisel görüşme) anket yöntemiyle toplanmıştır.	Değişik zamanlarda çıkarılan teşvikler özellikle KOBİ'ler için oldukça faydalı olmuştur. Bilhassa bölgesel kalkınmaya ilişkin teşvikler başta ilgili bölge olmak üzere ülke ekonomisine olumlu katkılar sağlamıştır
Rüştü YAYAR Yusuf DEMİR	Bölgesel Kalkınma Ve Yatırım Teşvikleri: Tokat İlinde Bir Uygulama	Çalışmada veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen bir anket aracılığıyla toplanmıştır	Firmanın çalışan sayısının fazla olmasına göre teşviklerden yararlanma durumunun farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiş ancak, istenilen önem seviyesinde istatistiki olarak anlamlı bulunamamıştır. 9 kişiden daha fazla işçi çalıştıran firmaların %75,9'u teşviklerden yararlanırken, 10 kişiden daha az işçi çalıştıran firmalarda bu oran %61,7 olarak belirlenmiştir.

Nuri YAVAN	Türkiye’de Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Belirleyicileri: Mekânsal ve İstatistiksel Bir Analiz	Çalışmada, Türkiye’de 81 ilden alınan ve 2000 yılını kapsayan il bazında yatay kesit (crosssectional) veri seti kullanılmıştır.	Bir kamu destekleme politikası olan teşviklerin firmalara nasıl tahsis edildiği, dağıtımın hangi etkenlere göre yapıldığı, bunda hangi faktörlerin ne ölçüde rol oynadığı çok öteden beri hem araştırmacılar için, hem de genel kamuoyu açısından merak, tartışma ve kaygı konusu olmuştur.
Mürşit RECEOĞLU Mustafa Kemal DEĞER	Türkiye’de Bölgesel Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Düzey 2 Bölgeleri Üzerine Panel Veri Analizleri	Panel veri analizleri	Çalışmada elde edilen bulgulara göre az gelişmiş bölgelerde teşviklerin kısa dönemde zayıf büyüme etkilerine yol açmasına rağmen uzun dönemde bu bölgelerin ekonomik kalkınmalarına daha fazla katkı sağladığı görülmektedir.
Fatma FİDAN Hayrettin ŞAHİN	2000-2012 Yılları Arasında TRA2 Bölgesindeki Göçlerin Yönlendirilmesinde Kamu Yatırımları ve Yatırım Teşvik Belgelerinin Önemi	İstatistiksel veri analizi	Göç, istihdam, nüfus, kamu yatırımları ve yatırım teşvik belgeleri için oluşturulan tabloların analizi sonucunda kamu yatırımları ve yatırım teşvik belgelerinin göçü yönlendirme ve göçün nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik çok sınırlı bir etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur gözden geçirilip değiştirilmesi gereklidir.

<p>Erdal AKDEVE</p> <p>Erdal Tanas KARAGÖL</p>	<p>Geçmişten Günümüze Türkiye’de Teşvikler Ve Ülke Uygulamaları</p>	<p>İstatistiksel veri analizi</p>	<p>Yeni teşvik sisteminde teknolojik gelişmenin sağlanması amacıyla kümelenme faaliyetlerine önem verilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda devletin yeni teknolojilerin diğer firmalara aktarılması hususunda aktif rol alması gerekmektedir. Belirtilmesi gereken diğer bir husus da, teşviklerin küresel yatırımcıları kapsayacak niteliğinde hazırlanmasından dolayı, yeni teşvik sisteminin uluslararası ortamlarda da sunulması gerekliliğidir. Bu şekilde teşviklerin içeriği daha net bir şekilde aktarılacak ve yatırımlar için ülke ve sektör bilgilendirilmesi yapılmış olacaktır</p>
<p>Haktan SEVİNÇ</p> <p>Ö.Selçuk EMSEN</p> <p>Eda BOZKURT</p>	<p>Yatırım Teşvik Politikalarının Bölgesel Belirleyicilerine Yönelik Bir Analiz: Türkiye Örneği</p>	<p>Panel veri analizi</p>	<p>Türkiye’de yatırım teşviklerinden faydalanma derecesinin bölgelerin gelişmişlik düzeyleriyle paralellik arz ettiği gözlenmiş ve bu durum bölgesel dengesizlikleri giderme amaçlı uygulanan teşvik politikalarının arzulanan amaçlarının saptığına işaret etmiştir.</p>

<p>Asuman ALTAY</p> <p>Şahin KARABULUT</p>	<p>Türkiye’de Mali Teşvik Sistemi ve Yatırımlara Sağlanan Mali Teşviklerin Değerlendirilmesi</p>	<p>İstatistiksel veri analizi</p>	<p>Mali teşviklerin, vergi muafiyet ve istisnaları, düşük faizli kredi ya da hibe yardımları yanına, enerji indirimleri, arsa tahsisi ve finansman kolaylıkları sağlayan bazı yöntemlerden de oluştuğu söylenebilir. Uygulamada genel olarak, söz konusu teşvik araçlarından biri ya da birkaçının bir arada kullanılması mümkündür. Türkiye’de de tercih edilen bu yöntem ile ekonomiye doğrudan enjekte edilen mali teşvik ve diğer kolaylıklar ile kısa sürede olumlu etkiler ortaya çıkabilmektedir.</p>
<p>Mustafa Alpin GÜLŞEN</p> <p>İlyas ÖZKÖK</p>	<p>Kamu Yatırım ve Teşviklerinin Kentsel Büyüme Üzerindeki Etkisi: Yozgat Örneği</p>	<p>Durağanlık Analizi</p>	<p>Yozgat’ın ekonomik büyüme performansı üzerinde hem teorik hem de istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Uzun dönemde kamusal teşviklerdeki %1’lik bir artış, Yozgat’ın ekonomik büyümesi üzerinde %0.034’lük bir artışa neden olmaktadır. Ek olarak yapılan Granger nedensellik testine göre büyüme hızının, kamu teşviklerinin bir Granger nedeni olduğu saptanmıştır.</p>

FEVZİ ÇEVİK	Türkiye Ve Sivas'ta Yatırım-Kobi Teşviklerinin Gelişimi	İstatistiksel veri analizi	Türkiye'nin görece geri kalmış bir ili olan Sivas'ta yatırım ve KOBİ teşviklerinin gelişimi üzerinde durulmuştur. Türkiye genelinde teşviklerin büyük ölçüde gelişmiş yörelere gittiği görülmüş ve Sivas ilinin ekonomik açıdan gelişimi için daha yoğun bir teşvike gereksinim duyduğu - son yıllarda teşviklerden yararlanma düzeyi artmakla birlikte-sonucuna ulaşılmıştır.
Harun KILIÇASLAN Zeynep KILIÇ	Mali Teşviklerin Yatırım Kararlarına Etkisi: Sakarya İli Örneği	Mülakat yöntemi	Sakarya ilinin bulunduğu 2. Bölgeye uygulanan yatırımlar, yatırımcıların kararlarını sektör seçimi, yatırımın yapılacağı il seçimi ve yeni yatırım kararı alma yönünden etkilememektedir. Yatırım teşvikleri yatırımcıların kararlarını yalnızca zamanlama açısından etkileyebilmektedir.
İbrahim ARSLAN	Türkiye'de Bölgesel Alanda Uygulanan İktisadi Politikalar (Yatırım Teşvikleri-İstihdam Analizi 1980-2006)	Veri analizi	Türkiye'de bölgelerarası gelişmişlik farkı konusu uzun yıllardır kamuoyunu meşgul etmekte olup, geri kalmış bölgelere yönelik kalkındırma çabaları ve politikaları sürdürülmektedir. Bölgelerarası kalkınma farklılıklarının giderilmesinde, bölgesel teşvik yatırımları, gelişmiş ülkelerde yıllardan beri etkin bir araç olarak kullanılmış ve önemli sonuçlar elde edilmiştir

Erkan YILMAZ	Türkiye’de Yatırım Teşviklerinin Ve Desteklerinin Dağılımında Etkinliğin Artırılması Ve Konya Örneği	Araştırmada tarama modellerinden belgesel tarama tekniği kullanılmıştır.	Kurumsallaşmanın destek ve teşvikleri kullanım oranlarına etkisi araştırılmıştır. Çalışmada aynı ölçekte kurumsallaşmayı gerçekleştirmiş ve gerçekleştirilmemiş işletmelerin kıyaslanması yapılmıştır.
Adem ÜZÜMCÜ Samet TOPAL Murat AKÇA	Türkiye’de Yatırım Teşviklerinin 2010-2017 Döneminde Gelişimi: 26 Düzey 2 Bölgesi Üzerine Bir İnceleme	Tarama modelleri	Türkiye’nin en az gelişmiş Düzey 2 bölgelerinin bulunduğu Doğu Anadolu bölgesinde yer alan TRA2, TRB2 gibi bölgelerin en fazla kamu yatırımlarında teşviklerden yararlanabilecek 6. Bölge teşviklerinden yararlanmasının önemli olduğu ve gerek tarıma dayalı imalat sanayi ve gerekse tarım, madencilik ve enerji alanında yatırım teşvik belgeleri ile desteklenmesinin ve bu bölgelerde yatırım ve proje kültürünün gelişmesinde fayda bulunduğu söylenebilir

<p>Hakan B.OĞLU</p> <p>Davut KARAMAN</p> <p>Adnan KALKAN</p>	<p>Kobilere Sağlanan Teşviklerin Firmaların İhracat Performansına Katkısı: Antalya Organize Sanayi Bölgesi'nde Bir Uygulama</p>	<p>Anket yöntemi</p>	<p>Kobilere sağlanan teşviklerden kurumlar vergisi desteği, vergi, resim, harç istisnası desteği, gelir vergisi desteği ve KOSGEB desteğinin; karlılığın artması, muhasebe raporlarının öneminin artması, ihracatın öğrenilmesi ve dış pazarlara açılımın sağlanması, istihdamın artması, üretimde kalitenin artması, etkin iç denetimin sağlanması ve üretimde verimliliğin artması gibi konular üzerinde katkılarının olduğu ortaya çıkmıştır.</p>
<p>Gülsüm Gürler HAZMAN</p> <p>Pınar Bengi KAYA</p>	<p>Bölgesel Teşvik Uygulamaları İle İhracat İlişkisinin Afyonkarahisar İli Örneğinde Regresyon Analizi İle Değerlendirilmesi</p>	<p>Regresyon analizi</p>	<p>Teşvik belgeli yatırım sayısı, gümrük vergisi muafiyeti ve sabit yatırım miktarı değişkenlerinin ihracat üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkiye sahiptir. Bu etki sadece gümrük vergisi muafiyeti için negatif yöndedir. Bölgesel bazda en etkili değişken sabit yatırım miktarı olup, teşvik belgeli yatırım dolayısıyla KDV istisnası teşvikinin etkisi oldukça düşüktür</p>

Ali Yılmaz GÜNDÜZ	Ekonomik Kalkınmada Teşviklerin Önemi: Doğu Ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi	Veri analizi	Günümüze kadar dalgalı bir seyir izleyen bölgesel kalkınma, kavramsal ve uygulama düzeyinde yeterince gelişmemiştir. Bunun nedeni de dengeli ve istikrarlı bir politikanın izlenmemesi ve özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşanan terör olayları nedeniyle söz konusu bölgelere arzu edilen yatırımların yapılamamasıdır.
Mehmet ÜNSALDI	Devlet Teşvikleri Ve Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları Üzerine Etkileri	Anket yöntemi	Teşvikler devletin, parasal bir takım harcamalarda bulunmasını ve parasal gelirlerinin bir kısmından vazgeçmesini gerektirmektedir. Devlet teşvikler nedeniyle bütçesine bir yük yüklemekte ve amacını da tam olarak ulaşmamaktadır.
Mevlüdiye ŞİMŞEK Resül YAZICI	İhracat Teşviklerinin Etkinliğini Ölçmeye Yönelik Bir Analiz: Bilecik Ve Eskişehir Örneği	Anket yöntemi	Bilecik ve Eskişehir’de yaygın olarak bilinen teşviklerin etkinliklerinin de güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu illerde en etkin ihracat teşvikleri sırasıyla KDV istisnası, Yurt dışı fuar ve sergilere katılım yardımı, dahilde işleme rejimi, Eximbank kredileri, Uluslararası nitelikli yurtiçi ihtisas fuarlarının desteklenmesidir. Bilecik ve Eskişehir’de ki en etkin teşvik KDV istisnasıdır.

<p>Alaettin İMAMOĞLU</p> <p>Yasar AYYILDIZ</p> <p>Ömer Faruk ÖZGÜR</p>	<p>Merkezi Yönetimce Uygulanan Bölgesel Vergi Teşviklerinin Yerel Düzeyde Etkileri; “Düzce İli” Uygulaması Ve Sonuçları</p>	<p>Anket yöntemi</p>	<p>Teşvik uygulaması Düzce ilinin kalkınması ve istihdam açısından olumlu etkiler sağlamakla beraber, Düzce’ye dışarıdan çalışmak için gelenlerin oluşturduğu büyük nüfus artışı, yerel yönetimlerin iş yükünü artırdığı ve bu konuda teşvik kapsamına alınan illerde sanayiye yapılan teşvikin yanı sıra yerel yönetimlere yönelik de ileriye dönük planlamaların yapılması gerektiği düşünülmektedir.</p>
<p>Yasemin ÖZDAŞ</p>	<p>Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvikleri Ve Diyarbakır Bölgesinde Bir Araştırma</p>	<p>Anket yöntemi</p>	<p>Bölgesel farklılıkları gözeten ve içerik yönünden zengin yeni bir teşvik yasası hazırlanarak uygulamaya sokulmalı veya mevcut teşvik yasası aşağıda belirtilecek hususları barındıracak şekilde revize edilmelidir. Bu çerçevede, Diyarbakır ili ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi, diğer il ve bölgelerden ayrı tutulabilir. Yani belirli ölçülerde pozitif ayrımcılıkla Diyarbakır ili ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki yatırımların daha kolay artacağı bir ortam yaratılabilir</p>

2.6. ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan firmalarla yapılan araştırmanın sonuçları başlıklar itibariyle aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

2.6.1. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin İllere ve Sektörlere Göre Dağılımı

TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan işletmelerin illere ve sektörlere göre dağılımı Tablo 2.1.' de gösterilmiştir.

Tablo 2.1. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin İllere ve Sektörlere Göre Dağılımı

Sektörler	Ağrı	Kars	Iğdır	Ardahan	Toplam
Gıda	5	7	4	8	24
	%20,8	%29,2	%16,7	%33,3	%100,0
Kimya	3	2	1	1	7
	%42,9	%28,6	%14,3	%14,3	%100,0
Metal Sanayi	1	2	2	1	6
	%16,7	%33,3	%33,30	%16,7	%100,0
Plastik Sanayi	3	2	1	0	6
	%50,0	%33,3	%16,7	%0,0	%100,0
Orman Ürünleri	0	1	3	1	5
	%0,0	%20,0	%60,0	%20,0	%100,0
Tekstil Sanayi	2	3	1	1	7
	%28,6	%42,9	%14,3	%14,3	%100,0
İnşaat ve Madencilik	5	3	4	1	13
	%38,5	%23,1	%30,8	%7,7	%100,0
Eğitim	5	4	2	2	13
	%38,5	%30,8	%15,4	%15,4	%100,0
Turizm	1	1	0	2	4
	%25,0	%25,0	%0,	%50,0	%100,0
Sağlık	1	0	1	0	2
	%50,0	%0,0	%50,0	%0,0	%100,0
Enerji	2	1	0	1	4
	%50,0	%25,0	%0,0	%25,0	%100,0
İletişim	1	1	1	1	4
	%25,0	%25,0	%25,0	%25,0	%100,0
Ticaret - Depolama	2	0	2	1	5
	%40,0	%0,0	%40,0	%20,0	%100,0
Toplam	31	27	22	20	100
	%31,0	%27,0	%22,0	%20,0	%100,0

Araştırmaya katılan firmaların illere göre dağılımı incelendiğinde; TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan 100 firmadan 31 firmanın (% 31,0) Ağrı'da, 27

firmanın (% 27,0) Kars'ta, 22 firmanın (% 20,0) Iğdır'da ve 20 firmanın (% 20,0) Ardahan'da faaliyet gösterdiği görülmektedir. TRA2 bölgesinde teşviklerden en fazla yararlanan ilin Ağrı olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan firmaların (100 firma) sektörlere göre dağılımı incelendiğinde; TRA2 bölgesinde teşviklerden en fazla yararlanan ilk 3 sektörün % 24 oranla gıda, % 13 oranla inşaat ve madencilik ve % 13 oranla eğitim sektörü olduğu görülmektedir.

Gıda sektörün diğer sektörlerle göre fazla devlet teşviklerinden yararlanmasının temel nedeni Kars ve Ardahan illerindeki kaşar peynir üreticilerinin fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Eğitim sektörünün %13' lük payını TRA2 bölgesinde bütün illerde faaliyet gösteren özel eğitim kurumlarının teşviklerden yararlanmış olmasından kaynaklanmaktadır. İnşaat sektörün %13'lük payını genelde bölgede yer alan ve teşvike başvurmuş olan hazır beton üreticileri ile hafriyat şantiyeleri oluşturmaktadır. İnşaat sektöründeki firmalar daha çok makine ve teçhizat alımındaki KDV istinası teşvikinden faydalandıkları ve bu yolla ihtiyaç duydukları makine ve tesisatları satın aldıkları görülmektedir.

2.6.2. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin Türü ve Çalışan Sayıları

TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan firmaların türleri Tablo 2.2.'de, çalışan sayıları ise Tablo 2.3.'te gösterilmiştir.

Tablo 2.2. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin Türleri

Şirket Türü	Şahıs Şirketi	Limited Şirket	Anonim Şirket	Toplam
Sayısı	10	72	18	100

Araştırmaya katılan firmaların türleri incelendiğinde; TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan 100 firmadan 72 firmanın (% 72) limitet şirket,18 firmanın (% 18) anonim şirket ve 10 firmanın (% 10) şahıs şirketi olduğu görülmektedir. Elde edilen sonuçlar göstermektedir ki bölgede teşviklerden yararlanan firmaların büyük bir kısmını limitet şirketler oluşturmaktadır.

Firmaların yapıları incelendiğinde bölgede teşviklerden yararlanmış olan anonim şirketlerin çoğunluğunu ulusal yapı da olan şirketlerin oluşturduğu dikkati çekmektedir. Bu şirketler bölgede iletişim, enerji, inşaat ve tekstil sektörlerine yatırım yapmaktadırlar.

Anonim şirketlerin istihdam oluşturma güçlerinin yüksek oluşu, bölge için işsizlik sorununun çözümünde hayati bir öneme sahiptir. Devlet teşviklerinin en önemli sosyal amaçlarından biri olan istihdam oluşturma düşüncesinin bölgede gerçekleşebilmesi için daha fazla ulusal şirketin, teşviklerden yararlandırılarak bölgeye yatırım yapmaları sağlanmalıdır.

Tablo 2.3. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin Çalışan Sayıları

Şirket Türü	Çalışan Personel Sayısı				
	1-9 arası	10-49 arası	50-250 arası	250 den fazla	Toplam
Şahıs Şirketi	8	2	0	0	10
	%80,0	%20,0	%0,0	%0,0	%100,0
Limited Şirketi	15	43	13	1	72
	%20,8	%59,7	%18,1	%1,4	%100,0
Anonim Şirket	0	6	4	8	18
	%0,0	%33,3	%22,2	%44,4	%100,0
Toplam	23	51	17	9	100
	%23,0	%51,0	%17,0	%9,0	%100,0

Tablo 2.3 incelendiğinde şirket türlerine göre istihdam edilen personel sayısının ciddi bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Şahıs şirketlerinin çoğunlukla 1-9 arasında, limited şirketlerde 10-49 arasında, anonim şirketlerde ise çoğunlukla 250 ve üzeri personel istihdam edildiği görülmektedir.

Firmalarla yapılan görüşmelerde 1-9 arası çalışanı olan işletmelerin çoğunu geleneksel aile içi işletmeler oluştururken, 10-49 arası çalışan sayısı olan işletmelerin ise büyük bir bölümünü eğitim kurumlarının oluşturduğu görülmektedir. 50-250 arası çalışanı olan işletmeleri, özel hastaneler ile özellikle son dönemlerde Ağrı il merkezinde faaliyet göstermeye başlayan tekstil firmaları oluşturmaktadır. 250 ve üzeri çalışanı olan işletmelerin çoğunluğunu her ilde faaliyet gösteren çağrı merkezleri, doğal gaz dağıtım firmaları ve ulusal çapta faaliyet gösteren bölge dışı büyük inşaat firmaları oluşturmaktadır. 250 ve üzeri çalışanı olan bu firmaların genel olarak TRA2 bölgesinde SGK prim desteği teşvik türünden faydalandıkları görülmektedir.

2.6.3. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin Kuruluş Yerleri İle İlgili Sorunları

Araştırmada, TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan işletmelerden kuruluş yerleri ile ilgili sorunlarını önem derecesine göre çok önemsiz olandan çok önemli olana doğru olacak şekilde derecelendirmeleri istenmiştir. Bu derecelendirme sistemi ile işletmelerin kuruluş yerleri ile ilgili sorunlara verdikleri cevapların ortalama önem derecesinin belirlenmesi amaçlanmıştır. İşletmelerin kuruluş yerleri ilgili sorunlara verdikleri cevapların önem dereceleri; “çok önemsiz”, “önemsiz”, “kısmen önemli”, “önemli” ve “çok önemli” olarak yapılandırılmıştır. Araştırmaya katılan işletmelere kuruluş yerleriyle ilgili sorunlarını;

- Hammaddeye yakın olmaması
- Altyapıdan kaynaklı sorunlar
- Nitelikli eleman bulamama
- Pazara olan uzaklık
- Ulaşım kaynaklı sorunlar
- Sektörlerde piyasa boşluğu bulunmaması

açısından derecelendirmeleri istenmiştir.

TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan işletmelerin kuruluş yerleri ile ilgili sorunlarının faaliyetlerini hangi düzeyde etkilediğini belirlemek amacıyla yönelttiğimiz “İşletmenizin Kuruluş yerinden kaynaklanan sorunları faaliyetlerinizi hangi düzeyde etkilemektedir?” sorusunu yukarıda sıralanan kuruluş yeri sorunları açısından değerlendiren işletmelerin verdikleri cevaplar aşağıdaki tablolarda özetlenmiş ve yorumlanmıştır.

TRA2 bölgesinde kuruluş yerini “hammaddeye yakın olmaması” açısından değerlendiren firmaların verdikleri cevaplar Tablo 2.4.’te özetlenmiştir.

Tablo 2.4. Kuruluş Yerinin Hammaddeye Yakın Olmaması Sorununun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Faaliyetlerini Etkileme Düzeyi

İller	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen Önemli	Önemli	Çok Önemli	Toplam
Ağrı	6	6	3	5	11	31
	% 19,4	% 19,4	% 9,7	% 16,1	% 35,5	% 100,0
Kars	4	2	2	6	13	27
	% 14,8	% 7,4	% 7,4	% 22,2	% 48,1	% 100,0
İğdir	3	3	2	7	7	22
	% 13,6	% 13,6	% 9,1	% 31,8	% 31,8	% 100,0
Ardahan	0	0	2	6	12	20
	% 0,0	% 0,0	% 10,0	% 30,0	% 60,0	% 100,0
Toplam	13	11	9	24	43	100
	% 13,0	% 11,0	% 9,0	% 24,0	% 43,0	% 100,0

Tablo 2.4.'e bakıldığında TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan firmaların % 43'ü, faaliyete buldukları illerin hammaddeye yakın olmamasını çok önemli bir sorun olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Kuruluş yerinin “hammaddeye yakın olmaması” sorununa “çok önemlidir” cevabını veren firmaların en fazla olduğu il % 60 oranla Ardahan, ikinci il ise % 48 oranla Kars'tır.

Kuruluş yerinin “hammaddeye yakın olmaması” firmaların % 24'ü açısından önemli, % 9'u açısından ise kısmen önemli bir sorun olarak görülmektedir.

“hammaddeye yakın olmaması” açısından kuruluş yerini önemsiz gören firmaların oranı ise toplamda % 24'tür. Bu firmaların çoğunluğu Ağrı ilinde faaliyet göstermektedir.

TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan firmaların toplamda % 67'sinde kuruluş yerinin “hammaddeye yakın olmaması” önemli bir sorun olarak görülmektedir. Buna göre TRA2 bölgesindeki işletmelerin faaliyetlerinin “hammaddeye yakın olmaması” sorunundan etkilendiğini ifade edebiliriz.

TRA2 bölgesinde kuruluş yerini “altyapıdan kaynaklı sorunlar” açısından değerlendiren firmaların verdikleri cevaplar Tablo 2.5.'te özetlenmiştir.

Tablo 2.5. Kuruluş Yerinde Altyapıdan Kaynaklanan Sorunların TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Faaliyetlerini Etkileme Düzeyi

İller	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen Önemli	Önemli	Çok Önemli	Toplam
Ağrı	3	10	7	5	6	31
	%9,7	%32,3	%22,6	%16,1	%19,4	%100,0
Kars	2	8	4	10	3	27
	%7,4	%29,6	%14,8	%37,0	%11,1	%100,0
İğdır	4	5	10	1	2	22
	%18,2	%22,7	%45,5	%4,5	%9,1	%100,0
Ardahan	3	3	6	6	2	20
	%15,0	%15,0	%30,0	%30,0	%10,0	%100,0
Toplam	12	26	27	22	13	100
	%12,0	%26,0	%27,0	%22,0	%13,0	%100,0

TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan firmaların kuruluş yerleri ile ilgili yaşadıkları bir diğer sorun ise bölgenin altyapıdan kaynaklı sorunlarıdır. Bu soruna firmaların %27'si kısmen önemlidir cevabı verirken, %26'sı önemsiz bir sorundur cevabı vermiştir. Çok önemsiz diyenlerin oranının en fazla olduğu il %18 ile İğdır, önemsiz diyenlerin en fazla olduğu il ise %32 ile Ağrı'dır. Bu soruna çok önemli ve önemli diyenlerin toplam oranı %35 gibi düşük bir orandır. Bu bağlamda TRA2 bölgesindeki firmaların bu sorunu çok az önemsedikleri söylenebilir.

TRA2 bölgesinde kuruluş yerini “nitelikli eleman bulamama” açısından değerlendiren firmaların verdikleri cevaplar Tablo 2.6.'da özetlenmiştir.

Tablo 2.6. Kuruluş Yerinde Nitelikli Eleman Bulamama Sorununun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Faaliyetlerini Etkileme Düzeyi

İller	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen Önemli	Önemli	Çok Önemli	Toplam
Ağrı	3	1	3	5	19	31
	%9,7	%3,2	%9,7	%16,1	%61,3	%100,0
Kars	0	2	4	11	10	27
	%0,0	%7,4	%14,8	%40,7	%37,0	%100,0
İğdır	1	2	6	7	6	22
	%4,5	%9,1	%27,3	%31,8	%27,3	%100,0
Ardahan	0	0	5	5	10	20
	%0,0	%0,0	%25,0	%25,0	%50,0	%100,0
Toplam	4	5	18	28	45	100
	%4,0	%5,0	%18,0	%28,0	%45,0	%100,0

TRA2 bölgesindeki işletmeler açısından kuruluş yeri sorunlarından “nitelikli eleman bulamama” sorunu, bölgedeki firmaların %45'inde faaliyetlerini etkileyen çok önemli bir sorun olarak görülmektedir. Nitelikli eleman bulamama sorununa “çok önemli

bir sorundur” şeklinde cevap veren işletmelerin % 61,3 oranla en fazla olduğu il Ağrı, % 50 oranla Ardahan’dır. Çok önemli bir sorundur diyenlerin en az olduğu il ise Iğdır’dır. Bölgenin geneli için çok önemli ve önemli bir sorundur diyenlerin oranı yaklaşık % 75 civarında olduğundan TRA2 bölgesindeki firmalar açısından nitelikli eleman bulamama sorununun hayati bir öneme sahip olduğu sonucuna ulaşılabilir.

TRA2 bölgesinde kuruluş yerini “pazara olan uzaklık” açısından değerlendiren firmaların verdikleri cevaplar Tablo 2.7.’de özetlenmiştir.

Tablo 2.7. Kuruluş Yerinin Pazara Olan Uzaklığı Nedeniyle Yaşanan Sorunların TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Faaliyetlerini Etkileme Düzeyi

İller	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen Önemli	Önemli	Çok Önemli	Toplam
Ağrı	1	5	6	11	8	31
	%3,2	%16,1	%19,4	%35,5	%25,8	%100,0
Kars	0	6	5	8	8	27
	%0,0	%22,2	%18,5	%29,6	%29,6	%100,0
Iğdır	3	6	6	2	5	22
	%13,6	%27,3	%27,3	%9,1	%22,7	%100,0
Ardahan	0	0	8	4	8	20
	%0,0	%0,0	%40,0	%20,0	%40,0	%100,0
Toplam	4	17	25	25	29	100
	%4,0	%17,0	%25,0	%25,0	%29,0	%100,0

TRA2 bölgesinde pazara olan uzaklığın firmalar için önem derecesine bakıldığında sırasıyla çok önemli diyenlerin oranı %29, önemli ve kısmen önemli diyenlerin oranı ise %25’dir. Kuruluş yerinin pazara uzaklığı sorununa çok önemli diyenlerin en fazla olduğu il % 40 oranla Ardahan’dır. Önemli bir sorun olduğunu dile getirenlerin en yoğun olduğu il ise %35,5 ile Ağrı’dır. Çok önemsiz bir sorundur diyenlerin en çok olduğu il Iğdır’dır. Tablo 2.7. incelendiğinde bu soruna verilen cevapların oranlarının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Bu da göstermektedir ki, TRA2 bölgesinde firmaların bu soruna verdikleri cevapların önem dereceleri birbirine benzemektedir.

TRA2 bölgesinde kuruluş yerini “ulaşım imkânları” açısından değerlendiren firmaların verdikleri cevaplar Tablo 2.8.’de özetlenmiştir.

Tablo 2.8. Kuruluş Yerinde Yaşanan Ulaşım Kaynaklı Sorunların TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Faaliyetlerini Etkileme Düzeyi

İller	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen Önemli	Önemli	Çok Önemli	Toplam
Ağrı	6	5	3	10	7	31
	%19,4	%16,1	%9,7	%32,3	%22,6	%100,0
Kars	0	4	6	9	8	27
	%0,0	%14,8	%22,2	%33,3	%29,6	%100,0
İğdır	2	5	3	6	6	22
	%9,1	%22,7	%13,6	%27,3	%27,3	%100,0
Ardahan	1	0	3	7	9	20
	%5,0	%0,0	%15,0	%35,0	%45,0	%100,0
Toplam	9	14	15	32	30	100
	%9,0	%14,0	%15,0	%32,0	%30,0	%100,0

Firmaların TRA2 bölgesinde “ulaşım kaynaklı sorunlara” verdikleri cevapların önem derecelerine bakıldığında bu soruna önemli ve çok önemli bir sorundur diyenlerin oranının % 62 olduğu görülmektedir. Bu oran Ağrı, Kars ve İğdır için ortalama % 55’tir. Ardahan’da bu oran % 80 dir. Ardahan’ın diğer üç ile göre bu sorunu daha fazla önemseydiği görülmektedir. Çok önemsiz olarak değerlendirenlerin en fazla olduğu il % 19,4 oranla Ağrı’dır. Kısmen önemli bir sorundur diyenlerin oranı ise dört ilde bir birine yakındır.

TRA2 bölgesinde kuruluş yerini “sektörlerde piyasa boşluğu bulunmaması” açısından değerlendiren firmaların verdikleri cevaplar Tablo 2.9.’da özetlenmiştir.

Tablo 2.9. Sektörlerde Piyasa Boşluğu Bulunmaması Sorununun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Faaliyetlerini Etkileme Düzeyi

İller	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen Önemli	Önemli	Çok Önemli	Toplam
Ağrı	3	2	3	9	14	31
	%9,7	%6,5	%9,7	%29,0	%45,2	%100,0
Kars	0	0	3	13	11	27
	%0,0	%0,0	%11,1	%48,1	%40,7	%100,0
İğdır	0	1	5	7	9	22
	%0,0	%4,5	%22,7	%31,8	%40,9	%100,0
Ardahan	0	0	6	3	11	20
	%0,0	%0,0	%30,0	%15,0	%55,0	%100,0
Toplam	3	3	17	32	45	100
	%3,0	%3,0	%17,0	%32,0	%45,0	%100,0

İşletmelerin kuruluş yeri sorunlarından olan “sektörde piyasa boşluğunun bulunmaması” sorunu TRA2 bölgesindeki bütün firmalar için % 40’in üzerinde çok önemli bir sorun olarak görülmektedir. Çok önemli bir sorundur diyen firmaların en fazla

olduğu il %55 ile Ardahan'dır. Sektörde piyasa boşluğu bulunmaması sorununu çok önemsiz ve önemsiz bir sorundur şeklinde değerlendiren firmaların en yoğun olduğu il ise % 16 ile Ağrı'dır. Yukarıdaki sonuçlara bakıldığında firmaların birçoğunun TRA2 bölgesinde yeni yatırımlar yapmak için sektörlerde piyasa boşluğu bulamadığı sonucuna ulaşılabilir.

TRA2 bölgesinde bulunan işletmelerin faaliyetlerinin kuruluş yerleriyle ilgili sorunlardan etkilenme düzeylerin ortalamaları illere göre Tablo 2.10.'da gösterilmiştir.

Tablo 2.10. TRA2 Bölgesinde Bulunan İşletmelerin Faaliyetlerinin Kuruluş Yerleriyle İlgili Sorunlardan Ortalama Olarak Etkilenme Düzeylerinin İllere Göre Dağılımı

Kuruluş Yeri Sorunları	Kuruluş Yeri Sorunlarının İllere Göre Önem Derecesi				
	Ağrı	Kars	Iğdır	Ardahan	Gen. Ort.
Kuruluş Yerinin Hammaddeye Yakın Olmaması	3,29	3,81	3,55	4,50	3,73
Altyapıdan Kaynaklı Sorunlar	3,03	3,15	2,64	3,05	2,98
Nitelikli Eleman Bulamama	4,16	4,07	3,68	4,25	4,05
Kuruluş Yerinin Pazara Olan Uzaklığı	3,65	3,67	2,86	4,50	3,65
Ulaşım Kaynaklı Sorunlar	3,23	3,78	3,23	4,75	3,68
Sektörlerde Piyasa Boşluğunun Bulunmaması	3,94	4,30	4,09	4,25	4,13

TRA2 bölgesinde yer alan firmaların kuruluş yeri ile ilgili sorunlarının ortalama olarak önem dereceleri incelendiğinde; firmaların bölgede en çok “sektörde piyasa boşluğunun bulunmaması” sorununu (4,13 ortalama) önemsediklerini görmekteyiz. TRA2 bölgesinde firmaların yeni yatırımlar için uygun sektörler veya sektörlerde piyasa boşluğu bulamamasında, bölgenin hem iklimsel koşullarının uygunsuzluğunun hem de sosyo-ekonomik yapısının zayıf olmasının belirleyici olduğu düşünülmektedir. Bu iki durumdan dolayı firmaların bölgede yatırım yapacak yeni bir sektör bulmakta zorlandıkları görülmektedir.

Tablo 2.10.'a bakıldığında TRA2 bölgesinde kuruluş yeri sorunlarından “piyasa boşluğunun bulunmaması sorununu” 4,05 ortalama önem derecesi ile “nitelikli eleman bulamama sorununu” takip ettiği görülmektedir. Nitelikli eleman bulamama sorununun temelinde, bölgede vasıflı eleman yetiştirecek bir yapının bulunmaması ve mevcut yetişmiş olan vasıflı elemanların da daha iyi ücret ve çalışma koşulları elde etmek için sanayileşmiş illere göç etmelerinin etkili olduğu düşünülmektedir. Bölgedeki bütün

firmalar için en az öneme sahip kuruluş yeri sorunu olarak 2,98 ortalama önem derecesi ile altyapıdan kaynaklı sorunlar olduğu görülmektedir.

Kuruluş yeri sorunlarını iller bazında incelediğimizde Ağrı ilinde teşvikten faydalanıp yatırım yapan firmaların en çok önem attıkları sorunun, 4,16 ortalama önem derecesi ile nitelikli eleman bulamama sorunu olduğunu görmekteyiz. Kars ve Iğdır illerindeki firmaların piyasa boşluğunun bulunmamasını çok önemli bir sorun olarak gördükleri, Ardahan ilindeki firmaların ise ulaşım sorununu 4,75 ortalama önem derecesi ile çok önemli bir sorun olarak değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Ardahan ilindeki firmaların kuruluş yeri ile ilgili sorunlara TRA2 bölgesindeki diğer 3 ile göre daha fazla önem derecesi yüksek olan cevaplar verdikleri görülmektedir.

İller arasında kuruluş yeri ile ilgili sorunlara verilen cevapların farklılıklarını tespit etmeden önce istatistiksel olarak verilerin normal dağılıp dağılmadığının incelenmesi gerekmektedir. Normallik testleri istatistiksel testler için ön şarttır. Çünkü parametrik testler olan (T-Testi, Anova, Pearson Korelasyon Testleri) gibi istatistiksel testler verilerin normal dağılım gösterildiği durumlarda yapılmakta iken, verilerin normal dağılım göstermediği durumlarda (Mann-Whitney-U, Kruskal Wallis Sperman vb) non-parametrik (parametrik olmayan) testlerin yapılması gerekmektedir. Normallik testi değerlerinin incelenmesinde ise oldukça objektif ve popüler analitik test yöntemi olarak kabul edilen basıklık- çarpıklık (skewness- kurtosis) yöntemi tercih edilmiştir.

TRA2 bölgesinde işletmelerin kuruluş yerleriyle ilgili sorunlara verdikleri cevapların normallik testi sonuçları Tablo 2.11.'de gösterilmiştir.

Tablo 2.11. TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Kuruluş Yeriyle İlgili Sorunlara Verdikleri Cevapların Normallik Testi Sonuçları

Kuruluş Yeriyle İlgili Sorunlar	Çarpıklık	Basıklık
Kuruluş Yerinin Hammaddeye Yakın Olmaması	-0,81	-0,77
	0,24	0,48
Altyapıdan Kaynaklı Sorunlar	0,07	-0,94
	0,24	0,48
Nitelikli Eleman Bulamama	-1,09	0,58
	0,24	0,48
Kuruluş Yerinin Pazara Olan Uzaklığı	-0,34	-0,93
	0,24	0,48
Ulaşım Kaynaklı Sorunlar	-0,64	-0,72
	0,24	0,48
Sektördeki Piyasa Boşluğu Bulunmaması	-1,19	1,21
	0,24	0,48

Yapılan normallik test sonuçlarına göre (Skewness-Kurtosis) basıklık ve çarpıklık katsayıların -1,5 ile +1,5 değerleri arasında yer alması durumunda araştırmadan elde edilen cevapların normal dağıldığı kabul edilmektedir. Bu test için (Skewness-Kurtosis) basıklık ve çarpıklık katsayıları incelendiğinde bütün değerlerin -1,5 ile +1,5 aralığında olmasından dolayı verilerin normal dağıldığı kabul edilmiştir. İstatistiksel olarak verilerin normal dağılım göstermesinden dolayı, TRA2 bölgesinde kuruluş yeri ile ilgili sorunların iller arasında farklılık gösterip göstermediğini bulmak için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi yapılmıştır.

TRA2 bölgesindeki işletmelerin "kuruluş yeriyle ilgili sorunlarının" illere göre farklılığının tek yönlü varyans analizi (ANOVA) test sonuçları Tablo 2.12.'de özetlenmiştir.

Tablo 2.12. TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Kuruluş Yerleriyle İlgili Sorunlarının İllere Göre Farklılıklarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Kuruluş Yeriyle İlgili Sorunlar	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p
Kuruluş Yerinin Hammaddeye Yakın Olmaması	18,79	3	6,27	3,218	0,026
Altyapıdan Kaynaklı Sorunlar	3,54	3	1,18	0,785	0,505
Nitelikli Eleman Bulamama	4,18	3	1,39	1,168	0,326
Kuruluş Yerinin Pazara Olan Uzaklığı	28,06	3	9,35	7,566	0,000
Ulaşım Kaynaklı Sorunlar	34,06	3	11,35	8,276	0,000
Sektörlerde Piyasa Boşluğunun Bulunmaması	2,24	3	0,75	0,739	0,531

İller arasında kuruluş yeri ile ilgili sorunların farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (Anova) testi sonuçları incelendiğinde; iller arasında kuruluş yeri ile ilgili sorunlardan, hammaddeye uzaklık sorununun (F-istatistik değeri 3,218, p-olasılık değeri 0,026), pazara olan uzaklık sorununun (F-istatistik değeri 7,566, p-olasılık değeri 0,000), ulaşım sorununun (F-istatistik değeri 8,276, p-olasılık değeri ise 0,000) sorunlarının olasılık değerlerinin % 5 anlamlılık düzeyinin altında çıkmasından dolayı bu üç sorunun, TRA bölgesindeki iller arasında % 95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Altyapı kaynaklı sorunların (F-istatistik değeri 0,785, p-olasılık değeri 0,505), nitelikli eleman bulamama sorununun (F-istatistik değeri 1,168, p-olasılık değeri 0,326) ve sektördeki piyasa boşluğunun bulunmaması sorununun (F-istatistik değeri 0,739, p-olasılık değeri 0,531) olasılık değerleri %5 anlamlılık düzeyinin üstünde çıkmasından dolayı bu sorunların iller arasında % 95 güven aralığında TRA2 bölgesindeki iller arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

TRA2 bölgesinde illere göre farklılık gösteren kuruluş yeri sorunları Tablo 2.13.'te gösterilmiştir.

Tablo 2.13. TRA2 Bölgesinde İllere Göre Farklılık Gösteren Kuruluş Yeri Sorunları

Kuruluş Yeri ile İlgili Sorunlar	İller		Ortalamaların farkı	Std. Hata	p
Kuruluş Yerinin Hammaddeye Yakın Olmaması	Ardahan	Ağrı	-1,21	0,40	0,017
Kuruluş Yerinin Pazara Olan Uzaklığı	Ardahan	Ağrı	0,85	0,32	0,042
		Iğdır	1,64	0,34	0,000
Kuruluş Yerinin Ulaşım Kaynaklı Sorunları	Ardahan	Ağrı	1,52	0,34	0,000
		Kars	0,97	0,35	0,030
		Iğdır	1,52	0,36	0,000

TRA2 bölgesinde kuruluş yeri ile ilgili sorunların farklılık gösterdiği iller incelendiğinde; Ardahan ilinin diğer illere göre farklılık gösteren tek il olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle kuruluş yerinin hammaddeye uzak olması sorununun önem derecesi Ardahan ile Ağrı ili arasında farklılık göstermektedir. Dolayısıyla Tablo 2.13. incelendiğinde Ardahan ilindeki firmaların Ağrı ilindeki firmalara göre hammaddeye uzaklık sorununu daha fazla önemsedikleri sonucu ortaya çıkmaktadır.

Ardahan ilindeki firmalarda pazara olan uzaklık sorununun önem derecesinin hem Ağrı hem de Kars illerinde faaliyet gösteren firmalardan farklı olduğu dikkati çekmektedir. Ayrıca Ardahan ilindeki firmaların TRA2 bölgesinde ulaşım kaynaklı sorunların önem derecesinin, Ağrı, Kars ve Iğdır illerinde faaliyet gösteren firmalara göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu farklılıklarda Ardahan ilinin coğrafik konumunun etkili olduğu söylenebilir.

2.6.4. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin Finansman Sorunları

Araştırmada, TRA2 bölgesinde faaliyet gösteren ve teşviklerden yararlanmış olan şirketlerin yaşamış olduğu finansman sorunlarının, şirket türlerine göre farklılıklarının tespit edilmesi için firmalara belirli sorular sorulmuştur. Şirketlerden yaşamış oldukları finansman sorunlarını önem derecesine göre “çok önemsiz” olandan “çok önemli” olana doğru derecelendirmeleri istenmiştir. Bu puanlandırma sistemi ile firmaların yaşamış oldukları finansman sorunlarına verdikleri cevapların ortalama önem derecelerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmaya katılan firmalara finansmanla ilgili sorunlarını;

- Öz Kaynak yetersizliği
- Kredi maliyetleri
- Kredi bulamama riski
- Teknoloji maliyetleri

açısından derecelendirmeleri istenmiştir.

TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan işletmelerin finansmanla ilgili sorunlarının faaliyetlerini hangi düzeyde etkilediğini belirlemek amacıyla yönelttiğimiz “İşletmenizin kuruluşunda ve daha sonrasında karşılaştığınız finansman sorunları faaliyetlerinizi hangi düzeyde etkilemektedir?” sorusunu yukarıda sıralanan finansman sorunları açısından değerlendiren işletmelerin verdikleri cevaplar aşağıdaki tablolarda özetlenmiş ve yorumlanmıştır.

TRA2 bölgesinde finansman sorunlarını “öz kaynak yetersizliği” açısından değerlendiren işletmelerin verdikleri cevaplar Tablo 2.14.’te özetlenmiştir.

Tablo 2.14. Öz kaynak Yetersizliği Sorununun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Faaliyetlerini Etkileme Düzeyi

Şirket Türleri	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen Önemli	Önemli	Çok Önemli	Toplam
Şahıs Şirketi	0	0	2	5	3	10
	%0,0	%0,0	%20,0	%50,0	%30,0	%100,0
Limited Şirketi	7	11	9	18	27	72
	%9,7	%15,3	%12,5	%25,0	%37,5	%100,0
Anonim Şirket	2	1	2	4	9	18
	%11,1	%5,6	%11,1	%22,2	%50,0	%100,0
Toplam	9	12	13	27	39	100
	%9,0	%12,0	%13,0	%27,0	%39,0	%100,0

TRA2 bölgesinde şirketlerin finansman sorunlarından olan öz kaynak yetersizliği sorununun önem derecelerine bakıldığında, bu soruna önemli ve çok önemli diyenlerin genel oranının % 66 olduğu görülmektedir. Önemli ve çok önemli bir sorundur diyenlerin içerisinde birinci sırayı % 80 ile şahıs şirketleri alırken, onu % 72,2 ile anonim şirketler takip etmektedir.

Öz kaynak yetersizliği sorununa “çok önemli” diyenlerin genel oranı % 39 iken, bu oranın anonim şirketlerde % 50’ye çıktığı görülmektedir. Şahıs şirketlerinde bu sorunu çok önemsiz veya önemsiz olarak derecelendiren şirket bulunmamaktadır. Şahıs şirketlerinin cevapları kendi içerisinde benzerlik göstermektedir.

Öz kaynak yetersizliği sorununa limitet şirket yetkililerinin verdikleri cevaplara bakıldığında cevapların önem derecelerinin bir birinden farklı dağıldığı görülmektedir. Öz kaynak yetersizliği sorununu “çok önemli” ve “önemli” bir sorun olarak gören limited şirketlerin oranı % 62,5’tir.

TRA2 bölgesinde finansman sorunlarını “kredi maliyetlerinin yüksek olması” açısından değerlendiren işletmelerin verdikleri cevaplar Tablo 2.15.’te özetlenmiştir.

Tablo 2.15. Kredi Maliyetlerinin Yüksek Olması Sorununun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Faaliyetlerini Etkileme Düzeyi

Şirket Türleri	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen Önemli	Önemli	Çok Önemli
Şahıs Şirketi	0	0	2	3	5
	%0,0	%0,0	%20,0	%30,0	%50,0
Limited Şirket	9	4	9	14	36
	%12,5	%5,6	%12,5	%19,4	%50,0
Anonim Şirket	1	0	1	2	14
	%5,6	%0,0	%5,6	%11,1	%77,8
Toplam	10	4	12	19	55
	%10,0	%4,0	%12,0	%19,0	%55,0

Tablo 2.15.'e bakıldığında kredi maliyetlerinin yüksek olması sorunu TRA2 bölgesindeki işletmelerde %55 oranında çok önemli bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Bu soruna çok önemli bir sorundur diyenlerin en yüksek olduğu şirket türü %77,8 ile anonim şirket olurken, ikinci sırada %50 ile şahıs şirketleri olduğu görülmektedir. Anonim şirket yetkilileri için bu sorunun çok önemli bir sorun olarak görülmesinin nedeni bu şirketlerin diğer şirketlere göre daha yüksek tutarlarda kredi kullanmaları gösterilebilir. Ayrıca toplamda çok önemsiz ve önemsiz diyenlerin oranı ise %14 gibi düşük bir oranda kalmaktadır. Bu da şirketler için kredi maliyetlerinin ne kadar hayati öneme sahip olduğunu göstermektedir.

TRA2 bölgesinde finansman sorunlarını “kredi bulamama riski” açısından değerlendiren işletmelerin verdikleri cevaplar Tablo 2.16.'da özetlenmiştir.

Tablo 2.16. Kredi Bulamama Riski Sorununun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Faaliyetlerini Etkileme Düzeyi

Şirket Türleri	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen Önemli	Önemli	Çok Önemli
Şahıs Şirketi	0	0	2	3	5
	%0,0	%0,0	%20,0	%30,0	%50,0
Limited Şirket	10	12	5	26	19
	%13,9	%16,7	%6,9	%36,1	%26,4
Anonim Şirket	2	0	6	3	7
	%11,1	%0,0	%33,3	%16,7	%38,9
Toplam	12	12	13	32	31
	%12,0	%12,0	%13,0	%32,0	%31,0

TRA2 bölgesindeki işletmelerde finansman sorunlarından biri olan kredi bulamama riskinin önem derecelerine bakıldığında önemli bir sorundur diyenlerin oranı % 32', çok

önemli sorundur diyenlerin oranı ise % 31’dir. Şirket türleri içerisinde kredi bulamama riskini önemli bir sorun olarak görenlerin en fazla olduğu şirket türü toplamda (önemli ve çok önemli şeklinde verilen cevaplar) % 80 oranla şahıs şirketleridir. Şahıs şirketlerinin sermaye ve kapasite yetersizliğinin bu duruma yol açtığı düşünülmektedir.

TRA2 bölgesinde finansman sorunlarını “teknoloji maliyetlerin yüksek olması” açısından değerlendiren işletmelerin verdikleri cevaplar Tablo 2.17’de özetlenmiştir.

Tablo 2.17. Teknoloji Maliyetlerinin Yüksek Oluşu Sorununun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Faaliyetlerini Etkileme Düzeyi

Şirket Türleri	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen Önemli	Önemli	Çok Önemli
Şahıs Şirketi	1	0	3	2	4
	%10,0	%0,0	%30,0	%20,0	%40,0
Limited Şirket	12	5	12	19	24
	%16,7	%6,9	%16,7	%26,4	%33,3
Anonim Şirket	1	1	2	3	11
	%5,6	%5,6	%11,1	%16,7	%61,1
Toplam	14	6	17	24	39
	%14,0	%6,0	%17,0	%24,0	%39,0

TRA2 bölgesinde teknoloji maliyetlerinin yüksek oluşu sorununa çok önemli ve önemli bir sorundur diyen işletmelerin genel oranı %53 iken, bu oran anonim şirketlerde % 78,8 gibi yüksek bir orana çıktığı görülmektedir. Bu durum anonim şirketlerin diğer iki şirket türüne göre daha fazla teknolojik ürün kullanmasından kaynaklanmaktadır. Kısmen önemli bir sorun olduğunu düşünenlerin en fazla olduğu şirket türü ise % 40 ile şahıs şirketleridir. Tablo 2.17. dikkatli bir şekilde incelendiğinde teknoloji maliyetlerinin yüksek oluşunun neden olduğu finansman sorunundan en çok etkilenen şirket türlerinin sırasıyla anonim şirketler, limitet şirketler ve şahıs şirketleri olduğu görülmektedir.

TRA2 bölgesindeki işletmelerin karşılaştığı finansman sorunlarının şirket türlerine göre önem dereceleri ortalama olarak Tablo 2.18’de özetlenmiştir.

Tablo 2.18. TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Karşılaştığı Finansman Sorunlarının Şirket Türlerine Göre Ortalama Önem Dereceleri

Finansman Sorunları	Şirket Türleri			
	Şahıs Şirketi	Limited Şirket	Anonim Şirket	Gen. Ort.
Öz Kaynak Yetersizliği	4,10	3,65	3,94	3,75
Kredi Maliyetlerinin Yüksek Oluşu	4,30	3,89	4,56	4,05
Kredi Bulamama Riski	4,30	3,44	3,72	3,58
Teknoloji Maliyetlerinin Yüksek Oluşu	3,80	3,53	4,22	3,68

Finansman sorunlarını TRA2 bölgesinde yatırım yapan şirket türlerine göre incelediğimizde bütün şirket türleri açısından yaşanan en önemli finansman sorununun 4,05 ortalama ile kredi maliyetlerinin yüksek olması sorununun olduğu görülmektedir. Anonim şirketler için sırasıyla en önemli finansman sorunları; kredi maliyetlerinin yüksek oluşu, teknoloji maliyetlerinin yüksek oluşu ve öz kaynak yetersizliği olduğu ön plana çıkmaktadır. Anonim şirketlerde kredi bulamama riski ise en az öneme sahip finansman sorunu olarak görülmektedir.

TRA2 bölgesinde şahıs şirketleri için en önemli finansman sorunlarının sırasıyla; kredi maliyetlerinin yüksek oluşu, kredi bulamama riski ve öz kaynak yetersizliği olduğu dikkati çekmektedir. Bu şirketlerde en az öneme sahip finansman sorununun teknoloji maliyetlerinin yüksek oluşu sorunu olduğu görülmektedir.

TRA2 bölgesinde kredi bulamama riskinin en az öneme sahip finansman sorunu olarak görüldüğü dikkati çekmektedir. Kredi bulamama riski şirket türlerine göre incelendiğinde; bu riskin ortalama önem derecesi şahıs şirketlerinde 4,30, limited şirketlerde 3,44 ve anonim şirketlerde 3,72 olduğu görülmektedir. Kredi bulamama riskinin sermaye şirketlerinde daha düşük çıkması, bu şirketlerin şahıs şirketlerine nazaran daha kurumsal bir yapıya sahip olmalarıdır. Dolayısıyla bu şirketlerde kredi bulamama riski sorunu şahıs şirketlerine göre daha az önemsenmektedir. Ancak anonim şirketlerde teknoloji kullanımının daha fazla olması, bu şirketlerde teknoloji maliyetlerine yönelik finansman sorunlarına daha fazla önem verildiğini göstermektedir.

Tablo 2.18. detaylı incelendiğinde limitet şirketlerinin yaşamış olduğu finansman sorunlarının önem dereceleri ortalamalarının birbirine benzer olduğu görülmektedir. Bu da limitet şirketlerin yaşamış olduğu finansman sorunlarının kendi içerisinde büyük benzerlikler gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Şirket türleri arasında yaşanan finansman sorunlarının farklılık gösterip göstermediğini incelemeye önce istatistiksel olarak verilerin normal dağılıp dağılmadığının incelenmesi gerekmektedir. Araştırmaya katılan işletmelerin karşılaştığı finansman sorunlarına verdikleri cevapların normallik testi sonuçları Tablo 2.19'da gösterilmiştir.

Tablo 2.19. TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Karşılaştığı Finansman Sorunlarının Normallik Testi Sonuçları

Finansman Sorunları	Çarpıklık	Basıklık
Öz Kaynak Yetersizliği	-0,79	0,24
	-0,59	0,48
Kredi Maliyetlerinin Yüksek Oluşu	-1,27	0,24
	0,42	0,48
Kredi Bulamama Riski	-0,68	0,24
	-0,77	0,48
Teknoloji Maliyetlerinin Yüksek Oluşu	-0,79	0,24
	-0,64	0,48

Yapılan normallik test sonuçlarının (Skewness-Kurtosis) basıklık ve çarpıklık katsayıları -1,5 ile +1,5 değerleri arasında yer alıyorsa verilen cevapların normal dağıldığı kabul edilmektedir. (Skewness-Kurtosis) basıklık ve çarpıklık katsayıları incelendiğinde bütün değerlerin -1,5 değerinden büyük ve +1,5 değerinden küçük olmasından dolayı bu testte verilerin normal dağıldığı kabul edilmiştir.

TRA2 bölgesindeki firmaların karşılaşmış olduğu finansman sorunlarının, şirket türlerine göre farklılık gösterip göstermediğini bulmak için yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) test sonuçları Tablo 2.20. özetlenmiştir.

Tablo 2.20. TRA2 Bölgesindeki Firmaların Karşılaşmış Olduğu Finansman Sorunlarının Şirket Türlerine Göre Farklılıklarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Finansman Sorunları	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p
Öz Kaynak Yetersizliği	2,59	2	1,29	0,729	0,485
Kredi Maliyetlerinin Yüksek Oluşu	7,09	2	3,55	2,077	0,131
Kredi Bulamama Riski	6,87	2	3,44	1,899	0,155
Teknoloji Maliyetlerinin Yüksek Oluşu	7,10	2	3,55	1,826	0,166

Şirketlerin yaşamış olduğu finansman sorunlarının şirket türlerine göre değişip değişmediğine yönelik yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) test sonuçları

incelendiğinde; p-olasılık değerlerinin TRA2 bölgesindeki firmalarda finansal sorunların %5 anlamlılık düzeyinin üstünde çıktığı görülmektedir. Bu sonuca göre, TRA2 bölgesinde faaliyet gösteren işletmelerin yaşadığı finansman sorunlarının %95 güven aralığında, istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, yukarıda bahsi geçen finansman sorunlarının TRA2 bölgesindeki bütün firmaların faaliyetlerini aynı düzeyde etkilediği ifade edilmiştir.

2.6.5. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin İhracat Yapma Durumları

Araştırmada TRA2 bölgesindeki işletmelere ihracat yapıp yapmadıkları sorulmuştur. Araştırmaya katılan 100 firmadan 78 firma ihracat yapmadığını, 22 firma ise ihracat yaptığını ifade etmiştir.

TRA2 bölgesindeki her dört ilde de birer sınır kapısının olması ve işletmelerin devlet teşvikleri ile desteklenmesine rağmen mevcut işletmelerin ancak % 22'sinin ihracat yapıyor olması bölge ekonomisi için büyük kayıp olarak değerlendirilebilir.

TRA2 bölgesinde ihracat yapan ve yapmayan işletmelerin illere göre dağılımı Tablo 2.21.'de gösterilmiştir.

Tablo 2.21. TRA2 Bölgesinde İhracat Yapan ve Yapmayan İşletmelerin İllere Göre Dağılımı

İller	Evet	Hayır	Toplam
Ağrı	10	21	31
	%32,3	%67,7	%100,0
Kars	6	21	27
	%22,2	%77,8	%100,0
İğdir	2	20	22
	%9,1	%90,9	%100,0
Ardahan	4	16	20
	%20,0	%80,0	%100,0
Toplam	10	21	31
	%32,3	%67,7	%100,0

Tablo 2.21. incelendiğinde TRA2 bölgesinde en fazla ihracat yapan firmanın Ağrı ilinde olduğu görülmektedir. Bu ilde ihracat yapan firmaların çoğunluğunu ise Doğubayazıt ilçesinde faaliyetlerini yürüten işletmeler oluşturmaktadır. İhracatın bu

ilçede daha fazla yapılmasının nedeni, ilçedeki işletmelerin ihracat hakkında daha fazla bilgiye ve tecrübeye sahip olmalarından kaynaklanmaktadır.

Ardahan ve Kars illerinde ihracat yapan firmaların çoğunluğunu kaşar peyniri üreticileri oluşturmaktadır. Bölgenin potansiyeli göz önüne alındığında ihracatın yeterince gelişmemiş olmasında çok sayıda faktörün etkili olabileceği düşünülmektedir. Önemli olduğunu düşündüğümüz faktörler aşağıda başlıklar itibariyle açıklanmıştır.

2.6.6. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin İhracat Yapmama Nedenleri

Araştırmada, TRA2 bölgesinde faaliyet gösteren ve teşviklerden yararlanmış olan işletmelerden ihracat yapmama nedenlerini önem derecesine göre “çok önemsiz” olandan “çok önemli” olana doğru derecelendirmeleri istenmiştir. Bu puanlandırma sistemi ile TRA2 bölgesinde işletmelerin ihracat yapmama nedenlerinin ortalama önem derecesinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

TRA2 bölgesinde ihracatın gelişmemesinin nedenlerini belirlemek amacıyla araştırmaya katılan işletmelerden ihracat yapmama nedenlerini;

- Kapasite yetersizliği
- Dış pazarlarla ilgili yeterli bilgiye sahip olunmaması
- İç pazar talebinin yeterli olması
- Kaynak yetersizliği (malzeme, ekipman, teknoloji, sermaye)
- Ulaşım sorunları
- İç sektördeki piyasa boşluğunun olması

açısından değerlendirmeleri istenmiştir.

TRA2 bölgesinde ihracat yapmama nedenlerini “kapasite yetersizliği” açısından değerlendiren işletmelerin illere göre verdikleri cevaplar Tablo 2.22.’de özetlenmiştir.

Tablo 2.22. Kapasite Yetersizliği Sorununun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin İhracat Faaliyetlerini Etkileme Düzeyinin İllere Göre Dağılımı

İller	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen Önemli	Önemli	Çok Önemli
Ağrı	0	5	6	7	3
	%0,0	%23,8	%28,6	%33,3	%14,3
Kars	1	3	3	7	7
	%4,8	%14,3	%14,3	%33,3	%33,3
İğdir	2	3	4	7	4
	%10,0	%15,0	%20,0	%35,0	%20,0
Ardahan	1	0	1	10	4
	%6,3	%0,0	%6,3	%62,5	%25,0
Genel Toplam	4	11	14	31	18
	%5,1	%14,1	%17,9	%39,7	%23,1

TRA2 bölgesinde ihracatın yeterince gelişmemesinde “kapasite yetersizliği” sorunu, bölgedeki işletmelerin % 62’sinde önemli bir neden olarak görülmektedir. TRA2 bölgesinde ihracatın yeterince gelişmemesinde kapasite yetersizliğinin illere göre önem dereceleri incelendiğinde; bu sorunu çok önemli veya önemli olarak görenlerin oranı Ağrı ilinde %47, İğdir ilinde %55, Kars ilinde % 66 ve Ardahan ilinde ise %88 gibi yüksek bir orana çıktığı görülmektedir. Bu oranlar göstermektedir ki TRA2 bölgesindeki işletmelerin büyük bir çoğunluğu için; kapasite yetersizliği sorunu ihracat yapılmamasının önünde önemli bir sorun olarak durmaktadır. Ancak Ardahan ve Kars illerindeki işletmeler için bu sorunun daha hayati bir öneme sahip olduğu görülmektedir.

TRA2 bölgesinde ihracat yapmama nedenlerini “dış pazarlarla ilgili yeterli bilgiye sahip olunmaması” açısından değerlendiren işletmelerin illere göre verdikleri cevaplar Tablo 2.23.’te özetlenmiştir.

Tablo 2.23. Dış Pazarlarla İlgili Yeterli Bilgiye Sahip Olunmaması Sorununun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin İhracat Faaliyetlerini Etkileme Düzeyinin İllere Göre Dağılımı

İller	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen Önemli	Önemli	Çok Önemli
Ağrı	0	4	1	8	8
	%0,0	%19,0	%4,8	%38,1	%38,1
Kars	1	3	2	8	7
	%4,8	%14,3	%9,5	%38,1	%33,3
İğdir	4	1	1	7	7
	%20,0	%5,0	%5,0	%35,0	%35,0
Ardahan	0	0	2	9	5
	%0,0	%0,0	%12,5	%56,3	%31,3
Genel Toplam	5	8	6	32	27
	%6,4	%10,3	%7,7	%41,0	%34,6

Tablo 2.23. incelendiğinde; TRA2 bölgesinde ihracatın yeterince gelişmemesinde “dış pazarlar hakkında yeterince bilgi sahibi olunmaması” işletmelerin % 75’ inde önemli bir sorun olarak görülmektedir. TRA2 bölgesinde ihracatın yeterince gelişmemesinde dış pazarlar hakkında yeterince bilgi sahibi olunmaması sorununun illere göre önem derecesine bakıldığında; bu sorunu önemli bir neden olarak gören işletmelerin Iğdır ilinde %70, Kars ilinde %71, Ağrı ilinde %76 ve Ardahan ilinde %81 oranında olduğu görülmektedir. Dış pazarlar hakkında yeterince bilgi sahibi olunmamasının ihracat yapamamalarında önemsiz bir sorun olduğunu düşünenlerin en fazla olduğu il ise %25 ile Iğdır ilidir. Aynı sorunu Ardahan ilinde önemsiz olarak gören firma bulunmamaktadır.

TRA2 bölgesinde ihracat yapmama nedenlerini “iç pazar talebinin yeterli olması” açısından değerlendiren işletmelerin verdikleri cevaplar Tablo 2.24.’te özetlenmiştir.

Tablo 2.24. İç Pazardaki Talebin Yeterli Görülmesinin TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin İhracat Faaliyetlerini Etkileme Düzeyinin İllere Göre Dağılımı

İller	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen Önemli	Önemli	Çok Önemli
Ağrı	0 %0,0	3 %14,3	7 %33,3	7 %33,3	4 %19,0
Kars	2 %9,5	5 %23,8	7 %33,3	6 %28,6	1 %4,8
Iğdır	1 %5,0	4 %20,0	6 %30,0	6 %30,0	3 %15,0
Ardahan	2 %12,5	0 %0,0	3 %18,8	7 %43,8	4 %25,0
Genel Toplam	5 %6,4	12 %15,4	23 %29,5	26 %33,3	12 %15,4

Tablo 2.24.'e göre, TRA2 bölgesinde ihracatın yeterince gelişmemesinde "iç pazardaki talebin yeterli olmasının" önemli bir neden olduğunu ifade eden işletmelerin oranı % 49'dur. TRA2 bölgesinde ihracatın yeterince gelişmemesinde iç pazardaki talebin yeterli olmasının önem dereceleri illere göre incelendiğinde; iç pazardaki talebin yeterli olmasının işletmelerin ihracat yapmamasında önemli bir sebep olduğunu dile getirenlerin en fazla olduğu il % 76 ile Ardahan, en az olduğu il ise %33 ile Kars'tır. İç pazar talebinin ihracat yapmamada önemsiz bir sebep olduğunu dile getirenlerin en fazla olduğu il %32 ile Kars olurken, bu oranın en az olduğu il ise %14,3 ile Ağrı'dır.

TRA2 bölgesinde ihracat yapmama nedenlerini “kaynak yetersizliği” açısından değerlendiren işletmelerin verdikleri cevaplar Tablo 2.25.’te özetlenmiştir.

Tablo 2.25. Kaynak Yetersizliği Sorununun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin İhracat Faaliyetlerini Etkileme Düzeyinin İllere Göre Dağılımı

İller	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen Önemli	Önemli	Çok Önemli
Ağrı	0 %0,0	7 %33,3	1 %4,8	6 %28,6	7 %33,3
Kars	3 %14,3	3 %14,3	2 %9,5	9 %42,9	4 %19,0
Iğdır	2 %10,0	3 %15,0	2 %10,0	10 %50,0	3 %15,0
Ardahan	1 %6,3	0 %0,0	4 %25,0	5 %31,3	6 %37,5
Genel Toplam	6 %7,7	13 %16,7	9 %11,5	30 %38,5	20 %25,6

Tablo 2.25.’e göre, TRA2 bölgesindeki illerde ihracatın yeterince gelişmemesinde işletmelerin "kaynak yetersizliğinin" önemli bir neden olduğunu dile getiren işletmelerin oranı % 64’tür. Bölgedeki işletmelerin ihracat yapmalarında kaynak yetersizliğinin önemsiz olduğunu düşünen işletmelerin oranı ise %24’dür.

Tablo 2.25.’ incelendiğinde, TRA2 bölgesindeki işletmelerin yeterince ihracat yapmamalarında kaynak yetersizliğinin önemli bir sorun oluşturduğunu düşünenlerin TRA2 bölgesindeki bütün illerde benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu durum, kaynak yetersizliğinin TRA2 bölgesinde ihracatın gelişmemesinde tüm işletmelerde ortak bir sorun olarak görülmektedir.

TRA2 bölgesinde ihracat yapmama nedenlerini “ulaşım sorunu” açısından değerlendiren işletmelerin verdikleri cevaplar Tablo 2.26’da özetlenmiştir.

Tablo 2.26. Ulaşım Sorununun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin İhracat Faaliyetlerini Etkileme Düzeyinin İllere Göre Dağılımı

İller	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen Önemli	Önemli	Çok Önemli
Ağrı	2 %9,5	6 %28,6	3 %14,3	6 %28,6	4 %19,0
Kars	2 %9,5	3 %14,3	6 %28,6	6 %28,6	4 %19,0
Iğdır	3 %15,0	3 %15,0	5 %25,0	6 %30,0	3 %15,0
Ardahan	2 %13,3	0 %0,0	3 %20,0	7 %46,7	3 %20,0
Genel Toplam	9 %11,7	12 %15,6	17 %22,1	25 %32,5	14 %18,2

TRA2 bölgesindeki illerde ihracatın yeterince gelişmemesinde bölgedeki ulaşımı çok önemli veya önemli bir sorun olarak değerlendiren firmaların oranı % 50'dir. TRA2 bölgesinde ihracatın yeterince gelişmemesinde "ulaşım sorununun" illere göre önem derecesine bakıldığında; bu soruna önemli ve çok önemli diyenlerin oranı Iğdır'da %45, Ağrı ve Kars' da %47 ve Ardahan ilinde %67 olduğu görülmektedir. Bölgede bu soruna çok önemli ve önemli diyenlerin oranlarının Ağrı, Kars ve Iğdır illerinde benzerlik gösterdiği, Ardahan ilinde ise bu oranın diğer üç ile nazaran daha yüksek bir seviyede olduğu Tablo 2.26'da görülmektedir. TRA2 bölgesindeki illerde ihracatın yeterince gelişmemesinde ulaşım sorununun çok önemsiz veya önemsiz olduğunu dile getirenlerin genel oranı %27' dir. Bu sorunun çok önemsiz veya önemsiz bir sorun olduğunu dile getirenlerin en fazla olduğu il %38,1 ile Ağrı, en az olduğu il ise %13,3 ile Ardahan ilidir.

TRA2 bölgesinde ihracat yapmama nedenlerini “iç sektörde piyasa boşluğunun bulunması” açısından değerlendiren işletmelerin verdikleri cevaplar Tablo 2.27'de özetlenmiştir.

Tablo 2.27. İç Sektörde Piyasa Boşluğunun Bulunması Durumunun TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin İhracat Faaliyetlerini Etkileme Düzeyinin İllere Göre Dağılımı

İller	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen Önemli	Önemli	Çok Önemli
Ağrı	2 %9,5	4 %19,0	8 %38,1	4 %19,0	3 %14,3
Kars	0 %0,0	5 %23,8	5 %23,8	8 %38,1	3 %14,3
Iğdır	4 %20,0	5 %25,0	5 %25,0	5 %25,0	1 %5,0
Ardahan	5 %31,3	0 %0,0	2 %12,5	6 %37,5	3 %18,8
Genel Toplam	11 %14,1	14 %17,9	20 %25,6	23 %29,5	10 %12,8

TRA2 bölgesindeki illerde ihracatın yeterince gelişmemesinde işletmelerin kendi sektörlerinde iç piyasada talep boşluğunun olmasının çok önemli veya önemli olduğunu düşünenlerin genel oranı %42,3'dür. TRA2 bölgesinde ihracatın yeterince gelişmemesinde etkili olan diğer nedenlere göre iç piyasada talep boşluğunun olması durumunun daha düşük bir önem seviyesine sahip olduğu görülmüştür. TRA2 bölgesinde ihracatın yeterince gelişmemesinde " iç piyasada talep boşluğunun olmasının" illere göre önem derecelerine bakıldığında; çok önemli ve önemli diyenlerin oranı Iğdır ilinde %30, Ağrı ilinde %33, Kars ilinde % 52 ve Ardahan ilinde %56 dır. TRA2 bölgesinde ihracatın yeterince gelişmemesinde iç piyasada talep boşluğunun olmasını çok önemli ve önemli görenlerin Ağrı ve Iğdır ilinde düşük oldukları, Kars ve Ardahan illerinde ise bu oranın yüksek çıktığı görülmektedir. Kısmen önemli diyenlerin bölgedeki oranı %25,6 iken, bu oran Ağrı ilinde %40'a çıktığı görülmektedir.

TRA2 bölgesinde ihracat yapmayan işletmelerin ihracat yapmamalarında etkili olan faktörlerin ortalama olarak önem dereceleri Tablo 2.28'de özetlenmiştir.

Tablo 2.28. TRA2 Bölgesinde İhracat Yapmayan İşletmelerin İhracat Yapmamalarında Etkili Olan Faktörlerin Ortalama Olarak Önem Dereceleri

TRA2 Bölgesinde İhracat Yapılmamasında Etkili Olan Faktörler	İşletme Sayısı	Ortalama Değer
Kapasite Yetersizliği	78	3,62
Dış Pazarlarla İlgili Yeterli Bilgiye Sahip Olunmaması	78	3,87
İç Pazar Talebinin Yeterli Olması	78	3,36
Kaynak Yetersizliği (Malzeme, Ekipman, Teknoloji, Sermaye)	78	3,58
Ulaşım	78	3,30
Sektördeki Piyasa Boşluğu Bulunması	78	3,14

Tablo 2.28 incelendiğinde; işletmeler tarafından TRA2 bölgesindeki illerde ihracatın yeterince gelişmemesinde en önemli nedenin 3,87 ortalama önem derecesiyle işletmelerin dış pazarlarla ilgili yeterli bilgiye sahip olunmaması olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. İşletmelerin dış pazarlarla ilgili yeterli bilgiye sahip olunmaması sorunu göstermektedir ki devletin, teşvik sistemi ile firmalara sağlamış olduğu mali desteklerin yanı sıra, firmaların ihracat kapasitelerini artıracak bilgi ve becerileri de kazandıracak destekler sunması gereklidir. TRA2 bölgesinde ihracatın yeterince gelişmemesinde etkili olan ikinci faktör ise 3,62 önem derecesiyle işletmelerin kapasite yetersizliğidir. Üçüncü sırada 3,58 önem derecesiyle kaynak yetersizliği sorunu (malzeme, ekipman, teknoloji, sermaye vb.) gelmektedir. Bölgedeki firmaların ihracat yapamamasında en az öneme sahip olan faktörün ise sektörde piyasa boşluğu bulunması olduğu görülmektedir.

İhracat yapılmamasında TRA2 bölgesinde yer alan iller arasında farklılık olup olmadığını incelemeye önce istatistiksel olarak verilerin normal dağılıp dağılmadığının incelenmesi gerekmektedir.

TRA2 bölgesinde ihracat yapmayan işletmelerin ihracat yapmamalarında etkili olan faktörlere ilişkin verdikleri cevapların normallik testi sonuçları Tablo 2.29'da özetlenmiştir.

Tablo 2.29. TRA2 Bölgesinde İhracat Yapmayan İşletmelerin İhracat Yapmamalarında Etkili Olan Faktörlerin Normallik Testi Sonuçları

İhracat Yapmama Nedenleri	Çarpıklık	Basıklık
Kapasite Yetersizliği	-0,63	-0,43
	0,27	0,54
Dış Pazarlarla İlgili Yeterli Bilgiye Sahip Olunmaması	-1,07	0,25
	0,27	0,54
İç Pazar Talebinin Yeterli Olması	-0,33	-0,54
	0,27	0,54
Kaynak Yetersizliği (Malzeme, Ekipman, Teknoloji, Sermaye)	-0,63	-0,70
	0,27	0,54
Ulaşım	-0,63	-0,43
	0,27	0,54
Sektörde Piyasa Boşluğu Bulunması	-1,07	0,25
	0,27	0,54

Yapılan normallik test sonuçlarında (Skewness-Kurtosis) basıklık ve çarpıklık katsayıları -1,5 ile +1,5 değerleri arasında yer alıyorsa verilen cevapların normal dağıldığı kabul edilmektedir. Tablo 2.29.'da (Skewness-Kurtosis) basıklık ve çarpıklık katsayıları incelendiğinde bütün değerlerin -1,5 değerinden büyük ve +1,5 değerinden küçük olmasından dolayı bu testte verilerin normal dağıldığı kabul edilmiştir.

TRA2 bölgesinde ihracat yapmayan işletmelerin ihracat yapmamalarında etkili olan faktörlerin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Tablo 2.30'da özetlenmiştir.

Tablo 2.30. TRA2 Bölgesinde İhracat Yapmayan İşletmelerin İhracat Yapmamalarında Etkili Olan Faktörlerin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

İhracat Yapmama Nedenleri	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p
Kapasite Yetersizliği	4,90	3	1,63	1,27	0,293
Dış Pazarlarla İlgili Yeterli Bilgiye Sahip Olunmaması	3,29	3	1,10	0,77	0,515
İç Pazar Talebinin Yeterli Olması	6,22	3	2,07	1,71	0,173
Kaynak Yetersizliği (Malzeme, Ekipman, Teknoloji, Sermaye)	3,25	3	1,08	0,68	0,567
Ulaşım	2,08	3	0,69	0,42	0,739
Sektörde Piyasa Boşluğu Bulunması	5,47	3	1,82	1,17	0,325

TRA2 bölgesindeki işletmelerin ihracat yapmama nedenlerinin illere göre farklılık gösterip göstermediği incelendiğinde; p-olasılık değerlerinin bütün ihracat yapmama nedenlerinde %5 anlamlılık düzeyinin üstünde çıkmasından dolayı işletmelerin ihracat yapmama nedenlerinin iller arasında, % 95 güven aralığında, istatistiksel olarak anlamlı bir

farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Özetle TRA2 bölgesindeki işletmelerin ihracat yapamamalarında etkili olan faktörlerin büyük oranda benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır.

2.6.7. TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Teşviklerden Yararlanma Oranları ve Yararlandıkları Teşvik Türleri

TRA2 bölgesinde işletmelerin yararlandıkları teşvik türlerini belirlemek amacıyla “İşletmenizin şimdiye kadar yararlandığı ve/veya yararlanmakta olduğu yatırım teşvik türlerini varsa, Lütfen belirtiniz” sorusuna işletmelerin verdikleri cevapların illere göre dağılımı Tablo 2.31.’de özetlenmiştir.

Tablo 2.31. TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Yararlanmış Oldukları Teşvik Türlerinin İllere Göre Dağılımı

Teşvik Türleri	Ağrı	Kars	Iğdır	Ardahan	Toplam
Gümrük Vergisi İstisnası Teşviki	12	11	8	10	41
	%38,7	%40,7	%36,4	%50,0	%41,0
Makine ve Teçhizat Alımındaki KDV İstisnası Teşviki	20	13	10	0	43
	%64,5	%48,1	%45,5	%0,0	%43,0
Gelir Vergisi Stopaj Desteği Yatırım Teşviki	24	23	17	18	82
	%77,4	%85,2	%77,3	%90,0	%82,0
Yatırım Yeri Tahsisi Yatırım Teşviki	9	12	7	12	40
	%29,0	%44,4	%31,8	%60,0	%40,0
Faiz Desteği Yatırım Teşviki	19	21	18	20	78
	%61,3	%77,8	%81,8	%100,0	%78,0
Vergi İndirimleri Yatırım Teşviki	25	23	18	20	86
	%80,6	%85,2	%81,8	%100,0	%86,0
SGK Prim Desteği Yatırım Teşviki	27	24	18	19	88
	%87,1	%88,9	%81,8	%95,0	%88,0

TRA2 bölgesinde teşvik belgesi alan işletmeler incelendiğinde en fazla yararlanan teşvik türünün SGK prim desteği yatırım teşviki olduğu görülmektedir. İkinci sırada vergi indirimleri yatırım teşviki, üçüncü sırada ise gelir vergisi stopaj desteği yatırım teşviki gelmektedir. SGK prim desteği yatırım teşviki, hem bütün sektörlere hitap etmesi hem de işletmelerin yüksek maliyetli işçilik giderlerini azaltması nedenleriyle en fazla tercih edilen teşvik türü olmaktadır. En az tercih edilen teşvik türleri ise yatırım yeri tahsisi yatırım teşviki, gümrük vergisi istisnası teşviki ve makine ve teçhizat alımındaki KDV istisnası yatırım teşvik türleridir. Bu teşvik türlerinin fazla tercih edilmemelerinde bütün

iş kollarına hitap etmemeleri ve çok önemli tutarlarda ek yatırımlar ve kaynak kullanımları gerektirmelerinin etkili olduğu düşünülmektedir.

TRA2 bölgesindeki iller ayrı ayrı değerlendirildiğinde Ardahan ilindeki yatırımcıların Gümrük vergisi istisnası teşvikinden %50 ile en fazla yararlanan il olduğu görülmektedir. Diğer üç ildeki yatırımcıların ise bu teşvik türünden yaklaşık %40 oranında faydalandıkları anlaşılmaktadır. Makine ve teçhizat alımındaki KDV istisnası yatırım teşvikinden ise en fazla yararlanan yatırımcıların olduğu il %64,5 ile Ağrı'dır. Kars ve Iğdır'daki yatırımcıların ise yarısına yakınının bu teşvik türünden faydalanmış oldukları görülmektedir. Ardahan'daki yatırımcıların ise bu teşvik türünü tercih etmedikleri ortaya çıkmaktadır. Ardahan'daki yatırımcıların bu teşvik türüne başvuramalarının ana nedeni inşaat sektörünün bu ilde çok zayıf bir yapıda olmasıdır. Çünkü bu teşvik türünü genelde inşaat firmaları yeni makine ve teçhizat alımlarında kullanmaktadır. Yatırım yeri tahsisi yatırım teşvikine bakıldığında, oransal olarak en fazla yararlanan ilin Ardahan olduğu görülmektedir. TRA2 bölgesinde yararlanılan teşvik türleri incelendiğinde en az kullanılan teşvik türünün %40 ile yatırım yeri tahsisi yatırım teşviki olduğu fark edilmektedir. Faiz desteği yatırım teşviki, bölgedeki yatırımcıların yaklaşık %78'i tarafından yararlanılan bir teşvik türüdür. Bu teşvik türünden oransal olarak en fazla yararlan il Ardahan, en az yararlanan il ise Ağrı'dır. Vergi indirimleri yatırım teşviki; bölgede %90'a yakın düzeyde yararlanılan bir teşvik türü olarak ön plana çıkmaktadır. Ayrıca bölgedeki illerin bu teşvikten yararlanma oranları birbirine oldukça yakındır. Bu durum, bu teşvik türünün bölgedeki işletmelerin geneline hitap ettiğini göstermektedir.

Yararlanılan teşvik türlerinin ve sayıların iller arasında farklılık gösterip göstermediğini incelemeye önce istatistiksel olarak verilerin normal dağılıp dağılmadığının incelenmesi gerekmektedir.

TRA2 bölgesinde işletmelerin yararlanmış oldukları teşvik türlerinin illere göre normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan normallik testi sonuçları Tablo.2.32.'de özetlenmiştir.

Tablo 2.32. TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Yararlanmış Oldukları Teşvik Türlerinin İllere Göre Dağılımının Normallik Testi Sonuçları

Teşvik Türleri	Çarpıklık	Basıklık
Gümrük Vergisi İstisnası Teşviki	0,37	-1,90
	0,24	0,48
Makine ve Teçhizat Alımındaki KDV İstisnası Teşviki	0,29	-1,96
	0,24	0,48
Gelir Vergisi Stopaj Desteği Yatırım Teşviki	-1,69	0,88
	0,24	0,48
Yatırım Yeri Tahsis Yatırım Teşviki	0,41	-1,87
	0,24	0,48
Faiz Desteği Yatırım Teşviki	-1,37	-0,12
	0,24	0,48
Vergi İndirimleri Yatırım Teşviki	-2,11	2,49
	0,24	0,48
SGK Prim Desteği Yatırım Teşviki	-2,38	3,71
	0,24	0,48

Yapılan normallik testinde (Skewness-Kurtosis) basıklık ve çarpıklık katsayıları -1,5 ile +1,5 değerleri arasında yer alıyorsa verilen cevapların normal dağıldığı kabul edilmektedir. (Skewness-Kurtosis) basıklık ve çarpıklık katsayıları incelendiğinde bütün değerlerin -1,5 ile +1,5 değeri aralığında olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla bu testte kullanılan verilerin normal dağılmadığı kabul edilmiştir.

TRA2 bölgesindeki işletmelerin yararlanmış oldukları teşvik türlerinin illere göre farklılık gösterip göstermediğini bulmak için uygulanan Parametrik Olmayan Bağımsız Örneklem Testi (K Independent Samples Test) sonuçları Tablo 2.33.'te özetlenmiştir.

Tablo 2.33. TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Yararlanmış Oldukları Teşvik Türlerinin İllere Göre Farklılıklarının Parametrik Olmayan Bağımsız Örneklem (K Independent Samples Test)Testi Sonuçları

Teşvik Türleri	p
Gümrük Vergisi İstisnası Teşviki	0,820
Makine Ve Teçhizat Alımındaki KDV İstisnası Teşviki	0,000
Gelir Vergisi Stopaj Desteği Yatırım Teşviki	0,613
Yatırım Yeri Tahsis Yatırım Teşviki	0,129
Faiz Desteği Yatırım Teşviki	0,013
Vergi İndirimleri Yatırım Teşviki	0,232
SGK Prim Desteği Yatırım Teşviki	0,626

TRA2 bölgesinde işletmelerin yararlanmış olduğu teşvik türlerinin illere göre farklılık gösterip göstermediğini bulmak amacıyla yapılan parametrik olmayan bağımsız örneklem testi (Non-parametric K Independent Samples) testinin sonuçları incelendiğinde; iki teşvik türünün TRA2 bölgesindeki iller arasında yararlanılan teşvik sayısı bakımından farklılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Bu teşvik türleri; p-olasılık değerinin ise 0,000 olan makine ve teçhizat alımında KDV istinası teşviki ve p-olasılık değeri ise 0,013 olan faiz desteği yatırım teşviki türüdür. Bu iki teşvik türü dışındaki diğer teşvik türlerinin TRA2 bölgesindeki iller arasında yararlanma sayısı bakımından benzerlik gösterdiği Tablo 2.33.'te yer alan p-olasılık değerinden anlaşılmaktadır.

TRA2 bölgesinde yararlanılan teşvik türlerin illere göre farklılıkları Tablo 2.34.' te özetlenmiştir.

Tablo 2.34. TRA2 Bölgesinde Yararlanılan Teşvik Türlerinin İllere Göre Farklılıkları

Teşvik Türleri	İller	Ortalamaların Farkı	Std. Hata	P	
Makine ve Teçhizat Alımında KDV İstinası Yatırım Teşviki	Ağrı	-0,65	0,13	0,000	
	Kars	-0,48	0,13	0,002	
	Iğdır	-0,45	0,14	0,008	
Faiz Desteği Yatırım Teşviki	Ardahan	Ağrı	0,39	0,11	0,006

Tablo 2.34. incelendiğinde, makine ve teçhizat alımında KDV istinası yatırım teşviki türünden en az yararlanan ilin Ardahan olduğu görülmektedir. Bu yönüyle Ardahan ilindeki firmaların TRA2 bölgesinde bu teşvikten yararlanan diğer üç ildeki firmalardan farklılaştığı görülmektedir. Faiz desteği yatırım teşvikinden yararlanan firma sayısı bakımından Tablo 2.34. incelendiğinde Ağrı ilindeki firmalar ile Ardahan ilindeki firmaların farklılık gösterdiği görülmektedir. Ağrı ilinin bu teşvikten yararlanma oranının Ardahan iline göre daha az olduğu dikkati çekmektedir.

2.6.8. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin Yatırım Teşvik ve Uygulamaları Hakkındaki Bilgi Kaynakları

TRA2 bölgesindeki işletmelere teşvik mevzuatı hakkındaki bilgi kaynakları sorulmuştur. İşletmelerin bilgi kaynağı olarak aşağıdaki seçeneklerden bir veya birkaçını tercih etmeleri istenmiştir.

- Sağlıklı bir şekilde ulaşamıyorum
- Ser-Ka kalkınma ajansı
- Sanayi ve ticaret il müdürlükleri
- Özel danışma şirketleri
- Sanayi ve ticaret odası

TRA2 bölgesindeki işletmelerin teşvik mevzuatı hakkındaki bilgi kaynaklarının illere göre dağılımı Tablo 2.35'te özetlenmiştir.

Tablo 2.35. TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Teşvik Mevzuatı Hakkındaki Bilgi Kaynaklarının İllere Göre Dağılımı

Bilgi Kaynakları	Ağrı	Kars	İğdır	Ardahan	Toplam
Sağlıklı Bir Şekilde Ulaşamıyorum	7	5	7	4	23
	%22,6	%18,5	%31,8	%20,0	%23,0
Ser-Ka Kalkınma Ajansı	10	9	4	9	32
	%32,3	%33,3	%18,2	%45,0	%32,0
Sanayi Ve Ticaret İl Müdürlükleri	2	0	5	1	8
	%6,5	%0,0	%22,7	%5,0	%8,0
Özel Danışma Şirketleri	12	12	6	6	36
	%38,7	%44,4	%27,3	%30,0	%36,0
Sanayi Ve Ticaret Odası	0	1	0	1	1
	%0,0	%3,7	%0,0	%0,0	%1,0

TRA2 bölgesindeki işletmelerin yatırım teşvik ve uygulamaları hakkındaki bilgi kaynakları incelendiğinde işletmelerin %36'sının en fazla özel danışman şirketleri aracılığı ile teşvikler hakkında bilgi elde ettikleri görülmektedir. Bu durum özel danışma şirketlerinin suiistimaline neden olabilmektedir. Nitekim TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanmış olan işletmelerle yapılan yüz yüze görüşmelerde teşvik desteklerine başvurmuş ve olumsuz neticelerle karşı karşıya kalmış olan işletmeler bu olumsuzlukların nedeni olarak özel danışma şirketlerinin kendilerini yanlış bilgilendirmeleri olduğunu beyan etmişlerdir. İşletmelerin ikinci bilgi kaynaklarının ise kalkınma ajansları olduğu görülmektedir. Bilgiye sağlıklı bir şekilde ulaşamayanların oranı ise tüm katılımcılar bazında %23'tür. Bölgede teşviklerden yararlanan 100 işletmenin yaklaşık dört de biri, teşvikler hakkında sağlıklı bir bilgi sahibi olmadan teşviklerden faydalandıklarını dile getirmiştir. Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüklerinin firmaları teşvikler hakkında bilgilendirme oranı ise %8 gibi düşük bir seviyededir. Bu bağlamda, Sanayi ve Ticaret İl

Müdürlüklerinin teşvik uygulamaları hakkında daha aktif ve faydalı bir rol alması gerektiği düşünülmektedir.

TRA2 bölgesinde işletmelerin teşvikler hakkındaki bilgi kaynaklarının illere göre dağılımına bakıldığında; Ağrı ilindeki firmaların %38,7'sinin en çok özel danışma şirketler aracılığıyla bilgilendirildikleri, Sanayi ve Ticaret Odasının ise ildeki işletmeleri teşvikler hakkında bilgilendirmediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Iğdır ilindeki firmaların %31,8'i teşvikler hakkında sağlıklı bir şekilde bilgiye ulaşamadıklarını diye getirirken, Ardahan ilindeki firmaların % 45'inde bilgi kaynağının Ser-Ka kalkınma ajansı olduğu görülmüştür.

İşletmelerin teşvik mevzuatı hakkındaki bilgi kaynaklarının TRA2 bölgesinde şirket türüne göre dağılımı Tablo 2.36.'da özetlenmiştir.

Tablo 2.36. İşletmelerin Teşvik Mevzuatı Hakkındaki Bilgi Kaynaklarının TRA2 Bölgesinde Şirket Türüne Göre Dağılımı

Bilgi Kaynakları	Şahıs Şirketi	Limited Şirket	Anonim Şirket	Toplam
Sağlıklı Bir Şekilde Ulaşamıyorum	5	17	1	23
	%50,0	%23,6	%5,6	%23,0
Kalkınma Ajansları	3	24	5	32
	%30,0	%33,3	%27,8	%32,0
Sanayi Ve Ticaret İl Müdürlükleri	0	5	3	8
	%0,0	%6,9	%16,7	%8,0
Özel Danışma Şirketleri	2	25	9	36
	%20,0	%34,7	%50,0	%36,0
Sanayi Ve Ticaret Odaları	0	1	0	1
	%0,0	%1,4	%0,0	%1,0

TRA2 bölgesinde şirketlerin yatırım teşvikleri ve uygulamaları hakkındaki bilgi kaynakları incelendiğinde, şahıs şirketlerinin %50'sinin teşvikler hakkında sağlıklı bir şekilde bilgi elde edemedikleri anlaşılmaktadır. Limited şirketlerde bu oran %23,6'ya düşmekte, anonim şirketlerde ise bu oran %5,6 gibi düşük bir oranda kalmaktadır. Şirketlerin profesyonelleşmesi arttıkça teşvikler hakkında daha sağlıklı bir şekilde bilgi elde ettikleri görülmektedir. Limited şirketler daha çok kalkınma ajansı vasıtasıyla bilgilendirirken, anonim şirketler daha çok özel danışma firmaları ile bilgi elde ettiklerini beyan etmişlerdir.

İşletmelerin TRA2 bölgesinde teşvik uygulamaları hakkında bilgilendirilmek istedikleri seçeneklerin şirket türlerine göre dağılımı Tablo 2.37.'de görülmektedir.

Tablo 2.37. İşletmelerin TRA2 Bölgesinde Teşvik Uygulamaları Hakkında Bilgilendirilme Seçeneklerinin Şirket Türlerine Göre Dağılımı

Teşvik Uygulamaları Hakkında Bilgilendirilme Seçenekleri	Şahıs Şirketi	Limited Şirket	Anonim Şirket	Toplam
Devlet Eliyle Gönderilen Bir Uzmanın İşletmeleri Ziyaret Etmesi	10	51	2	63
	%100,0	%70,8	%11,1	%63,0
Kurumların İnternet Sayfaları Vasıtasıyla Yapılan Bilgilendirilme	0	7	14	21
	%0,0	%9,7	%77,8	%21,0
İşletmelerin Bağlı Bulunduğu Oda veya Birlikler Tarafından Gönderilen Broşürlerle Bilgilendirilmesi	0	14	2	16
	%0,0	%19,4	%11,1	%16,0

İşletmelerin %63'ü yatırım teşvik ve uygulamaları hakkındaki bilgilendirilmeyi devlet eliyle gönderilen bir uzman vasıtasıyla olmasını isterken, %21'i kurumların internet sayfaları vasıtasıyla, %16 ise bağlı bulunduğu oda veya birlik kanalıyla gönderilecek broşür vasıtasıyla bilgilenecek istemektedir. TRA2 bölgesindeki işletmelerin büyük bir çoğunluğu daha güvenilir ve şeffaf olması yönüyle devlet tarafından görevlendirilen uzmanlar tarafından güncel teşvik uygulamaları hakkında bilgilendirilmek istemektedirler. Şahıs şirketleri devlet tarafından gönderilen bir uzmanın işletmeyi ziyaret etmesi ile bilgilenecek isterken, bu bilgilendirme yöntemi limited şirketlerde %51'e düşmekte, anonim şirketlerde ise bu oran % 11,1 gibi oldukça düşük bir seviyeye inmektedir. Anonim şirket yöneticileri daha çok kurumların internet sayfaları vasıtasıyla bilgilenecek istediklerini beyan etmişlerdir.

2.6.9. TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Teşviklerden Yararlanma Esnasında Karşılaştıkları Güçlükler

Araştırmada işletmelerden TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanma esnasında karşılaştıkları güçlükleri önem derecesine göre çok önemsiz olandan çok önemli olana doğru derecelendirmeleri istenmiştir. Bu puanlandırma sistemi ile işletmelerin teşviklerden yararlanma esnasında karşılaştıkları güçlüklerin ortalama olarak önem derecelerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmaya katılan işletmelerden teşviklerden yararlanma esnasında karşılaştıkları güçlükleri;

- Teşvik yasalarıyla ilgili yeterince bilgiye sahip olunmaması,
- Prosedürlerin çok yoğun olması,
- Teşviklerin sonuçlanmasının çok uzun zaman alması,
- Uygulamada yardımcı olacak uzman kadro yetersizliği,
- Prosedür dışı engellemelerin fazlalığı,
- Verilen teşviklerin yetersizliği,

açısından değerlendirmeleri istenmiştir.

TRA2 bölgesinde işletmelerin teşviklerden yararlanma esnasında karşılaştıkları güçlüklerle ilişkin verdikleri cevapların şirket türlerine göre ortalama olarak önem dereceleri Tablo 2.38.'de özetlenmiştir.

Tablo 2.38. TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Teşviklerden Yararlanma Esnasında Karşılaştıkları Güçlüklerin Ortalama Olarak Önem Dereceleri

TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanma Esnasında Karşılaşılan Güçlükler	Şahıs Şirketi	Limited Şirket	Anonim Şirket	Genel Ortalama
Teşvik yasalarıyla ilgili yeterince bilgiye sahip olunmaması	4,40	3,42	2,06	3,27
Prosedürlerin çok yoğun olması	4,20	3,47	2,94	3,45
Teşviklerin sonuçlanmasının çok uzun zaman alması	4,30	3,78	3,17	3,72
Uygulamada yardımcı olacak uzman kadro yetersizliği	3,30	3,31	2,78	3,21
Prosedür dışı engellemelerin fazlalığı	3,10	2,75	2,83	2,80
Verilen teşviklerin yetersizliği	3,20	3,43	2,94	3,32

Teşviklerden yararlanma esnasında karşılaşılan güçlükleri, işletme türlerine göre incelediğimizde en yaygın sorunun 3,72 önem derecesi ortalamasıyla teşviklerin sonuçlanmasının çok uzun zaman alması sorunu olduğunu görmekteyiz. Bu sorunu 3,45 önem derecesi ortalaması ile prosedürlerin çok yoğun olması sorunu takip etmektedir. İşletmelerin en önemsiz gördükleri sorun ise 2,80 önem derecesi ortalaması ile prosedür dışı engellemelerin yoğunluğu sorunudur.

Teşviklerden yararlanma esnasında karşılaşılan güçlükler şirket türlerine göre incelendiğinde; şahıs şirketlerinde en önemli sorunun teşvik yasaları hakkında yeterince

bilgi sahibi olunmaması olduğu görülmektedir. Limited ve anonim şirketler için ise önem derecesi en yüksek olan sorun teşviklerin sonuçlanmasının çok uzun zaman almasıdır. Anonim şirketler için en az önem derecesine sahip olan sorun şahıs şirketlerinin tersine, teşvik yasaları hakkında yeterince bilgi sahibi olunmaması sorunudur. Tablo 2.38. detaylı incelendiğinde teşviklerden yararlanma esnasında karşılaşılan güçlüklerin ortalama önem derecelerinin şahıs şirketlerinde daha yüksek, anonim şirketlerde ise daha düşük olduğu görülmektedir. Buna göre, şahıs şirketlerinin teşviklerden yararlanırken daha fazla zorlukla karşılaştığı, buna karşın anonim şirketlerin teşviklerden yararlanma esnasında daha az sorunla karşılaştığı anlaşılmaktadır. Bu durumun profesyonelliğin bir sonucu olarak ortaya çıktığı düşünülebilir.

Teşviklerden yararlanma esnasında karşılaşılan güçlüklerin TRA2 bölgesinde faaliyet gösteren şirket türlerine göre farklılık gösterip göstermediğini incelemeye önce istatistiksel olarak bu soruya ilişkin verilerin normal dağılıp dağılmadığının incelenmesi gerekmektedir.

İşletmelerin TRA2 bölgesindeki teşviklerden yararlanma esnasında karşılaştıkları güçlüklerle ilişkin verdikleri cevapların normallik testi sonuçları Tablo 2.59.' da özetlenmiştir.

Tablo 1.39. TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Teşviklerden Yararlanma Esnasında Karşılaştıkları Güçlüklerin Normallik Testi Sonuçları

TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanma Esnasında Karşılaşılan Güçlükler	Çarpıklık	Basıklık
Teşvik yasalarıyla ilgili yeterince bilgiye sahip olunmaması	0,24	0,48
	-0,72	0,32
Prosedürlerin çok yoğun olması	0,24	0,48
	-0,73	-0,11
Teşviklerin sonuçlanmasının çok uzun zaman alması	0,24	0,48
	-0,13	-0,70
Uygulamada yardımcı olacak uzman kadro yetersizliği	0,24	0,48
	0,14	-0,27
Prosedür dışı engellemelerin fazlalığı	0,24	0,48
	-0,39	-0,78
Verilen teşviklerin yetersizliği	0,24	0,48
	0,24	0,48

Yapılan normallik test sonuçlarının (Skewness-Kurtosis) basıklık ve çarpıklık katsayıları -1,5 ile +1,5 değerleri arasında yer alıyorsa verilen cevapların normal dağıldığı kabul edilmektedir. (Skewness-Kurtosis) basıklık ve çarpıklık katsayıları incelendiğinde

bütün değerlerin -1,5 değerinden büyük ve +1,5 değerinden küçük olmasından dolayı bu testte verilerin normal dağıldığı kabul edilmiştir. İstatistiksel olarak normal dağılım gösteren verilere Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) testi yapılmıştır.

TRA2 bölgesindeki işletmelerin teşviklerden yararlanma esnasında karşılaştıkları güçlüklerin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) testi sonuçları Tablo 2.40.'da özetlenmiştir.

Tablo 2.40. TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Teşviklerden Yararlanmaları Esnasında Karşılaştıkları Güçlüklerin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Test Sonuçları

TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanma Esnasında Karşılaşılan Güçlükler	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p
Teşvik yasalarıyla ilgili yeterince bilgiye sahip olunmaması	40,87	2	20,43	18,904	0,000
Prosedürlerin çok yoğun olması	10,26	2	5,13	6,506	0,002
Teşviklerin sonuçlanmasının çok uzun zaman alması	9,12	2	4,56	4,375	0,015
Uygulamada yardımcı olacak uzman kadro yetersizliği	4,10	2	2,05	1,624	0,202
Prosedür dışı engellemelerin fazlalığı	1,10	2	0,55	0,587	0,558
Verilen teşviklerin yetersizliği	3,56	2	1,78	1,288	0,281

Teşviklerden yararlanma esnasında karşılaşılan güçlüklerin şirket türlerine göre farklılık gösterip göstermediği Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova) testi ile incelenmiştir. Sonuçlara bakıldığında teşvik yasalarıyla ilgili yeterince bilgiye sahip olunmaması sorununun F-istatistik değerinin 18,904, p-olasılık değerinin ise 0,000 olmasından dolayı şirket türleri arasında bu sorunun farklılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Bu soruna ek olarak prosedürlerin çok yoğun olması sorununun F-istatistik değerinin 6,506, p-olasılık değerinin ise 0,002 olması ve teşviklerin sonuçlanmasının çok uzun zaman alması sorununun F-istatistik değerinin 4,375, p-olasılık değerinin ise 0,015 olmasından dolayı bu iki sorunun da şirket türlerine göre farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 2.40.'daki F-istatistik ve P-olasılık değerlerine bakıldığında; uygulamada yardımcı olacak uzman kadro yetersizliği, prosedür dışı engellemelerin fazlalığı ve verilen teşviklerin yetersizliği sorunları tüm şirket türleri için ortak sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

TRA2 bölgesinde işletmelerin teşviklerden yararlanmaları esnasında karşılaştıkları güçlüklerin şirket türüne göre farklılıkları Tablo 2.41.'de özetlenmiştir.

Tablo 2.41. TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Teşviklerden Yararlanmaları Esnasında Karşılaştıkları Güçlüklerin Şirket Türüne Göre Farklılıkları

TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanma Esnasında Karşılaşılan Güçlükler	Şirket Türleri		Ortalamaların Farkı	Std. Hata	p
Teşvik yasalarıyla ilgili yeterince bilgiye sahip olunmaması	Şahıs Şirketleri	Limited Şirket	0,98	0,35	0,017
		Anonim Şirket	2,34	0,41	0,000
	Limited Şirket	Şahıs Şirketleri	-0,98	0,35	0,017
		Anonim Şirket	1,36	0,27	0,000
	Anonim Şirket	Şahıs Şirketleri	-2,34	0,41	0,000
		Limited Şirket	-1,36	0,27	0,000
Prosedürlerin çok yoğun olması	Şahıs Şirketleri	Limited Şirket	0,73	0,30	0,044
		Anonim Şirket	1,26	0,35	0,002
	Limited Şirket	Şahıs Şirketleri	-0,73	0,30	0,044
		Anonim Şirket	0,53	0,23	0,067
	Anonim Şirket	Şahıs Şirketleri	-1,26	0,35	0,002
		Limited Şirket	-0,53	0,23	0,067
Teşviklerin sonuçlanmasının çok uzun zaman alması	Şahıs Şirketleri	Limited Şirket	0,52	0,34	0,288
		Anonim Şirket	1,13	0,40	0,016
	Limited Şirket	Şahıs Şirketleri	-0,52	0,34	0,288
		Anonim Şirket	0,61	0,27	0,065
	Anonim Şirket	Şahıs Şirketleri	-1,13	0,40	0,016
		Limited Şirket	-0,61	0,27	0,065

Teşvik yasalarıyla ilgili yeterince bilgiye sahip olunmaması sorunu bakımından şahıs şirketlerinin hem anonim şirketlerle hem de limitet şirketlerle arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Tablo 2.41. incelendiğinde şahıs şirketlerinin bu soruna yüksek derecede önem verdikleri görülmektedir. Şahıs şirketlerinde uzman personel yetersizliğinin bu durumun temel nedeni olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda şahıs şirketlerinin teşvik yasaları hakkında tam bilgi sahibi olmadan teşvik başvurularında bulunmalarının bu şirketlere ciddi sıkıntılar yaşatabileceği düşünülmektedir. Aynı sorun

limitet şirketlerde şahıs şirketlerine göre daha az bir öneme sahiptir. Bu sorunu en önemsiz gören şirket türünün ise anonim şirket olduğu görülmektedir. Prosedürlerin çok yoğun olması sorunu konusunda şahıs şirketleri ile limitet şirketlerinin farklı düşündükleri ortaya çıkarken, sonuçlanmasının çok uzun zaman alması yönünden anonim şirketle şahıs şirketi farklı düşünmektedir.

TRA2 bölgesinde işletmelerin teşviklerden yararlanma esnasında karşılaştıkları güçlüklerin ortalama olarak önem derecelerinin illere göre dağılımı Tablo 2.42.'de özetlenmiştir.

Tablo 2.42. TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Teşviklerden Yararlanma Esnasında Karşılaştıkları Güçlüklerin Ortalama Olarak Önem Derecelerinin İllere Göre Dağılımı

TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanma Esnasında Karşılaşılan Güçlükler	Ağrı	Kars	Iğdır	Ardahan	Gen. Ort.
Teşvik yasalarıyla ilgili yeterince bilgiye sahip olunmaması	3,13	3,11	3,59	3,35	3,27
Prosedürlerin çok yoğun olması	3,29	3,37	3,45	3,80	3,45
Teşviklerin sonuçlanmasının çok uzun zaman alması	3,45	3,59	4,09	3,90	3,72
Uygulamada yardımcı olacak uzman kadro yetersizliği	2,58	2,78	4,23	3,65	3,21
Prosedür dışı engellemelerin fazlalığı	2,48	3,30	2,77	2,65	2,80
Verilen teşviklerin yetersizliği	2,90	3,48	3,23	3,85	3,32

Teşvikten yararlanırken yaşanan sorunların illere göre önem derecelerinin dağılımı incelendiğinde; Ağrı ilindeki işletmelerin yaşadığı en önemli sorunun teşviklerin sonuçlanmasının çok uzun zaman alması sorunu olduğu, prosedürlerin çok yoğun olması sorununun ise ikinci sırada geldiği görülmektedir. Kars'taki işletmeler için teşviklerin sonuçlanmasının çok uzun zaman alması ve verilen teşviklerin yetersizliği sorunlarının daha çok önemsendiği verilen cevaplardan anlaşılmaktadır. Iğdır ilindeki firmaların teşviklerden yararlanma esnasında yaşadıkları en önemli sorunların uygulamada yardımcı olacak uzman kadro yetersizliği ve teşviklerin sonuçlanmasının çok uzun zaman alması sorunları olduğu görülmektedir. Iğdır'da en önemsiz görülen sorunun ise prosedür dışı engellemelerin fazlalığı sorunu olduğu anlaşılmaktadır. Ardahan ilindeki firmaların en önemli sorunları; teşviklerin sonuçlanmasının çok uzun zaman alması, verilen teşviklerin yetersizliği ve prosedürlerin çok yoğun olması sorunları olduğu görülmektedir.

Tablo 2.42.'ye bakıldığında TRA2 bölgesinde işletmelerin teşviklerden yararlanma esnasında karşılaştıkları en yaygın sorunun teşviklerin sonuçlanmasının uzun zaman alması olduğu anlaşılmaktadır.

TRA2 bölgesinde işletmelerin teşviklerden yararlanma esnasında karşılaştıkları güçlüklerin farklılıklarının belirlenmesi için yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova) test sonuçları Tablo 2.43.'te özetlenmiştir.

Tablo 2.43. TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Teşviklerden Yararlanma Esnasında Karşılaştıkları Güçlüklerin Farklılıklarının Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova) Test Sonuçları

TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanma Esnasında Karşılaşılan Güçlükler	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p
Teşvik yasalarıyla ilgili yeterince bilgiye sahip olunmaması	3,69	3	1,23	0,832	0,480
Prosedürlerin çok yoğun olması	3,41	3	1,14	1,310	0,276
Teşviklerin sonuçlanmasının çok uzun zaman alması	6,35	3	2,12	1,956	0,126
Uygulamada yardımcı olacak uzman kadro yetersizliği	43,96	3	14,65	17,025	0,000
Prosedür dışı engellemelerin fazlalığı	10,22	3	3,41	3,997	0,010
Verilen teşviklerin yetersizliği	11,90	3	3,97	3,024	0,033

TRA2 bölgesindeki iller arasında teşviklerden yararlanma esnasında yaşanan sorunların farklılıkları incelendiğinde; teşvik yasalarıyla ilgili yeterince bilgiye sahip olunmaması, prosedürlerin çok yoğun olması ve teşviklerin sonuçlanmasının çok uzun zaman alması sorunlarının bütün iller için benzer sorunlar olduğu Tablo 2.43.'ten anlaşılmaktadır. Ancak uygulamada yardımcı olacak uzman kadro yetersizliği, prosedür dışı engellemelerin fazlalığı ve verilen teşviklerin yetersizliği konularının p-olasılık değerlerinin anlamlılık düzeyi olan 0,05'in altında çıkmasından dolayı iller arasında bu sorunlar açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır.

TRA2 bölgesinde işletmelerin teşviklerden yararlanma esnasında karşılaştıkları güçlüklerin farklılıklarının illere göre dağılımı Tablo 2.44.'de özetlenmiştir.

Tablo 2.44. Firmaların TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanma Esnasında Karşılaştıkları Güçlüklerin İllere Göre Farklılıkları

Teşviklerden Yararlanma Esnasında Karşılaşılan Güçlükler	İller	Ortalamaların Farkı	Std. Hata	p	
Uygulamada yardımcı olacak uzman kadro yetersizliği	Ağrı	Ardahan	-1,07	0,27	0,001
		Iğdır	-1,65	0,26	0,000
	Kars	Ardahan	-0,87	0,27	0,010
		Iğdır	-1,45	0,27	0,000
Prosedür dışı engellemelerin fazlalığı	Ağrı	Kars	-0,81	0,24	0,006
Verilen teşviklerin yetersizliği	Ağrı	Ardahan	-0,95	0,33	0,025

Uygulamada yardımcı olacak uzman kadro yetersizliği yönüyle Ağrı ve Kars illerinin Ardahan ve Iğdır illeriyle aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu Tablo 2.44.’ten anlaşılmaktadır. Bu sorun Ağrı ve Kars illerinde daha az öneme sahip bir sorun iken Iğdır ve Ardahan illerinde daha ciddi bir sorun olarak değerlendirilmekte olduğu anlaşılmaktadır. Prosedür dışı engellemelerin fazlalığı sorununu, Kars ilindeki yatırımcıların Ağrı ilindeki yatırımcılara göre önem derecesi daha yüksek bir sorun olarak değerlendirildiği karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, Ardahan ilinde teşviklerden yararlanmış olan firmaların Ağrı ilinde teşviklerden yararlanmış olan firmalara göre devlet teşviklerinin yetersiz olduğunu düşündükleri görülmektedir. Bu yönüyle iki il arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmaktadır.

2.6.10. TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Faaliyetlerine Teşviklerin Sağlamış Olduğu Katkılar

Araştırmada TRA2 bölgesindeki işletmelerden yararlanmış oldukları teşviklerin faaliyetlerine sağlamış olduğu katkıları çok faydasız olandan çok faydalı olana doğru olacak şekilde değerlendirmeleri istenmiştir. Bu değerlendirme sistemi ile işletmelerin yararlanmış oldukları teşviklerin faaliyetlerine faydalarının ortalama olarak belirlenmesi amaçlanmıştır.

Teşviklerin TRA2 bölgesindeki işletmelerin faaliyetlerine faydalı olma dereceleri Tablo 2.45’ te özetlenmiştir.

Tablo 2.45. Teşviklerin TRA2 Bölgesindeki İşletme Faaliyetlerine Faydalı Olma Dereceleri

Teşvik Türleri	Çok Faydasız	Faydasız	Kısmen Faydalı	Faydalı	Çok Faydalı
Gümrük Vergisi İstisnası Teşviki	4 %9,8	13 %31,7	13 %31,7	7 %17,1	4 %9,8
Makine Ve Teçhizat Alımındaki KDV İstisnası Teşviki	4 %8,9	12 %26,7	19 %42,2	10 %22,2	4 %8,9
Gelir Vergisi Stopaj Desteği Yatırım Teşviki	1 %1,2	10 %12,2	29 %35,4	31 %37,8	11 %13,4
Yatırım Yeri Tahsisli Yatırım Teşviki	1 %2,5	6 %15,0	18 %45,0	15 %37,5	0 %0,0
Faiz Desteği Yatırım Teşviki	1 %1,3	12 %15,4	24 %30,8	33 %42,3	8 %10,3
Vergi İndirimleri Yatırım Teşviki	5 %5,7	26 %29,9	37 %42,5	0 %0,0	19 %21,8
SGK Prim Desteği Yatırım Teşviki	3 %3,4	5 %5,7	24 %27,3	39 %44,3	17 %19,3

İşletmelere yararlanmış oldukları teşvikleri faydalı bulup bulmadıkları sorulduğunda, gümrük vergisi istisnası teşvikini, az faydalı veya kısmen faydalı olarak değerlendirenlerin toplamda % 63,4 olduğu görülmektedir. Bu teşvik türü için çok faydalı ve faydalı diyenlerin toplamda yalnızca % 26,9 gibi düşük bir oranda kaldığı görülmektedir. Bu sonuçlar göstermektedir ki gümrük vergisi istisnası teşvikinden yararlanan firmalar bu teşvik türünü çok faydalı olarak görmemektedir. Makine ve teçhizat alımında KDV istisnası teşvikini ise kısmen faydalı olarak değerlendirenlerin % 42,2 gibi yüksek bir seviyede olması, bu teşvik türünden faydalanan işletmelerin genel itibariyle bu teşvik türünü kısmen faydalı bulduklarını göstermektedir. Gelir vergisi stopaj desteği yatırım teşvikini % 51,2'lik oranla işletmelerin yarısından fazlasının faydalı bulduğu anlaşılmaktadır. Faiz desteği yatırım teşviki için faydalı diyenlerin oranı % 42,3'tür. Vergi indirimleri yatırım teşvikine çok faydalı ve faydalı diyenlerin toplam oranının % 21,8 olduğu görülmektedir. Teşvik türleri arasında, çok faydalı ve faydalı diyenlerin oranının en düşük olduğu teşvik türünün vergi indirimleri yatırım teşviki olduğu görülmektedir. İşletmelerin çoğu bu teşvik türünü kısmen faydalı bulduklarını dile getirmişlerdir. SGK prim desteği teşvikini çok faydalı ve faydalı bulanların oranı % 63,6'dır. Teşvik türlerinden SGK prim desteği teşviki, faydalı ve çok faydalı şeklinde en fazla değerlendirilen teşvik türü olduğu görülmektedir. Bu teşvik türü aynı zamanda çok faydasız ve faydasız diyenlerin sayısının en düşük olduğu teşvik türüdür.

Teşviklerin TRA2 bölgesindeki sektörlere ortalama olarak faydalı olma dereceleri Tablo 2.46. da özetlenmiştir.

Tablo 2.46. Teşviklerin TRA2 Bölgesindeki Sektörlere Ortalama Olarak Faydalı Olma Dereceleri

Sektörler	Teşvik Türleri	Gümrük Vergisi İstisnası	KDV İstisnası	Gelir Vergisi Stopaj Desteği	Yatırım Yeri Tahsisi	Faiz Desteği	Vergi İndirimleri	SGK Prim Desteği
Gıda		2,58	3,73	3,55	3,30	3,27	3,55	3,41
Kimya		2,25	4,33	3,00	-----	3,83	3,00	3,00
Metal Sanayi		3,00	4,25	2,25	3,00	2,75	3,50	3,25
İmalat - Lastik-		3,00	4,00	4,17	2,80	3,00	4,17	2,83
Orman Ürünleri		2,00	5,00	4,00	3,67	2,50	4,00	4,50
Tekstil Sanayi		2,14	4,33	3,57	2,83	3,20	3,86	4,29
İnşaat ve Madencilik		3,00	3,56	3,31	-----	3,36	3,92	4,08
Eğitim		-----	-----	3,89	3,00	3,69	3,77	3,85
Turizm		-----	4,00	3,67	3,67	3,75	4,00	4,00
Sağlık		3,00	3,00	4,00	-----	4,50	4,50	4,50
Enerji		3,25	3,00	3,00	3,50	4,25	5,00	4,75
İletişim		-----	3,00	3,25	3,33	3,67	4,25	4,25
Ticaret - Depolama		4,80	3,40	3,67	3,00	3,67	4,00	2,67
Genel Ortalamalar		2,85	3,78	3,50	3,18	3,45	3,80	3,72

Gıda sektöründe fayda derecesi en yüksek olan teşvik türünün KDV istisnası olduğu görülmektedir. Gıda sektörü için ikinci sırada fayda dereceleri en yüksek olan teşvik türleri gelir vergisi stopaj desteği ile vergi indirimleri teşvik destekleridir. Aynı sektör için en az faydaya sahip olduğu düşünülen teşvik türü ise Gümrük vergileri istisnası teşvik türüdür.

Tablo 2.46. incelendiğinde kimya sektörü için en fazla faydalı olduğu düşünülen teşvik türlerinin KDV istisnası ile faiz desteği olduğu görülmektedir. Metal sanayi sektörü için KDV istisna desteğinin diğer teşvik türlerine göre çok daha fazla faydalı olarak görüldüğü, geri kalan teşvik türlerinin ise fayda derecelerinin birbirine çok yakın olarak değerlendirildiği görülmektedir. Plastik imalat sanayiinde ise KDV istisnası, gelir vergisi stopaj desteği ve vergi indirimleri teşviklerinin fayda derecelerinin yüksek olduğu ve daha faydalı bulunduğu görülmektedir. Bu sektördeki firmalar tarafından diğer teşvik türlerinin ise kısmen faydalı bulunduğu görülmektedir. Orman ürünleri için çok faydalı olarak değerlendirilen teşvik türleri KDV istisnası ve SGK prim desteğidir. Tekstil sanayiindeki firmalar KDV istisnası ve SGK prim desteğini çok faydalı bulduklarını beyan etmişlerdir. İnşaat ve madencilik sektöründeki firmaların SGK prim desteği ve

vergi indirimleri desteğini daha çok faydalı bulduklarını Tablo 2.46.'daki değerlerden görmekteyiz. Eğitim sektöründeki firmaların yararlanmış oldukları teşvik türlerinin tümünü kısmen faydalı bulduklarını beyan ettikleri görülmektedir. Turizm sektöründeki firmaların yararlanmış oldukları teşviklerin tamamına yakını faydalı buldukları Tablo 2.46.'ya bakıldığında görülmektedir. Daha çok hizmet sektörü kökenli, sağlık, enerji ve iletişim sektöründe faaliyet gösteren firmaların, faiz desteği, vergi indirimleri ve SGK prim desteği teşviklerini kendi sektörleri için çok faydalı bulduklarını beyan ettikleri görülmektedir. Ticaret-depolama alanında faaliyet gösteren firmaların daha çok antrepo ve lojistik firmalarından oluşmasından dolayı beklentilere uygun olarak en faydalı buldukları teşvik türünün gümrük vergisi istisnası olduğu görülmektedir. Aynı zamanda tüm sektörler içerisinde SGK prim desteğini en faydasız olarak değerlendiren sektörün ticaret-depolama sektörü olduğu görülmüştür. Bunun temel nedenin bu sektörde istihdam edilen personellerin sayıca az olması olduğu düşünülmektedir.

Genel ortalamalara bakıldığında, işletmelerin yararlandıkları teşvikler arasında en faydalı buldukları teşvik türlerin sırasıyla; vergi indirimleri, makine ve teçhizat alımındaki KDV istisnası ve SGK prim desteği yatırım teşviklerinin olduğu görülmektedir. En az katkı sağlayan teşvik türlerinin sırasıyla; gümrük vergisi istisnası ve yatırım yeri tahsisinin olduğu Tablo 2.46.'daki değerlerden anlaşılmaktadır.

Teşviklerin TRA2 bölgesindeki şirketlere ortalama olarak faydalı olma dereceleri Tablo 2.47.' de özetlenmiştir.

Tablo 2.47. Teşviklerin TRA2 Bölgesindeki Şirketlere Ortalama Olarak Faydalı Olma Dereceleri

Teşvik Türleri	Şirket Türü	Şahıs Şirketi	Limited Şirket	Anonim Şirket	Genel Ortalama
Gümrük vergisi istisnası		3,00	2,66	3,83	2,85
Makine ve teçhizat alımında KDV istisnası		3,00	3,91	3,50	3,78
Gelir Vergisi Stopaj Desteği		3,56	3,54	3,29	3,50
Yatırım Yeri Tahsisi Desteği		3,25	3,13	3,33	3,18
Faiz Desteği		3,00	3,50	3,53	3,45
Vergi İndirimlerimi Desteği		3,78	3,84	3,67	3,80
SGK Prim Desteği		3,44	3,70	3,94	3,72

Teşviklerin faydalı olma düzeyleri şirket türüne göre incelendiğinde; şahıs şirketlerinin en fazla faydalı gördükleri teşvik türlerinin sırasıyla, vergi indirimleri ve gelir vergisi stopaj desteği olduğu görülmektedir. Şahıs şirketlerinin en faydasız gördükleri teşvik türleri ise gümrük vergisi istisnası, makine ve teçhizat alımında KDV istinası ve faiz desteği teşvik olduğu görülmektedir. Limited şirketlerin en fazla faydalı gördüğü teşvik türünün makine ve teçhizat alımında KDV istinası olduğu görülmektedir. Gıda ve inşaat sektöründe faaliyet gösteren limitet şirketlerin genel olarak makine ve teçhizat alımlarında KDV istinasından faydalanmalarının bu duruma neden olduğu düşünülmektedir. Anonim şirketlerin en faydalı bulduğu teşvik türünün ise SGK prim desteği olduğu görülmektedir. Anonim şirketlerin SGK prim desteği teşvikini çok faydalı olarak görmelerinin altında yatan temel faktörün bu şirketlerde çalışan sayısının fazla olmasına bağlı olarak SGK prim maliyetlerinin çok yüksek olmasıdır.

2.6.11. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin Kapasite Kullanım Oranları İle Yeni Yatırım Planları Arasındaki İlişki

TRA2 Bölgesine işletmelerin yeni yatırımlar yapmasında kapasite kullanım oranlarının etkili olabileceği beklenmektedir. TRA2 bölgesindeki işletmelerin önümüzdeki 5 yıl için yeni yatırım planları ile kapasite kullanım oranları arasındaki ilişkinin derecesini belirlemek amacıyla korelasyon testi yapılmıştır.

Araştırmada TRA2 bölgesindeki işletmelere “ortalama kapasite kullanım oranları” sorulmuştur. TRA2 bölgesindeki işletmelerin kapasite kullanım oranlarının şirket türlerine göre dağılımı Tablo 2.48.’de gösterilmiştir.

Tablo 2.48. TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Kapasite Kullanım Oranlarının Şirket Türlerine Göre Dağılımı

Şirket Türleri	Kapasite Kullanım Oranları			
	%0-50	%51-75	% 76 ve üzeri	Toplam
Şahıs Şirketi	3	5	2	10
	%30,0	%50,0	%20,0	%100,0
Limited Şirket	18	35	17	70
	%25,7	%50,0	%24,3	%100,0
Anonim Şirket	3	10	4	17
	%17,6	%58,8	%23,5	%100,0
Toplam	24	50	23	97
	%24,7	%51,5	%23,7	%100,0

TRA2 bölgesindeki işletmelerin kapasite kullanım oranları incelendiğinde; işletmelerin çoğunluğunun kapasite kullanım oranlarının %51-75 arasında olduğu görülmektedir. Kapasite kullanım oranlarının en yüksek olduğu şirket türünün anonim şirketler olduğu, bu şirketleri limited şirketlerin takip ettiği görülmektedir. En az kapasite kullanım oranına sahip şirket türünün ise şahıs şirketleri olduğu görülmektedir. Şirketin büyüklüğü artıka kapasite kullanım oranında artışı dikkati çekmektedir.

Araştırmada TRA2 bölgesindeki işletmelere “önümüzdeki 5 yıl içerisinde bölgeye yeni yatırımlar yapmayı düşünüp düşünmedikleri” sorulmuştur. Firmaların bu soruya evet veya hayır şeklinde cevap vermeleri istenmiştir.

TRA2 bölgesindeki işletmelerin “gelecek 5 yıl içerisinde yeni yatırımlar planlayıp planlamadıkları” sorusuna verdikleri cevapların şirket türlerine göre dağılımı Tablo 2.49.’da gösterilmiştir.

Tablo 2.49. TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin 5 Yıllık Yatırım Planlarının Şirket Türlerine Göre Dağılımı

Şirket Türü	TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin 5 Yıllık Yatırım Planları		
	Hayır	Evet	Toplam
Şahıs Şirketi	7	3	10
	%70,0	%30,0	%100,0
Limited Şirket	28	44	72
	%38,9	%61,1	%100,0
Anonim Şirket	4	14	18
	%22,2	%77,8	%100,0
Toplam	39	61	100
	%39,0	%61,0	%100,0

TRA2 bölgesindeki işletmelere gelecek dönemler için yatırım planları olup olmadığı sorulduğunda, işletmelerin % 61’lik kısmının gelecek 5 yıl içerisinde yeni bir yatırım yapmayı planladıkları görülmektedir. Geriye kalan %31’lik kısım ise gelecek 5 yıl içerisinde yeni yatırımlar yapmayı düşünmediklerini beyan etmişlerdir. Gelecek yıllarda TRA2 bölgesine en az yatırım yapmayı düşünen şirket türünün şahıs şirketleri olduğu, en çok yatırım yapmayı düşünen şirketlerin ise anonim şirketler olduğu görülmektedir. Daha küçük yapıda olan şirketlerin gelecekte yeni yatırımlar yapma konusunda daha isteksiz oldukları görülmektedir.

TRA2 bölgesindeki işletmelerin ortalama kapasite kullanım oranları ile 5 yıllık yatırım planları arasındaki ilişkinin derecesi korelasyon analizi ile ölçülmeye çalışılmıştır. Korelasyon analizi sonuçları Tablo 2.50.'de özetlenmiştir.

Tablo 2.50. TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Ortalama Kapasite Kullanım Oranları İle 5 Yıllık Yatırım Planları Arasındaki İlişkinin Korelasyon Analizi Sonuçları

		TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin 5 Yıllık Yatırım Planları	TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Ortalama Kapasite Kullanım Oranları
TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin 5 Yıllık Yatırım Planları	Korelasyon Katsayısı	1	0,104
	p		0,311
	İşletme Sayısı	100	100
TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Ortalama Kapasite Kullanım Oranları	Korelasyon Katsayısı	0,104	1
	p	0,311	
	İşletme Sayısı	100	100

İşletmelerin gelecekte yeni yatırım kararları almasında etkili olacak faktörler ayrı ayrı incelendiğinde öncelikle işletmelerin kapasite kullanım oranlarına bağlı olarak yeni yatırım kararları alabilecekleri düşünülmüştür. Tablo 2.50.'e bakıldığında %5 önem derecesinde korelasyon katsayısının 0,104 olarak hesaplandığı görülmektedir. Bu oran 0,20'nin altında olduğundan bu iki değişken arasındaki ilişkinin pozitif yönde zayıf bir ilişki olduğu kabul edilmektedir. Bu sonuç bize göstermektedir ki kapasite kullanım oranı arttıkça firmaların yeni yatırım planları çok az bir şekilde artış göstermektedir.

2.6.12. Ekonomik Gidişatın TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Yatırım Planlarına Etkisi

Araştırmada TRA2 bölgesindeki işletmelere “ülkenin ekonomik gidişatı sizce yeni yatırım kararlarınızı ne derecede etkiler” sorusu sorulmuştur. İşletmelerden bu soruya “çok etkili”, “kısmen etkili” ve “az etkili” şeklinde cevap vermeleri istenmiştir.

Ekonomik gidişatın TRA2 bölgesindeki işletmelerin yatırım planlarını etkileme derecesinin şirketlerin türlerine göre dağılımı Tablo 2.51.'de özetlenmiştir.

Tablo 2.51. Ekonomik Gidişatın TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Yatırım Planlarını Etkileme Derecesinin Şirketlerin Türlerine Göre Dağılımı

Şirket Türü	Ekonomik Gidişatın TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Yatırım Planlarını Etkileme Derecesi			
	Çok	Kısmen	Az	Toplam
Şahıs Şirketi	10	0	0	10
	% 100,0	% 0,0	% 0,0	% 100,0
Limited Şirket	58	13	1	72
	% 80,6	% 18,1	% 1,4	% 100,0
Anonim Şirket	16	1	1	18
	% 88,9	% 5,6	% 5,6	% 100,0
Toplam	84	14	2	100
	% 84,0	% 14,0	% 2,0	% 100,0

İşletmelere ekonomik gidişatın gelecekle ilgili yapma planları üzerinde ne kadar etkili olduğu sorulduğunda; şahıs şirketlerinin tamamı ekonomik gidişatın yatırım planlarını çok etkilediğini ifade ettikleri görülmektedir. Limited şirketlerde ise çok etkiler diyenlerin oranının % 80,6, anonim şirketlerde %88,9 olduğu görülmektedir. Bütün şirket türlerinde bu oran %84'tür. Ekonomik gidişatın firmaların yatırım planları üzerinde büyük bir etkiye sahip olmasının ana nedeni girdi fiyatlarındaki ani değişimlerin yol açtığı ekonomik belirsizlik ortamının etkili olduğu düşünülmektedir.

Ekonomik gidişat ile TRA2 bölgesindeki işletmelerin yatırım planları arasındaki ilişkinin ölçülmesi için yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 2.52.'de özetlenmiştir.

Tablo 2.52. Ekonomik Gidişat ile TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Yatırım Planları Arasındaki İlişkinin Korelasyon Analizi Sonuçları

		Ekonomik Gidişat	TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Yatırım Planları
Ekonomik Gidişat	Korelasyon Katsayısı	1	-0,555
	p		0,000
	İşletme Sayısı	100	100
TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Yatırım Planları	Korelasyon Katsayısı	-0,555	1
	p	0,000	
	İşletme Sayısı	100	100

Ülkenin genel ekonomik gidişatı ile işletmelerin yeni yatırım kararları arasındaki ilişki incelendiğinde; bu ilişkinin negatif yönde güçlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle bu negatif ilişki, ekonomik gidişatın yatırımlar üzerinde çok belirleyici olduğunu düşünenlerin gelecekle ilgili yeni yatırım yapma konusunda isteksiz olacaklarını göstermektedir.

2.6.13. Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin TRA2 Bölgesine Yatırım Yapmasında Etkili Olan Faktörler

Araştırmada teşviklerden yararlanan işletmelerin TRA2 bölgesine yatırım yapmalarında etkili olan faktörleri önem derecesine göre çok önemsiz olandan çok önemli olana doğru derecelendirmeleri istenmiştir. Bu puanlandırma sistemi ile firmaların bölgeye yatırım yapmalarında etkili olan faktörlerin ortalama önem derecelerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmaya katılan işletmelerden TRA2 bölgesine yatırım yapma kararı almalarında aşağıdaki faktörleri;

- Hemşerilik duygusu
- İstihdam oluşturma düşüncesi
- Ucuz iş gücü
- Finansal kârlılık
- Teşviklerin önemi
- Hammaddeye yakınlık
- Altyapı koşullarının uygunluğu

açısından değerlendirmeleri istenmiştir.

İşletmelerin TRA2 bölgesine yatırım yapmasında etkili olan faktörlerin ortalama olarak önem derecelerinin illere göre dağılımı Tablo 2.53.'te özetlenmiştir.

Tablo 2.53. İşletmelerin TRA2 Bölgesine Yatırım Yapmasında Etkili Olan Faktörlerin Ortalama olarak Önem Derecelerinin İllere Göre Dağılımı

TRA2 Bölgesine Yatırım Yapılmasında Etkili Olan Faktörler	Ağrı	Kars	Iğdır	Ardahan	Gen. Ort.
Hemşerilik Duygusu	3,87	3,63	3,95	3,80	3,81
İstihdam Oluşturma Düşüncesi	4,32	4,15	4,27	4,60	4,32
Ucuz İş Gücü	2,97	2,41	3,05	3,45	2,93
Finansal Kârlılık	3,39	3,33	3,50	3,95	3,51
Teşvikler	3,58	3,37	3,41	3,75	3,52
Hammaddeye Yakınlık	3,52	3,81	3,18	3,80	3,58
Altyapı Koşullarının Uygunluğu	2,39	2,59	2,32	3,45	2,64

İşletmelerin TRA2 bölgesindeki illere yatırım yapmasında etkili olan faktörlerin önem dereceleri incelendiğinde; işletmelerin bölgeye yatırım kararı alırken en fazla önemsedikleri faktörlerin bölgede istihdam oluşturma düşüncesi ve hemşerilik duyguları olduğu görülmektedir. Bu iki faktör, firmaların bölgeye ekonomik nedenlerden daha fazla sosyal amaçlarla yatırım yaptığını göstermektedir. Firmaların bölgeye yatırım yapmasında en az etkiye sahip olan faktörlerin ise altyapı koşullarının uygunluğu ve ucuz iş gücü olduğu görülmektedir. Bölgedeki altyapı koşullarına bakıldığında, bu koşulların çok elverişli olmamasına rağmen firmaların bölgeye yatırım yaparken bu durumu çok önemsemedikleri anlaşılmaktadır. Bölgede görünürde ucuz işgücü olduğu düşünülse bile birçok firma yetkilisi için durum tam tersi yöndedir. Firma yetkililerine göre vasıfsız iş gücünün ucuz ve fazla olduğu bu bölgede vasıflı iş gücünün çok az ve maliyetli olduğu görüşü hâkimdir.

İller bazında bölgeye yatırım yapılmasında etkili olan faktörlerin önem dereceleri incelendiğinde; Kars ve Ardahan illerindeki yatırımcıların hammaddeye yakınlığı önemli bir faktör olarak değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. TRA2 bölgesine yatırım yapılmasında etkili olan faktörlerden hammaddeye yakınlık faktörünün daha fazla etkili olması, Kars ve Ardahan illerinde kaşar peynir üreticilerinin fazla olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Teşviklerin bölgeye yatırım yapma üzerindeki etkileri incelendiğinde; teşviklerin dört ildeki yatırımcılar üzerinde önemli düzeyde etkili olduğu Tablo 2.53.'ten anlaşılmaktadır. TRA2 bölgesindeki teşviklerin yatırım kararları üzerinde en fazla etkiye sahip olduğunu dile getiren yatırımcıların Ardahan ilinde olduğu görülmektedir.

İşletmelerin TRA2 bölgesine yatırım yapmasında etkili olan faktörlerin iller arasında farklılık gösterip göstermediğini incelemeyen önce istatistiksel olarak verilerin normal dağılıp dağılmadığının incelenmesi gerekir.

İşletmelerin TRA2 bölgesine yatırım yapmalarında etkili olan faktörlere ilişkin verdikleri cevapların normallik testi sonuçları Tablo 2.54.'te özetlenmiştir.

Tablo 2.54. İşletmelerin TRA2 Bölgesine Yatırım Yapmalarında Etkili Olan Faktörlere İlişkin Verdikleri Cevapların Normallik Testi Sonuçları

TRA2 Bölgesine Yatırım Yapılmasında Etkili Olan Faktörler	Çarpıklık	Basıklık
Hemşerilik Duygusu	-0,95	-0,02
	0,24	0,48
İstihdam Oluşturma Düşüncesi	-1,36	3,79
	0,24	0,48
Ucuz İş Gücü	0,14	-1,10
	0,24	0,48
Finansal Kârlılık	-0,28	-0,30
	0,24	0,48
Teşvikler	0,14	-1,10
	0,24	0,48
Hammaddeye Yakınlık	-0,28	-0,30
	0,24	0,48
Altyapı Koşullarının Uygunluğu	-0,39	-0,65
	0,24	0,48

Yapılan normallik testi sonuçlarında (Skewness-Kurtosis) basıklık ve çarpıklık katsayıları -1,5 ile +1,5 değerleri arasında yer alıyorsa verilen cevapların normal dağıldığı kabul edilmektedir. (Skewness-Kurtosis) basıklık ve çarpıklık katsayıları incelendiğinde bütün değerlerin -1,5 değerinden büyük ve +1,5 değerinden küçük olmasından dolayı bu testte verilerin normal dağıldığı kabul edilmiştir.

İşletmelerin TRA2 bölgesine yatırım yapmasında etkili olan faktörlerin illere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) test sonuçları Tablo 2.55.'te özetlenmiştir.

Tablo 2.55. İşletmelerin TRA2 Bölgesine Yatırım Yapmasında Etkili Olan Faktörlerin İllere Göre Farklılıklarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

TRA2 Bölgesine Yatırım Yapılmasında Etkili Olan Faktörler	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p
Hemşerilik Duygusu	1,46	3	0,49	0,324	0,808
İstihdam Oluşturma Düşüncesi	2,42	3	0,81	0,865	0,462
Ucuz İş Gücü	13,12	3	4,37	3,245	0,025
Finansal Kârlılık	5,19	3	1,73	1,934	0,129
Teşvikler	2,05	3	0,68	0,542	0,655
Hammaddeye Yakınlık	6,07	3	2,02	1,447	0,234
Altyapı Koşullarının Uygunluğu	1,46	3	0,49	3,216	0,026

İşletmelerin TRA2 bölgesine yatırım yapmasında etkili olan faktörlerin illere göre farklılık gösterip göstermediği incelendiğinde; sırasıyla hemşerilik duygusu, ucuz iş gücü ve altyapı koşullarının uygunluğu faktörlerinin illere göre farklılık gösterdiği Tablo 2.55.'ten anlaşılmaktadır.

İşletmelerin TRA2 bölgesine yatırım yapmasında etkili olan faktörlerin farklılıklarının illere göre dağılımı Tablo 2.56.'da gösterilmiştir.

Tablo 2.56. İşletmelerin TRA2 Bölgesine Yatırım Yapmasında Etkili Olan Faktörlerin Farklılıklarının İllere Göre Dağılımı

TRA2 Bölgesine Yatırım Yapılmasında Etkili Olan Faktörler	İller	Ortalamaların Farkı	Standart Hata	P	
Hammaddeye yakınlık	Ardahan	Ağrı	1,06	0,39	0,035
		Iğdır	1,13	0,42	0,038
Altyapı koşullarının uygunluğu	Ardahan	Ağrı	1,39	0,31	0,000
		Kars	1,14	0,32	0,004
		Iğdır	0,96	0,34	0,028
Ucuz iş gücü	Ardahan	Kars	1,04	0,34	0,016

Tablo 2.56.'ya bakıldığında Ardahan ilindeki firmaların yatırım kararlarında altyapı koşullarının uygunluğu faktörünün TRA2 bölgesindeki diğer üç ildeki yatırımcılara göre daha etkili buldukları görülmektedir. Ağrı ve Iğdır ilindeki yatırımcılar ise hammaddeye yakınlık faktörü hakkında Ardahan'daki yatırımcılardan farklı düşünmektedirler. Diğer bir ifadeyle bölgeye yatırım kararlarında hammaddeye yakınlık faktörünü bu iki ildeki firmaların Ardahan ilindeki firmalara göre daha az önemsedikleri görülmektedir.

Ardahan'a yatırım yapan firmalar, Kars'a yatırım yapan firmalara göre bölgeye yatırım yapma kararlarında ucuz iş gücü faktörünü daha önemli bulmaktadır.

2.6.14. Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin TRA2 Bölgesine Yatırım Yaparken Karşılaştıkları Güçlükler

Araştırmada işletmelerden TRA2 bölgesindeki illere yatırım yaparken karşılaştıkları güçlükleri önem derecesine göre çok önemsiz olandan çok önemli olana doğru derecelendirmeleri istenmiştir. Bu puanlandırma sistemi ile işletmelerin TRA2 bölgesine yatırım yaparken karşılaştıkları güçlüklerin ortalama önem derecelerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmada işletmelerin TRA2 bölgesine yatırım yaparken karşılaştıkları güçlükleri;

- Kalifiye eleman bulunamaması
- Bürokratik engellemeler
- Prosedürlerin yoğunluğu
- Yatırım kültürünün yaygınlaşmaması
- Tedarikçi eksikliği
- Kredi faiz ve vadelerinin uygunsuzluğu
- Yatırım sektörünün bulunmaması
- Kredi kaynaklarına erişim zorlukları
- Teminat yetersizliği
- Hammadde temininde yetersizlik
- Pazarlama sorunları
- Yatırım için uygun arazi bulunamaması

açısından değerlendirmeleri istenmiştir.

İşletmelerin TRA2 bölgesine yatırım yaparken karşılaştığı sorunların ortalama olarak önem dereceleri tablo 2.57.'de özetlenmiştir.

Tablo 2.57. İşletmelerin TRA2 Bölgesine Yatırım Yaparken Karşılaştıkları Sorunların Ortalama Olarak Önem Dereceleri

TRA2 Bölgesine Yatırım Yapılırken Karşılaşılan Sorunlar	Ortalamalar
Kalifiye Eleman Bulunamaması	4,08
Bürokratik Engellemeler	3,43
Prosedürlerin Yoğunluğu	3,55
Yatırım Kültürünün Yaygınlaşmaması	3,39
Tedarikçi Eksikliği	3,66
Kredi Faiz ve Vadelerinin Uygunsuzluğu	4,12
Yatırım Sektörünün Bulunmaması	3,73
Kredi Kaynaklarına Erişim Zorlukları	3,90
Teminat Yetersizliği	3,45
Hammadde Temininde Yetersizlik	3,16
Pazarlama Sorunları	3,36
Yatırım için Uygun Arazi Bulunamaması	3,08

Tablo 2.57. incelendiğinde; işletmelerin TRA2 bölgesinde yatırım yaparken karşılaştıkları sorunlardan kredi faiz ve vadelerinin uygunsuzluğu, bölgede kalifiye eleman bulunamaması sorunlarını çok önemli gördükleri anlaşılmaktadır. Ülkemizin tamamı için genel bir sorun olarak ön plana çıkan kredi faiz ve vadelerinin uygunsuzluğu sorunu TRA2 bölgesi içinde önem derecesi yüksek bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bu sorunun dönemsel bir nitelik taşıdığı düşünülmektedir. Çünkü şu an içinde bulunulan ekonomik konjonktür nedeniyle kredi faiz ve vadelerinin yatırımcılar açısından çok elverişli olmadığı görülmektedir.

TRA2 bölgesinde yatırım yapan firmaların yaşadığı en önemli ikinci sorun, bölgede kalifiye eleman bulunamaması sorunu bölgeye özgü ve bölge açısından kalıcı bir sorun olduğu düşünülmektedir. Bölgedeki işgücünün büyük bir kısmı vasıfsız işgücünden oluşmaktadır. Diğer bir ifadeyle kalifiye işgücü yok denilecek kadar azdır. Bu sorunun çözümü için devlet kurumlarının açmış olduğu çeşitli kursların ve eğitimlerin yetersiz kaldığı görülmektedir.

Bölgede yatırım yaparken karşılaşılan, önem derecesi en az olan sorunlar ise sırasıyla; yatırım için uygun arazi bulunamaması ve hammadde temininde yetersizlik sorunu olduğu araştırmaya katılan firmalar tarafından dile getirilmiştir.

İşletmelerin TRA2 bölgesine yatırım yaparken karşılaştıkları sorunların illere göre ortalama olarak önem dereceleri Tablo 2.58.'de özetlenmiştir.

Tablo 2.58. İşletmelerin TRA2 Bölgesine Yatırım Yaparken Karşılaştıkları Sorunların Ortalama Olarak Önem Derecelerinin İllere Göre Dağılımı

TRA2 Bölgesine Yatırım Yapılırken Karşılaşılan Sorunlar	Ağrı	Kars	Iğdır	Ardahan	Gen.Ort.
Kalifiye Eleman Bulunamaması	4,23	3,96	3,82	4,30	4,08
Bürokratik Engellemeler	3,45	3,70	3,27	3,20	3,43
Prosedürlerin Yoğunluğu	3,52	3,85	3,36	3,40	3,55
Yatırım Kültürünün Yaygınlaşmaması	3,39	3,22	3,27	3,75	3,39
Tedarikçi Eksikliği	3,52	3,59	3,77	3,85	3,66
Kredi Faiz ve Vadelerinin Uygunsuzluğu	4,06	4,26	4,18	3,95	4,12
Yatırım Sektörünün Bulunmaması	3,74	3,59	4,00	3,60	3,73
Kredi Kaynaklarına Erişim Zorlukları	3,87	3,70	4,18	3,90	3,90
Teminat Yetersizliği	3,58	3,37	3,23	3,60	3,45
Hammadde Temininde Yetersizlik	2,97	3,15	3,27	3,35	3,16
Pazarlama Sorunları	3,55	3,33	3,27	3,20	3,36
Yatırım için Uygun Arazi Bulunamaması	2,90	3,11	3,14	3,25	3,08

TRA2 bölgesinde yatırım yapan firmaların karşılaştığı sorunları illere göre incelediğimizde Ağrı ve Kars illerindeki yatırımcıların, kalifiye eleman bulunamaması sorunu ile kredi faiz ve vadelerin uygunsuzluğu sorununu çok önemli bir sorun olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Bu iki ilde yatırım yapan firmaların yatırım yaparken karşılaştıkları en önemsiz sorunlarında kendi aralarında benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu sorunlar; yatırım için uygun arazi bulunmaması sorunu ile hammadde temininde yetersizlik sorunudur.

Iğdır ilinde yatırım yaparken firmaların yaşamış oldukları en önemli sorunların sırasıyla; kredi kaynaklarına erişim zorlukları, kredi faiz ve vadelerin uygunsuzluğu ve farklı alanlarda yatırımlar için uygun sektörün bulunmamasıdır.

Ardahan ilindeki yatırımcıların en önemli gördükleri sorun kalifiye eleman bulunamaması sorunudur. Bürokratik engellemeler ve pazarlama sorunları bu ilde yatırım yapan firmaların karşılaştıkları önem derecesi en düşük olan sorunlar olduğu Tablo 2.58.'den görülmektedir.

Yatırım yaparken karşılaşılan sorunların iller arasında farklılık gösterip göstermediğini incelemeye önce istatistiksel olarak verilerin normal dağılıp dağılmadığının incelenmesi gerekmektedir.

İşletmelerin TRA2 bölgesine yatırım yaparken karşılaştıkları sorunlara ilişkin verdikleri cevapların illere göre normallik testi sonuçları Tablo 2.59.'da özetlenmiştir.

Tablo 2.59. İşletmelerin TRA2 Bölgesine Yatırım Yaparken Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Verdikleri Cevapların İllere Göre Normallik Testi Sonuçları

TRA2 Bölgesine Yatırım Yapılırken Karşılaşılan Sorunlar	Çarpıklık	Basıklık
Kalifiye Eleman Bulunamaması	-0,81	-0,09
	0,24	0,48
Bürokratik Engellemeler	-0,35	-0,76
	0,24	0,48
Prosedürlerin Yoğunluğu	-0,54	-0,36
	0,24	0,48
Yatırım Kültürünün Yaygınlaşmaması	-0,48	-0,64
	0,24	0,48
Tedarikçi Eksikliği	-0,70	-0,42
	0,24	0,48
Kredi Faiz ve Vadelerinin Uygunsuzluğu	-1,11	0,87
	0,24	0,48
Yatırım Sektörünün Bulunmaması	-0,73	0,07
	0,24	0,48
Kredi Kaynaklarına Erişim Zorlukları	-0,93	0,11
	0,24	0,48
Teminat Yetersizliği	-0,35	-0,59
	0,24	0,48
Hammadde Temininde Yetersizlik	-0,14	-1,02
	0,24	0,48
Pazarlama Sorunları	-0,26	-0,84
	0,24	0,48
Yatırım için Uygun Arazi Bulunamaması	-0,06	-1,08
	0,24	0,48

Yapılan normallik test sonuçlarına göre (Skewness-Kurtosis) basıklık ve çarpıklık katsayıları -1,5 ile +1,5 değerleri arasında yer alıyorsa verilen cevapların normal dağıldığı kabul edilmektedir. (Skewness-Kurtosis) basıklık ve çarpıklık katsayıları incelendiğinde bütün değerlerin -1,5 değerinden büyük ve +1,5 değerinden küçük olmasından dolayı bu testte verilerin normal dağıldığı kabul edilmiştir.

İşletmelerin TRA2 bölgesine yatırım yaparken karşılaştığı sorunların illere göre farklılık gösterip göstermediğini bulmak için yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) test sonuçları Tablo 2.60.'da özetlenmiştir.

Tablo 2.60. İşletmelerin TRA2 Bölgesine Yatırım Yaparken Karşılaştığı Sorunların İllere Göre Farklılıklarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

TRA2 Bölgesine Yatırım Yapılırken Karşılaşılan Sorunlar	Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p
Kalifiye Eleman Bulunamaması	3,51	3	1,17	1,195	0,316
Bürokratik Engellemeler	3,64	3	1,21	0,815	0,489
Prosedürlerin Yoğunluğu	3,71	3	1,24	1,014	0,390
Yatırım Kültürünün Yaygınlaşmaması	3,66	3	1,22	0,899	0,445
Tedarikçi Eksikliği	1,77	3	0,59	0,380	0,768
Kredi Faiz ve Vadelerinin Uygunsuzluğu	1,28	3	0,43	0,439	0,725
Yatırım Sektörünün Bulunmaması	2,46	3	0,82	0,638	0,593
Kredi Kaynaklarına Erişim Zorlukları	2,81	3	0,94	0,702	0,553
Teminat Yetersizliği	2,24	3	0,75	0,595	0,620
Hammadde Temininde Yetersizlik	2,15	3	0,72	0,417	0,741
Pazarlama Sorunları	1,80	3	0,60	0,396	0,756
Yatırım için Uygun Arazi Bulunamaması	1,64	3	0,55	0,293	0,831

Tablo 2.60. incelendiğinde p-olasılık değerlerinin tamamının 0, 05'ten büyük olmasından dolayı iller arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, yatırım yaparken karşılaşılan sorunların TRA2 bölgesinde yer alan tüm illerde aynı düzeyde önemli olduğu görülmektedir.

2.6.15. TRA2 Bölgesine Yeterince Yatırım Yapılmamasında Medyanın Etkisi

Araştırmaya katılan işletmelerden TRA2 bölgesindeki illere yeterince yatırım yapılmamasında medyanın etkisini önem derecesine göre çok önemsiz olandan çok önemli olana doğru derecelendirmeleri istenmiştir.

TRA2 bölgesine yeterince yatırım yapılmamasını “bölge hakkında medyada olumsuz imaj oluşturulması” yönüyle değerlendiren işletmelerin verdikleri cevapların illere göre dağılımı Tablo 2.61.’de özetlenmiştir.

Tablo 2.61. TRA2 Bölgesine Yeterince Yatırım Yapılmamasında Bölge Hakkında Medyada Olumsuz İmaj Oluşturulması Faktörünün İllere Göre Önem Derecesi

İller	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen Önemli	Önemli	Çok Önemli
Ağrı	10 %32,3	6 %19,4	3 %9,7	4 %12,9	8 %25,8
Kars	2 %7,4	10 %37,0	7 %25,9	4 %14,8	4 %14,8
Iğdır	2 %9,1	5 %22,7	4 %18,2	9 %40,9	2 %9,1
Ardahan	2 %10,0	3 %15,0	5 %25,0	4 %20,0	6 %30,0
Genel Toplam	16 %16,0	24 %24,0	19 %19,0	21 %21,0	20 %20,0

Tablo 2.61. incelendiğinde; TRA2 bölgesi hakkında medyada olumsuz bir imaj oluşturulmasının bölgeye yatırımların yeterince gelmemesinde çok önemli bir sorun olarak görülmediği anlaşılmaktadır.

2.6.16. TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin Yatırım Teşvik Yasası Hakkındaki Görüşleri

Araştırmada TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan işletmelere mevcut teşvik yasaının içeriğiyle ilgili yapılacak güncellemelerin işletme faaliyetleri üzerinde nasıl bir etkisinin olacağı sorulmuştur. Araştırmaya katılan işletmelerden mevcut teşvik yasasında yapılacak olan güncellemeleri;

- Teşvik belgesinin alınabilmesi için yapılacak asgari yatırım tutarının yükseltilmesinin yatırımlar üzerindeki etkisi
- Bankaların vereceği Krediler ile Kredi Garanti Fonu (KGF)'nin vereceği kefalet mektubu için taşınmazların teminat olarak alınmasının yatırımlar üzerindeki etkisi
- Yatırım teşviki kapsamında doğu illeri dışında diğer illerin de 6. bölgede yer almasının yatırımlar üzerindeki etkisi
- Yatırım teşvikleri kapsamında yer alan bölgelerdeki sektör kısıtlarının yatırımlar üzerindeki etkisi
- Tekstil eylem planı kapsamında uygulanacak taşıma desteğinin tekstil firmalarının bölgeye yapılacak yatırımları üzerindeki etkisi

- Yatırım teşvikleri kapsamında illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre oluşturulan bölgelerin (6. bölge) alt bölgelere ayrıştırılmasının bölgeye yapılacak yatırımlar üzerindeki etkisi
- TRA2 bölgesine yatırım yapan firmalara faiz desteği teşviki tutarının artırılmasının yatırımlara başlanması üzerindeki etkisi
- TRA2 bölgesine yatırım yapan firmalara vergi indirimi teşviki kapsamının genişletilmesinin yatırımları bölgeye yönlendirme durumu

açısından değerlendirmeleri istenmiştir.

Teşvik belgesinin alınabilmesi için yapılacak asgari yatırım tutarının yükseltilmesinin TRA2 Bölgesindeki yatırımları etkileme düzeyinin illere göre dağılımı Tablo 2.62.'de özetlenmiştir.

Tablo 2.62. Teşvik Belgesinin Alınabilmesi İçin Yapılacak Asgari Yatırım Tutarının Yükseltilmesinin TRA2 Bölgesindeki Yatırımları Etkileme Düzeyinin İllere Göre Dağılımı

İller	Olumlu	Olumsuz	Kısmen Olumlu	Toplam
Ağrı	13	17	1	31
	%41,9	%54,8	%3,2	%100,0
Kars	10	17	0	27
	%37,0	%63,0	%0,0	%100,0
İğdir	5	16	1	22
	%22,7	%72,7	%4,5	%100,0
Ardahan	13	7	0	20
	%65,0	%35,0	%0,0	%100,0
Toplam	41	57	2	100
	%41,0	%57,0	%2,0	%100,0

Tablo 2.62. incelendiğinde, teşviklerden yararlanabilmek için gerekli olan asgari yatırım tutarının yükseltilmesinin TRA2 bölgesindeki yatırımları olumsuz etkileyeceği görülmektedir. İşletme yöneticileri ile yapılan yüz yüze görüşmelerden bölgedeki işletmelerin yarısından fazlasının böyle düşünmesinde etkili olan faktörün işletmelerin kendilerini sermaye ve teknik kapasite yönünden daha büyük yatırımları yapma konusunda yetersiz kalacaklarını düşünmelerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Bankaların vereceği krediler ile Kredi Garanti Fonu (KGF)'nin vereceği kefalet mektubu için taşınmazların teminat olarak alınmasının TRA2 bölgesindeki yatırımlar üzerindeki etkisinin illere göre dağılımı Tablo 2.63.'de özetlenmiştir.

Tablo 2.63. Bankaların Vereceği Krediler İle Kredi Garanti Fonu (KGF)'nin Vereceği Kefalet Mektubu İçin Taşınmazların Teminat Olarak Alınmasının TRA2 Bölgesindeki Yatırımlar Üzerindeki Etkisinin İllere Göre Dağılımı

İller	Olumlu	Olumsuz	Kısmen Olumlu
Ağrı	14	13	4
	%45,2	%41,9	%12,9
Kars	14	11	2
	%51,9	%40,7	%7,4
İğdir	10	10	2
	%45,5	%45,5	%9,1
Ardahan	8	10	2
	%40,0	%50,0	%10,0
Toplam	46	44	10
	%46,0	%44,0	%10,0

Taşınmazların bankaların vereceği krediler ile Kredi Garanti Fonu (KGF)'nin vereceği kefalet mektubu için teminat olarak alınmasının TRA2 bölgesindeki işletmelerin yatırım kararları üzerinde etkisi incelendiğinde; olumlu ve olumsuz etkisi olacağını düşünenlerin oranının bir birine çok yakın olduğu görülmektedir. Taşınmazların teminat olarak alınmasının yatırımlar üzerindeki etkisi hakkında firmaların ortak bir görüşünün olmadığı Tablo 2.63.'ten görülmektedir.

Doğu illeri dışındaki diğer illerin de yatırım teşvikleri kapsamında oluşturulan 6. Bölgeye dahil edilmesinin TRA2 bölgesindeki yatırımlar üzerindeki etkisinin illere göre dağılımı Tablo 2.64.'te özetlenmiştir.

Tablo 2.64. Doğu İlleri Dışında Diğer İllerin de Yatırım Teşvikler Kapsamında 6. Bölgeye Dahil Edilmesinin TRA2 Bölgesindeki Yatırımlar Üzerindeki Etkisinin İllere Göre Dağılımı

İller	Olumlu	Olumsuz	Kısmen Olumlu
Ağrı	10	20	1
	%32,3	%64,5	%3,2
Kars	6	19	2
	%22,2	%70,4	%7,4
İğdir	8	14	0
	%36,4	%63,6	%0,0
Ardahan	9	9	2
	%45,0	%45,0	%10,0
Toplam	33	62	5
	%33,0	%62,0	%5,0

Teşvik yasasında TRA2 bölgesinin de içerisinde bulunduğu 6. Bölgeye doğu illeri dışındaki diğer illerin de dahil edilmesinin TRA2 bölgesine gelecek yatırımları büyük

ölçüde olumsuz etkileyeceğinin firmalar arasında ortak bir düşünce olarak ön plana çıktığı Tablo 2.64.'ten görülmektedir.

Yatırım teşvikleri kapsamında yer alan bölgelerdeki sektör kısıtlarının TRA2 bölgesindeki yatırımlar üzerindeki etkisinin illere göre dağılımı Tablo 2.65.'te özetlenmiştir.

Tablo 2.65. Yatırım Teşvikleri Kapsamında Yer Alan Bölgelerdeki Sektör Kısıtlarının TRA2 Bölgesindeki Yatırımlar Üzerindeki Etkisinin İllere Göre Dağılımı

İller	Olumlu	Olumsuz	Kısmen Olumlu
Ağrı	20	8	3
	%64,5	%25,8	%9,7
Kars	12	15	0
	%44,4	%55,6	%0,0
İğdır	12	9	1
	%54,5	%40,9	%4,5
Ardahan	12	8	0
	%60,0	%40,0	%0,0
Toplam	56	40	4
	%56,0	%40,0	%4,0

Bilindiği gibi teşvik sisteminde sektörler arası belirli ayrıcalıklara ve kısıtlamalara gidilmiştir. Araştırmaya katılan işletmelerin % 56'sı sektör kısıtlamalarının yatırım kararları üzerinde olumlu etkisinin olduğunu ifade etmektedir. İşletmelerin % 40'ı ise böyle bir kısıtlamanın yatırımları olumsuz etkileyeceğini düşünmektedir.

Tekstil eylem planı kapsamında uygulanacak olan taşıma desteğinin tekstil firmaları tarafından TRA2 bölgesine yapılacak yatırımlar üzerindeki etkisinin illere göre dağılımı Tablo 2.66.'da özetlenmiştir.

Tablo 2.66. Tekstil Eylem Planı Kapsamında Uygulanacak Taşıma Desteğinin Tekstil Firmaları Tarafından TRA2 Bölgesine Yapılacak Yatırımlar Üzerindeki Etkisinin İllere Göre Dağılımı

İller	Olumlu	Olumsuz	Kısmen Olumlu
Ağrı	26	4	1
	%83,9	%12,9	%3,2
Kars	15	9	3
	%55,6	%33,3	%11,1
İğdır	18	4	0
	%81,8	%18,2	%0,0
Ardahan	15	4	1
	%75,0	%20,0	%5,0
Toplam	74	21	5
	%74,0	%21,0	%5,0

Teşvik sisteminde olmamasına rağmen tekstil eylem planı kapsamında uygulanması düşünülen hammaddeye ve pazara ulaşım desteğinin tekstil firmalarını bölgeye çekip çekemeyeceği sorulduğunda firmaların %74'ünün bu desteğin tekstil firmalarını bu bölgeye yatırım yapmaya çekebileceğini ifade ettikleri görülmüştür.

Yatırım teşvikleri kapsamında illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre oluşturulan bölgelerin (6. bölge) alt bölgelere ayrıştırılmasının TRA2 bölgesine yapılacak yatırımlar üzerinde etkisinin illere göre dağılımı Tablo 2.67.'de özetlenmiştir.

Tablo 2.67. Yatırım Teşvikleri Kapsamında İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeylerine Göre Oluşturulan Bölgelerin (6. Bölge) Alt Bölgelere Ayrıştırılmasının TRA2 Bölgesine Yapılacak Yatırımlar Üzerindeki Etkisi

İller	Olumlu	Olumsuz	Kısmen Olumlu
Ağrı	25	4	2
	%80,6	%12,9	%6,5
Kars	22	2	3
	%81,5	%7,4	%11,1
İğdir	19	2	1
	%86,4	%9,1	%4,5
Ardahan	13	6	1
	%65,0	%30,0	%5,0
Toplam	79	14	7
	%79,0	%14,0	%7,0

Bilindiği gibi yatırım teşvikleri kapsamında iller sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre altı alt bölgeye ayrılmıştır. Bu ayrıştırmanın TRA2 bölgesi için yatırım teşviklerini daha uygulanabilir duruma getirdiğini düşünenlerin oranı %79'dur. Bu tür ayrıştırmalar sosyo-ekonomik yönden az gelişmiş bölgeler için daha fazla ayrıcalık tanımakta olduğundan bölgede faaliyet gösteren firmaların lehine bir durum sağlamaktadır.

TRA2 bölgesinde yatırım yapan firmalara faiz desteği teşvik tutarının artırılmasının bölgeye yapılacak yatırımları kolaylaştırıp kolaylaştırmayacağı sorusu sorulmuştur.

Faiz desteği teşvik tutarının artırılmasının TRA2 bölgesine yatırım yapmayı kolaylaştırıp kolaylaştırmadığı sorusuna firmaların verdikleri cevapların illere göre dağılımı Tablo 2.68.'de özetlenmiştir.

Tablo 2.68. Faiz Desteği Teşvik Tutarının Artırılmasının TRA2 Bölgesine Yatırım Yapma Üzerindeki Etkisinin İllere Göre Dağılımı

İller	Olumlu	Olumsuz	Kısmen
Ağrı	26 %83,9	5 %16,1	0 %0,0
Kars	22 %81,5	4 %14,8	1 %3,7
Iğdır	18 %81,8	4 %18,2	0 %0,0
Ardahan	15 %75,0	4 %20,0	1 %5,0
Toplam	81 %81,0	17 %17,0	2 %2,0

Faiz desteği teşvik tutarının artırılmasının TRA2 bölgesinde yatırımları kolaylaştırdığını düşünen firmaların oranı % 81'dir. Faiz desteği teşvik tutarının artırılmasının bölgede yatırımları kolaylaştırmadığını düşünenlerin oranı ise % 17'dir. TRA2 bölgesindeki firmaların büyük bir kısmı faiz desteği teşvik tutarının artırılmasının yatırımları kolaylaştırdığını düşünmektedir. Bölgedeki iller içinde faiz desteği teşvik tutarının artırılmasının yatırımları kolaylaştırdığını düşünenlerin en fazla olduğu il Ağrı, en az olduğu ise Ardahan'dır.

TRA2 bölgesine faiz desteği teşvik tutarının artırılmasının yatırımlara başlanması açısından yeterli olma durumunun illere göre dağılımı Tablo 2.69.'da özetlenmiştir.

Tablo 2.69. TRA2 Bölgesine Faiz Desteği Teşvik Tutarının Artırılmasının Yatırımlara Başlanması Açısından Yeterli Olma Durumunun İllere Göre Dağılımı

İller	Evet	Hayır	Kısmen Olumlu
Ağrı	11 %35,5	12 %38,7	8 %25,8
Kars	11 %40,7	11 %40,7	5 %18,5
Iğdır	14 %63,6	5 %22,7	3 %13,6
Ardahan	15 %75,0	4 %20,0	1 %5,0
Toplam	51 %51,0	32 %32,0	17 %17,0

Tablo 2.68 incelendiğinde, TRA2 bölgesinde faiz desteği teşvik tutarının artırılmasının yeni bir yatırıma başlanması için yeterli olduğuna inanan firmaların oranının %51 olduğu görülmektedir.

TRA2 bölgesinde faiz desteği teşvik tutarının artırılmasının yatırım yapmayı kolaylaştırdığı ancak bunun yeni bir yatırıma başlamak için tek başına yeterli olmadığı anlaşılmaktadır.

TRA2 bölgesinde uygulanan vergi indirimi teşvik kapsamının genişletilmesinin yatırımların bölgeye yönlendirilmesindeki etkisinin illere göre dağılımı Tablo 2.70.'de özetlenmiştir.

Tablo 2.70. TRA2 Bölgesinde Uygulanan Vergi İndirimi Teşvik Kapsamının Genişletilmesinin Yatırımların Bölgeye Yönlendirilmesindeki Etkisinin İllere Göre Dağılımı

İller	Evet	Hayır	Kısmen
Ağrı	29	2	0
	%93,5	%6,5	%0,0
Kars	16	8	3
	%59,3	%29,6	%11,1
İğdır	16	2	4
	%72,7	%9,1	%18,2
Ardahan	18	1	1
	%90,0	%5,0	%5,0
Toplam	79	13	8
	%79,0	%13,0	%8,0

TRA2 bölgesinde uygulanan vergi indirimi teşvik kapsamının genişletilmesinin yatırımların bölgeye yönlendirilmesinde etkili olup olmayacağı sorusuna bölgedeki firmaların % 79'u olumlu bir etkisi olacağını dile getirmiştir. Etkisi olmadığını düşünenlerin oranı ise %13'dür.

2.6.17. TRA2 Bölgesinde Yararlanılan Teşvik Türlerinin Yeni Yatırım Kararlarına Etkisi

TRA2 bölgesindeki işletmelere “teşvik türlerinden hangisinin alacakları yeni yatırım kararlarında daha önemli olacağı” sorusu sorulmuştur. İşletmelerden bu soruyu önem derecelerine göre, çok önemsiz olandan çok önemli olana doğru olacak şekilde derecelendirmeleri istenmiştir.

TRA2 bölgesinde yeni yatırımlara başlanmasında teşvik türlerinin illere göre ortalama önem dereceleri Tablo 2.71' de özetlenmiştir.

Tablo 2.71. TRA2 Bölgesinde Yeni Yatırımlara Başlanmasında Teşvik Türlerinin İllere Göre Ortalama Önem Dereceleri

Teşvik Türleri İller	Arazi Tahsisi	Gelir Vergisi Stopaj	SGK Prim Desteği	KDV İstisnası	Faiz İndirimi	Gümrük Muafiyeti	Vergi İndirimi
Ağrı	4,06	3,81	4,65	4,19	4,13	2,10	4,39
Kars	4,04	4,00	4,44	4,52	4,26	2,00	4,37
Iğdır	4,00	3,95	4,55	4,45	4,59	2,95	4,55
Ardahan	2,95	3,20	4,00	3,90	3,85	2,10	4,35
Gen. Ort.	3,82	3,77	4,44	4,28	4,21	2,26	4,41

TRA2 bölgesinde yeni bir yatırıma başlarken firmaların en fazla önem verdikleri teşvik türünün 4,44 ortalama önem derecesi ile SGK prim desteği olduğu Tablo 2.71.'deki teşviklerin ortalama önem derecelerinden anlaşılmaktadır. Önemsenen diğer teşvik türleri ise sırasıyla; 4,41 ortalama önem derecesi ile vergi indirimi, 4,28 ortalama önem derecesi ile KDV istisnası desteği, 4,21 ortalama önem derecesi ile faiz indirimi desteği olduğu görülmektedir. Yeni bir yatırımda en az önemsenen teşvik türleri ise 2,26 ortalama önem derecesi ile gümrük muafiyeti desteği, 3,77 ortalama önem derecesi ile gelir vergisi stopaj desteği ve 3,82 ortalama önem derecesi ile arazi tahsisi desteği olduğu görülmektedir.

Yeni bir yatırıma başlarken firmaların en fazla önem verdikleri teşvik türleri illere göre incelendiğinde; Iğdır ilinin en fazla önem verdiği teşvik türünün 4,59 ortalama önem derecesi ile faiz indirimi desteği olduğu görülmektedir. Ağrı ilinde 4,64 ortalama önem derecesi ile SGK prim desteği, Kars ilinde 4,15 ortalama önem derecesi ile KDV istisnası ve Ardahan ilinde 4,35 ortalama önem derecesi ile vergi indirimleri desteği olduğu görülmektedir.

TRA2 bölgesinde yeni yatırımlara başlanmasında teşvik türlerinin sektörlere göre ortalama önem dereceleri Tablo 2.72.' de özetlenmiştir.

Tablo 2.72. TRA2 Bölgesinde Yeni Yatırımlara Başlanmasında Teşvik Türlerinin Sektörlere Göre Ortalama Önem Dereceleri

İller \ Teşvik Türleri	Arazi Tahsisi Desteği	Gelir Vergisi Stopaj Desteği	SGK Prim Desteği	KDV İstisnası Desteği	Faiz İndirimi Desteği	Gümrük Muafiyeti Desteği	Vergi İndirimi Desteği
Gıda	3,13	3,75	4,38	4,54	3,92	2,71	4,58
Kimya	4,14	4,00	4,14	4,29	3,00	1,86	4,14
Metal Sanayi	3,17	4,83	4,17	4,00	3,83	2,67	4,17
Plastik Sanayi	3,33	4,00	3,83	3,67	3,67	2,17	3,50
Orman Ürünleri	4,00	3,60	4,00	4,40	4,60	2,80	4,60
Tekstil Sanayi	4,71	4,86	4,57	4,14	4,43	3,00	4,43
İnşaat	3,54	3,85	4,62	4,23	4,77	1,69	4,62
Eğitim	4,92	2,77	5,00	4,08	4,54	1,15	4,31
Turizm	3,00	2,00	3,50	3,75	4,00	2,00	3,25
Sağlık	5,00	4,00	5,00	5,00	5,00	1,50	5,00
Enerji	4,25	4,50	4,00	4,50	4,50	2,25	5,00
İletişim	4,00	4,50	5,00	4,75	5,00	1,50	5,00
Ticaret - Depolama	4,20	3,20	5,00	4,40	4,40	4,20	4,60
Toplam	3,82	3,77	4,44	4,28	4,21	2,26	4,41

TRA2 bölgesinde yeni yatırımlara başlanmasında teşvik türlerinin sektörlere göre ortalama olarak önem dereceleri incelendiğinde; hizmet işletmelerinin bulunduğu eğitim, sağlık, enerji, iletişim, depolama ve taşıma sektörlerinde yeni bir yatırıma başlarken en fazla önem verilen teşvik türünün SGK prim desteği olduğu Tablo 2.72.'den görülmektedir. Ayrıca çok fazla personel çalıştıran tekstil ve inşaat firmalarında da yeni bir yatırıma başlanırken SGK prim desteğinin çok önemsendiği anlaşılmaktadır.

Yeni bir yatırıma başlarken arazi desteği teşvikini en çok önemseyen sektörlerin eğitim ve sağlık sektörleri olduğu görülmektedir. Bunun nedeni okul veya hastane inşaatları için geniş arazilere ihtiyaç duyulmasıdır.

Faiz indirimi desteğinin en çok önemsendiği sektörlerin; iletişim, sağlık, enerji ve inşaat sektörleri olduğu görülmektedir. Bu sektörlerde yeni yatırımlara başlanmasında faiz desteğinin önemli derecede önemsenmesi büyük yatırımlar için fazla krediye ihtiyaç duyulmasıdır.

TRA2 bölgesinde yeni yatırımlara başlanmasında etkili olan teşvik türlerinin sektörlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemeden önce istatistiksel olarak verilerin normal dağılıp dağılmadığının incelenmesi gerekmektedir.

Araştırmada TRA2 bölgesindeki sektörlerde yeni yatırımlara başlanmasında “teşvik türlerinden hangisinin daha önemli olduğuna” ilişkin elde edilen verilerin normallik testi sonuçları Tablo 2.73.’te özetlenmiştir.

Tablo 2.73. TRA2 Bölgesindeki Sektörlerde Yeni Yatırımlara Başlanmasında “Teşvik Türlerinden Hangisinin Daha Önemli Olduğuna” İlişkin Elde Edilen Verilerin Normallik Testi Sonuçları

Teşvik Türleri	Çarpıklık	Basıklık
Arazi Tahsisi desteğinin	-0,90	-0,01
	0,24	0,48
Gelir Vergisi Stopaj desteği	-0,77	-0,41
	0,24	0,48
SGK Prim desteği	-1,93	3,94
	0,24	0,48
KDV İstisnası desteği	-1,72	2,97
	0,24	0,48
Faiz İndirimi desteği	-1,57	1,10
	0,24	0,48
Gümrük Muafiyeti desteği	0,71	-0,68
	0,24	0,48
Vergi İndirimi desteği	-2,05	5,34
	0,24	0,48

Yapılan normallik test sonuçlarında (Skewness-Kurtosis) basıklık ve çarpıklık katsayıları -1,5 ile +1,5 değerleri arasında yer alıyorsa verilen cevapların normal dağıldığı kabul edilmektedir. (Skewness-Kurtosis) basıklık ve çarpıklık katsayıları incelendiğinde bu değerlerin normal dağılmadığı Tablo 2.73.’te görölmektedir. Dolayısıyla bu testte verilerin normal dağılmadığı kabul edilmiştir. İstatistiksel olarak normal dağılım göstermeyen verilere, parametrik olmayan bağımsız örneklem testi (K Independence Sample) yapılmıştır.

TRA2 bölgesinde yeni yatırımlara başlanmasında teşvik türlerin sektörlere göre önem derecelerinin farklılıklarının bağımsız örneklem (K Independent Sample) testi sonuçları tablo 2.74.’de özetlenmiştir.

Tablo 2.74. TRA2 Bölgesinde Yeni Yatırımlara Başlanmasında Teşvik Türlerin Sektörlere Göre Önem Derecelerinin Farklılıklarının Bağımsız Örneklem (K Independent Sample) Testi Sonuçları

Teşvik Türleri	p
Arazi Tahsisi Desteği	0,001
Gelir Vergisi Stopaj Desteği	0,002
SGK Prim Desteği	0,034
KDV İstisnası Desteği	0,658
Faiz İndirimi Desteği	0,496
Gümrük Muafiyeti Desteği	0,004
Vergi İndirimi Desteği	0,054

Tablo 2.74. incelendiğinde; TRA2 bölgesinde yeni bir yatırım yapılırken sektörlerin önem verdikleri teşvik türleri arasında farklılıkların olduğu görülmektedir. Tabloda yer alan teşvik türlerinin p olasılık değerlerine bakıldığında; arazi tahsisi desteği, gelir vergisi stopaj desteği, SGK prim desteği ve gümrük muafiyeti desteği teşvik türlerinin önem derecelerinin sektörler arasında farklılıklar gösterdiği; KDV istisnası desteği, faiz indirimi desteği ve vergi indirimi desteği teşvik türlerinin ise önem derecelerinin sektörler arasında benzerlik gösterdiği görülmektedir.

TRA2 bölgesinde yeni yatırımlara başlanmasında sektörler göre farklılık gösteren teşvik türleri Tablo 2.75.'te özetlenmiştir.

Tablo 2.75. TRA2 Bölgesinde Yeni Yatırımlara Başlanmasında Sektörlere Göre Farklılık Gösteren Teşvik Türleri

Teşvik türleri	Sektörler	Ortalamaların Farkı	Std. Hata	p	
Arazi Tahsisi desteği	Gıda	Eğitim	-1,80	0,39	0,001
Gelir Vergisi Stopaj desteği	Metal Sanayi	Eğitim	2,06	0,55	0,016
		Turizm	2,83	0,71	0,009
	Tekstil Sanayi	Eğitim	2,09	0,52	0,007
		Turizm	2,86	0,69	0,005
Gümrük Muafiyeti desteği	Eğitim	Gıda	-1,55	0,41	0,018
		Ticaret - Depolama	-3,05	0,63	0,000
	Ticaret - Depolama	İnşaat ve Madencilik	2,51	0,63	0,009

TRA2 bölgesinde yeni yatırımlara başlanmasında arazi desteği teşvik türünün önem derecesinde gıda sektörü ile eğitim sektörü arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. TRA2 bölgesinde yeni yatırımlara başlanmasında eğitim sektöründe gıda sektörüne göre arazi desteği teşvikine daha fazla önem verildiği görülmektedir. TRA2

bölgesinde yeni bir yatırım kararı alınırken gelir vergisi stopaj desteği teşvik türü açısından; metal sanayi ve tekstil sanayi sektörleri ile eğitim ve turizm sektörleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu Tablo 2.75.’deki p olasılık değerlerinden anlaşılmaktadır. Metal ve tekstil sanayi sektörlerinde yeni bir yatırım kararı alınırken eğitim ve turizm sektörüne göre gelir vergisi stopaj desteği teşvik türüne daha fazla önem verildiği anlaşılmaktadır.

TRA2 bölgesinde yeni bir yatırım kararı alınırken eğitim sektöründeki firmaların gümrük muafiyeti desteği yönünden hem gıda hem de ticaret-depolama sektöründen farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Gıda sektöründe eğitim sektörüne göre gümrük muafiyeti desteği teşvik türüne daha fazla önem verilmektedir.

2.6.18. TRA2 Bölgesinde Yararlanılan Teşvik Türlerinin Mevcut Yatırımların Geliştirilmesine Etkisi

TRA2 bölgesindeki işletmelere “teşvik türlerinden hangisinin mevcut yatırımlarının geliştirilmesinde daha önemli olduğu” sorusu sorulmuştur. İşletmelerden bu soruyu önem derecelerine göre, çok önemsiz olandan çok önemli olana doğru olacak şekilde derecelendirmeleri istenmiştir.

TRA2 bölgesinde mevcut yatırımların geliştirilmesinde teşvik türlerinin illere göre ortalama önem dereceleri Tablo 2.76.’ da özetlenmiştir.

Tablo 2.76 TRA2 Bölgesinde Yeni Yatırımlara Başlanmasında Teşvik Türlerinin İllere Göre Ortalama Önem Dereceleri

İller	Teşvik Türleri	Arazi Tahsisi	Gelir Vergisi Stopaj	SGK Prim	KDV İstisnası	Faiz İndirimi	Gümrük Muafiyeti	Vergi İndirimi
Ağrı		2,94	3,94	4,77	4,52	4,19	2,16	4,61
Kars		3,33	3,96	4,56	4,44	4,26	2,07	4,59
Iğdır		3,50	4,50	4,68	4,41	4,55	2,55	4,36
Ardahan		3,10	3,10	4,65	4,55	3,85	3,10	4,40
Gen. Ort.		3,20	3,90	4,67	4,48	4,22	2,41	4,51

TRA2 bölgesinde işletmelerim mevcut yatırımlarının geliştirilmesinde en fazla önemsedikleri teşvik türünün 4,67 ortalama önem derecesiyle SGK prim desteği olduğu görülmektedir. Bölgede mevcut yatırımların geliştirilmesinde en fazla benimsenen diğer teşvik türleri sırasıyla; 4,51 ortalama önem derecesiyle vergi indirimleri desteği ve 4,48 ortalama önem derecesiyle KDV istinasıdır. TRA2 bölgesinde yeni bir yatırıma

başlanırken önemsenen teşvik türleri ile mevcut yatırımları geliştirmek için önemsen teşvik türlerinin büyük oranda benzerlik gösterdiği görülmektedir. Ancak bölgede vergi indirimi teşvik türünün önem derecesi mevcut yatırımların geliştirilmesinde daha da artmaktadır.

TRA2 bölgesinde mevcut yatırımların geliştirilmesinde teşvik türlerinin sektörlere göre ortalama önem dereceleri Tablo 2.77.' de özetlenmiştir.

Tablo 2.77. TRA2 Bölgesinde Mevcut Yatırımların Geliştirilmesinde Teşvik Türlerinin Sektörlere Göre Ortalama Önem Dereceleri

İller	Teşvik Türleri	Arazi Tahsisi	Gelir Vergisi Stopaj	SGK Prim Desteği	KDV İstisnası	Faiz İndirimi	Gümrük Muafiyeti	Vergi İndirimi
Gıda		2,63	3,46	4,67	4,29	3,79	3,38	4,13
Kimya		3,86	4,00	4,29	4,43	3,86	1,57	4,00
Metal Sanayi		3,83	4,17	4,50	4,83	4,83	2,17	3,83
Plastik Sanayi		2,67	4,33	4,50	4,50	3,50	2,00	4,67
Orman Ürünleri		3,60	4,60	4,40	4,60	4,60	3,00	5,00
Tekstil Sanayi		3,71	4,57	4,86	4,29	3,71	3,00	4,71
İnşaat		2,77	4,15	4,77	4,46	4,77	1,77	4,77
Eğitim		3,54	3,54	5,00	4,62	4,54	1,77	4,77
Turizm		3,50	3,00	4,25	4,50	4,00	2,50	4,75
Sağlık		3,00	5,00	4,50	5,00	5,00	1,50	5,00
Enerji		2,75	3,50	4,50	4,75	4,00	1,25	4,50
İletişim		4,00	4,50	5,00	4,50	5,00	1,50	5,00
Ticaret - Depolama		3,60	3,80	4,80	4,40	4,40	3,60	4,80
Gen.Ort.		3,20	3,90	4,67	4,48	4,22	2,41	4,51

TRA2 bölgesinde mevcut yatırımlarını geliştirmesinde en çok önemsenen teşvik türünün 4,67 ortalama önem derecesiyle SGK prim desteği olduğu görülmektedir.

SGK prim desteği teşvik türünün hem yeni yatırım kararı alınmasında hem de mevcut yatırımların geliştirilmesinde TRA2 bölgesindeki sektörler için vazgeçilmez bir teşvik türü olduğu görülmektedir. Ancak aynı durum arazi desteği teşvik türü için geçerli değildir. Eğitim ve sağlık sektöründe yeni bir yatırım kararı alınırken arazi desteği teşvik türü çok önemli iken, mevcut yatırımların geliştirilmesinde teşvik türünün önem derecesi azalmaktadır.

TRA2 bölgesinde mevcut yatırımlarını geliştirmesinde etkili olan teşvik türlerinin sektörlere göre farklılık gösterip göstermediğini incelemeyen önce verilerin istatistiksel olarak normal dağılıp dağılmadığının incelenmesi gerekmektedir.

TRA2 bölgesinde mevcut yatırımların geliştirilmesinde teşvik türlerinin sektörlere göre ortalama önem derecelerinin normallik testi sonuçları Tablo 2.78.'de özetlenmiştir.

Tablo 2.78. TRA2 Bölgesinde Mevcut Yatırımların Geliştirilmesinde Teşvik Türlerinin Ortalama Önem Derecelerinin Sektörlere Göre Dağılımının Normallik Testi Sonuçları

Teşvik Türleri	Çarpıklık	Basıklık
Arazi Tahsisi Desteği	-0,23	-1,16
	0,24	0,48
Gelir Vergisi Stopaj Desteği	-1,09	0,31
	0,24	0,48
SGK Prim Desteği	-1,18	0,34
	0,24	0,48
KDV İstisnası Desteği	-1,69	4,45
	0,24	0,48
Faiz İndirimi Desteği	-1,60	1,52
	0,24	0,48
Gümrük Muafiyeti Desteği	0,59	-1,20
	0,24	0,48
Vergi İndirimi Desteği	-2,56	6,15
	0,24	0,48

Yapılan normallik test sonuçlarında (Skewness-Kurtosis) basıklık ve çarpıklık katsayıları -1,5 ile +1,5 değerleri arasında yer alıyorsa verilen cevapların normal dağıldığı kabul edilmektedir. (Skewness-Kurtosis) basıklık ve çarpıklık katsayıları incelendiğinde bu değerlerin normal dağılmadığı Tablo 2.78.'de görülmektedir. İstatistiksel olarak normal dağılım göstermeyen verilere parametrik olmayan bağımsız örneklem testi (K Independence Sample) yapılmıştır.

TRA2 bölgesinde mevcut yatırımların geliştirilmesinde teşvik türlerinin sektörlere göre ortalama önem derecelerinin farklılıklarının bağımsız örneklem (K Independent Sample) testi sonuçları tablo 2.79.'da özetlenmiştir.

Tablo 2.79. TRA2 Bölgesinde Mevcut Yatırımların Geliştirilmesinde Teşvik Türlerinin Sektörlere Göre Ortalama Önem Derecelerinin Farklılıklarının Bağımsız Örneklem (K Independent Sample) Testi Sonuçları

Teşvik Türleri	p
Arazi Tahsisi Desteği	0,257
Gelir Vergisi Stopaj Desteği	0,117
SGK Prim Desteği	0,128
KDV İstisnası Desteği	0,917
Faiz İndirimi Desteği	0,122
Gümrük Muafiyeti Desteği	0,026
Vergi İndirimi Desteği	0,565

TRA2 bölgesinde mevcut yatırımların geliştirmesinde sektörlerin önem verdikleri teşvik türleri arasındaki farklılıklar incelendiğinde; sadece gümrük muafiyeti teşvik türünün önem derecesinin sektörler arasında farklılaştığı Tablo 2.79.'daki p-olasılık değerlerinden anlaşılmaktadır. Bölgede mevcut yatırımların geliştirilmesinde diğer teşvik türlerinin önem derecesinin bütün sektörlerde birbirine yakın olduğu ve istatistiksel olarak aralarında anlamlı bir farklılığın olmadığı görölmektedir.

TRA2 bölgesinde mevcut yatırımların geliştirilmesinde sektörlerle göre farklılık gösteren teşvik türleri Tablo 2.80.'de özetlenmiştir.

Tablo 2.80. TRA2 Bölgesinde Mevcut Yatırımların Geliştirilmesinde Sektörlere Göre Farklılık Gösteren Teşvik Türleri

Teşvik Türleri	Sektörler		Ortalamaların Farkı	Std. Hata	p
Gümrük Muafiyeti	Gıda	Kimya	1,80	0,46	0,049

TRA2 bölgesinde mevcut yatırımların geliştirilmesinde sektörlerin önem verdikleri teşvik türlerinden gümrük muafiyeti teşvik türünün gıda sektörü ile kimya sektörü arasında anlamlı bir farklılık gösterdiği görölmektedir. Gıda sektörünün kimya sektörüne göre bu teşvik türünü daha fazla önemsedidđi görölmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkelerin gelişmesi ve kalkınmasında uygulanan devlet politikalarında ve kamu kaynaklarının adil olarak tabana yayılmasında devlet teşviklerinin önemi büyüktür. Ancak teşviklerin daha verimli ve etkili kullanımının sağlanabilmesi için, teşviklerden yararlanan işletmelerin, sektörlerin ve bölgelerin ihtiyaçlarının doğru belirlenmesi ve memnuniyet düzeylerinin değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada; yatırım teşviklerinin Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan illerinden oluşan TRA2 bölgesinin sosyo – ekonomik olarak kalkınmasında, bölgede üretim ve istihdamın artırılmasında, mevcut yatırımların geliştirilmesinde ve geleceğe dönük yatırım kararlarının alınmasında etkili olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda yürüttüğümüz araştırmada; TRA2 bölgesinde faaliyette bulunan ve teşviklerden yararlanan işletmelerin kuruluş amaçları, kuruluş yerleri ile ilgili sorunları, kapasite kullanım oranları, ihracat durumları, yararlandıkları yatırım teşvikleri, teşviklerden yararlanma esnasında karşılaştıkları güçlükler, yararlanılan teşviklerin üretim, istihdam ve yatırım kararlarına etkileri, teşviklerin beklentilerini karşılayıp karşılamadığı, yatırım planları ve yatırım yaparken karşılaştıkları sorunlar anket yöntemiyle incelenmiştir.

Araştırmadan elde edilen bulgular, bu bulguların değerlendirme sonuçları ve öneriler aşağıda özetlenmiştir.

TRA2 bölgesinde 2013 yılı ve sonrasında teşviklerden 170 işletmenin yararlandığı görülmektedir. Araştırmamız teşviklerden yararlanan 100 işletme üzerinde yürütülmüştür.

Araştırmaya katılan TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan 100 işletmeden 31 işletme Ağrı'da, 27 işletme Kars'ta, 22 işletme Iğdır'da ve 20 işletme Ardahan'da faaliyet göstermektedir. TRA2 bölgesinde teşviklerden en fazla yararlanan ilin ise Ağrı olduğu görülmektedir.

TRA2 bölgesinde teşviklerden en fazla yararlanan ilk 3 sektörün sırasıyla; gıda, inşaat ve madencilik ile eğitim sektörü olduğu görülmektedir.

TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin Türü ve Çalışan Sayıları

Araştırmaya katılan TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan 100 işletmeden 72 işletmenin limited şirket, 18 işletmenin anonim şirket ve 10 işletmenin ise şahıs şirketi olduğu görülmektedir.

Teşviklerden en az yararlanan şirketlerin anonim şirketler olduğu dikkati çekmektedir. Hâlbuki anonim şirketlerin istihdam oluşturma güçlerinin yüksek oluşu, bölge için işsizlik sorununun çözümünde hayati bir öneme sahiptir. Devlet teşviklerinin en önemli sosyal amaçlarından biri olan istihdam oluşturma düşüncesinin bölgede gerçekleşebilmesi için daha fazla anonim şirketlerin teşviklerden yararlandırılarak bölgeye yatırım yapmaları sağlanmalıdır.

TRA2 bölgesinde araştırmaya katılan teşviklerden yararlanan işletmelerde istihdam edilen personel sayıları şirket türlerine göre önemli derecede farklılık göstermektedir. Genel olarak şahıs şirketlerinde 1-9 arasında, limited şirketlerde 10-49 arasında, anonim şirketlerde ise 250 ve üzeri personel istihdam edildiği görülmektedir.

TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin Kuruluş Yerleri İle İlgili Sorunları

TRA2 bölgesinde araştırmaya katılan teşviklerden yararlanan işletmelere kuruluş yerleriyle ilgili sorunlarını; hammaddeye yakın olmaması, altyapıdan kaynaklı sorunlar, nitelikli eleman bulamama, pazara olan uzaklık, ulaşım ve sektörlerde piyasa boşluğu bulunmaması açısından değerlendirmeleri istenmiştir.

TRA2 bölgesinde faaliyette bulunan teşviklerden yararlanan işletmelerin kuruluş yerlerinden dolayı yaşadıkları sorunlarının ortalama olarak önem dereceleri incelendiğinde; işletmelerin bölgede en çok “sektörde piyasa boşluğunun bulunmaması” sorununu (4,13 ortalama) önemsediklerini görmekteyiz. TRA2 bölgesinde işletmelerin yeni yatırımlar için uygun sektörlerde piyasa boşluğu bulamamasında, hem bölgenin iklimsel koşullarının hem de sosyo-ekonomik yapısının belirleyici olduğu düşünülmektedir. Diğer bir ifadeyle, bölgenin bu iki özelliğinden dolayı işletmelerin bölgede yatırım yapacak yeni bir sektör bulmakta zorlandıkları görülmektedir.

TRA2 bölgesinde kuruluş yeri sorunlarından “piyasa boşluğunun bulunmaması sorununu” 4,05 ortalama önem derecesi ile “nitelikli eleman bulamama sorununun” takip

ettiği görülmektedir. Nitelikli eleman bulamama sorununun temelinde, bölgede vasıflı eleman yetiştirecek bir yapının bulunmaması ve mevcut yetişmiş vasıflı elemanların da daha iyi ücret ve çalışma koşulları elde etmek için sanayileşmiş illere göç etmelerinin etkili olduğu düşünülmektedir.

Bölgedeki bütün işletmeler için en az öneme sahip kuruluş yeri sorunu 2,98 ortalama önem derecesi ile altyapıdan kaynaklı sorunlar olduğu görülmektedir.

TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin Finansman Sorunları

TRA2 bölgesinde araştırmaya katılan işletmelere finansmanla ilgili sorunlarını; öz kaynak yetersizliği, kredi maliyetleri, kredi bulamama riski, teknoloji maliyetleri açısından değerlendirmeleri istenmiştir.

TRA2 bölgesindeki işletmelerde yaşanan finansman sorunlarının önem dereceleri incelendiğinde; en önemli finansman sorununun 4,05 ortalama ile kredi maliyetlerinin yüksek olması sorununun olduğu görülmektedir.

TRA2 bölgesinde kredi bulamama riskinin en az öneme sahip finansman sorunu olarak görüldüğü dikkati çekmektedir.

TRA2 bölgesinde şirket türleri arasında yaşanan finansman sorunlarının farklılık gösterip göstermediği incelendiğinde, finansman sorunlarının TRA2 bölgesindeki bütün işletmelerin faaliyetlerini aynı düzeyde etkilediği görülmektedir.

TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin İhracat Yapma Durumları

TRA2 bölgesinde araştırmaya katılan teşviklerden yararlanan 100 işletmeden 78 işletme ihracat yapmadığını, 22 işletme ise ihracat yaptığını ifade etmiştir.

TRA2 bölgesindeki her dört ilde de birer sınır kapısının olması ve işletmelerin devlet teşvikleri ile desteklenmesine rağmen mevcut işletmelerin ancak % 22'sinin ihracat yapıyor olması bölge ekonomisi için büyük kayıp olarak değerlendirilebilir.

Bölgenin potansiyeli göz önüne alındığında ihracatın yeterince gelişmemiş olmasında çok sayıda faktörün etkili olabileceği düşünülmektedir. Bu faktörlerden önemli görünenler aşağıda özetlenmiştir.

TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin İhracat Yapmama Nedenleri

TRA2 bölgesinde ihracatın gelişmemesinin nedenlerini belirlemek amacıyla araştırmaya katılan teşviklerden yararlanan işletmelerden ihracat yapmama nedenlerini; kapasite yetersizliği, dış pazarlarla ilgili yeterli bilgiye sahip olunmaması, iç pazar talebinin yeterli olması, kaynak yetersizliği (malzeme, ekipman, teknoloji, sermaye), ulaşım sorunları, iç sektördeki piyasa boşluğunun olması, açısından değerlendirmeleri istenmiştir.

İşletmeler tarafından TRA2 bölgesindeki illerde ihracatın yeterince gelişmemesinde en önemli nedenin 3,87 ortalama önem derecesiyle dış pazarlarla ilgili yeterli bilgiye sahip olunmaması olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. İşletmelerin dış pazarlarla ilgili yeterli bilgiye sahip olunmaması sorunu göstermektedir ki devletin, teşvik sistemi ile işletmelere sağlamış olduğu mali desteklerin yanı sıra, işletmelerin ihracat kapasitelerini artıracak bilgi ve becerileri de kazandıracak destekler sunması gereklidir.

TRA2 bölgesinde ihracatın yeterince gelişmemesinde etkili olan ikinci faktör ise 3,62 önem derecesiyle işletmelerin kapasite yetersizliğidir. Üçüncü sırada 3,58 önem derecesiyle kaynak yetersizliği sorunu (malzeme, ekipman, teknoloji, sermaye vb.) gelmektedir.

Bölgedeki işletmelerin ihracat yapamamasında en az öneme sahip olan faktörün ise sektörde piyasa boşluğu bulunması olduğu görülmektedir.

TRA2 bölgesindeki işletmelerin ihracat yapmamalarında etkili olan faktörlerin bölgedeki iller açısından büyük oranda benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır.

TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Teşviklerden Yararlanma Oranları ve Yararlandıkları Teşvik Türleri

TRA2 bölgesinde teşvik belgesi alan işletmeler incelendiğinde en fazla yararlanan teşvik türünün SGK prim desteği yatırım teşviki olduğu görülmektedir. İkinci sırada vergi indirimleri yatırım teşviki, üçüncü sırada ise gelir vergisi stopaj desteği yatırım teşviki gelmektedir. SGK prim desteği yatırım teşviki, hem bütün sektörlerle hitap etmesi hem de işletmelerin yüksek maliyetli işçilik giderlerini azaltması nedenleriyle en fazla tercih edilen teşvik türü olmaktadır. En az tercih edilen teşvik türleri ise yatırım yeri tahsisi

yatırım teşviki, gümrük vergisi istisnası teşviki ve makine ve teçhizat alımındaki KDV istinası yatırım teşviki türleridir. Bu teşvik türlerinin fazla tercih edilmemelerinde bütün iş kollarına hitap etmemeleri ve çok önemli tutarlarda ek yatırımlar ve kaynak kullanımları gerektirmelerinin etkili olduğu düşünülmektedir.

TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin Yatırım Teşvik ve Uygulamaları Hakkındaki Bilgi Kaynakları

TRA2 bölgesinde araştırmaya katılan teşviklerden yararlanan işletmelere teşvik mevzuatı hakkındaki bilgi kaynakları sorulmuştur. İşletmelerin bilgi kaynağı olarak; bilgiye sağlıklı bir şekilde ulaşamıyorum, Ser-Ka Kalkınma Ajansı, Sanayi ve Ticaret İl Müdürlükleri, özel danışma şirketleri, Sanayi ve Ticaret Odası seçeneklerinden kendilerine uygun olanlarını işaretlemeleri istenmiştir.

TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan işletmelerin yatırım teşvik ve uygulamaları hakkındaki bilgi kaynakları incelendiğinde; işletmelerin %36'sının en fazla özel danışman şirketleri aracılığı ile teşvikler hakkında bilgi elde ettikleri görülmektedir. Bu durum, özel danışma şirketlerinin suiistimaline neden olabilmektedir. Nitekim TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanmış olan işletmelerle yapılan yüz yüze görüşmelerde teşvik desteklerine başvurmuş ve olumsuz neticelerle karşı karşıya kalmış olan işletmeler, bu olumsuzluklarının nedeni olarak özel danışma şirketlerinin kendilerini yanlış bilgilendirmelerinin etkili olduğunu beyan etmişlerdir.

İşletmelerin ikinci bilgi kaynaklarının kalkınma ajansları olduğu görülmektedir. Bilgiye sağlıklı bir şekilde ulaşamayanların oranı ise tüm katılımcılar bazında %23'tür.

Bölgede teşviklerden yararlanan 100 işletmenin yaklaşık dört de biri, teşvikler hakkında sağlıklı bir bilgi sahibi olmadan teşviklerden faydalandıklarını dile getirmiştir.

İşletmelerin %63'ü yatırım teşvik ve uygulamaları hakkındaki bilgilendirilmeyi devlet eliyle gönderilen bir uzman vasıtasıyla olmasını isterken, %21'i kurumların internet sayfaları vasıtasıyla, %16 ise bağlı bulunduğu oda veya birlik kanalıyla gönderilecek broşür vasıtasıyla bilgilenecek istemektedir.

TRA2 bölgesindeki işletmelerin büyük bir çoğunluğu daha güvenilir ve şeffaf olması yönüyle devlet tarafından görevlendirilen uzmanlar tarafından güncel teşvik uygulamaları hakkında bilgilendirilmek istemektedirler.

TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Teşviklerden Yararlanma Esnasında Karşılaştıkları Güçlükler

TRA2 bölgesinde araştırmaya katılan teşviklerden yararlanan işletmelerden teşviklerden yararlanma esnasında karşılaştıkları güçlükleri; teşvik yasalarıyla ilgili yeterince bilgiye sahip olunmaması, prosedürlerin çok yoğun olması, teşviklerin sonuçlanmasının çok uzun zaman alması, uygulamada yardımcı olacak uzman kadro yetersizliği, prosedür dışı engellemelerin fazlalığı ve verilen teşviklerin yetersizliği, açısından değerlendirmeleri istenmiştir.

Teşviklerden yararlanma esnasında karşılaşılan güçlükleri, işletme türlerine göre incelediğimizde en yaygın sorunun 3,72 önem derecesi ortalamasıyla teşviklerin sonuçlanmasının çok uzun zaman alması sorunu olduğunu görmekteyiz. Bu sorunu 3,45 önem derecesi ortalaması ile prosedürlerin çok yoğun olması sorunu takip etmektedir. İşletmelerin en önemsiz gördükleri sorun ise 2,80 önem derecesi ortalaması ile prosedür dışı engellemelerin yoğunluğu sorunudur.

TRA2 Bölgesinde İşletmelerin Faaliyetlerine Teşviklerin Sağlamış Olduğu Katkılar

TRA2 Bölgesindeki teşviklerden yararlanan işletmelere yararlanmış oldukları teşvikleri faydalı bulup bulmadıkları sorulduğunda, gümrük vergisi istisnası teşvikini, az faydalı veya kısmen faydalı olduğunu ifade eden işletmelerin oranının toplamda % 64 olduğu görülmektedir. Bu teşvik türü için faydalı diyen işletmelerin oranının toplamda % 26 gibi düşük bir oranda kaldığı görülmektedir. Bu sonuçlar göstermektedir ki gümrük vergisi istisnası teşvikinden yararlanan firmalar bu teşvik türünü çok faydalı olarak görmemektedir.

Makine ve teçhizat alımında KDV istisnası teşvikini TRA2 Bölgesindeki işletmelerin %42'si kısmen faydalı olarak değerlendirmektedir. Gelir vergisi stopaj desteği yatırım teşvikinin % 51,2'lik oranla işletmelerin yarısından fazlasının faydalı bulunduğu anlaşılmaktadır. Faiz desteği yatırım teşviki için faydalı diyen işletmelerin oranı % 42,3'tür. Vergi indirimleri yatırım teşvikine faydalı diyen işletmelerin toplam oranının % 22 olduğu görülmektedir. Teşvik türleri arasında, çok faydalı diyenlerin oranının en düşük olduğu teşvik türünün vergi indirimleri yatırım teşviki olduğu görülmektedir. İşletmelerin çoğu bu teşvik türünü kısmen faydalı bulduklarını dile getirmişlerdir.

SGK prim desteği teŖvikini faydalı bulanların oranı % 64'tür. TeŖvik türlerinden SGK prim desteği teŖviki, faydalı ve çok faydalı Ŗeklinde en fazla değerlendirilen teŖvik türü olduğu görölmektedir. Bu teŖvik türü aynı zamanda çok faydasız ve faydasız diyenlerin sayısının en düşük olduğu teŖvik türüdür.

Gıda sektöründe fayda derecesi en yüksek olan teŖvik türünün KDV istisnası olduğu görölmektedir. Gıda sektörü için ikinci sırada fayda dereceleri en yüksek olan teŖvik türleri gelir vergisi stopaj desteği ile vergi indirimleri teŖvik destekleridir. Aynı sektör için en az faydaya sahip olduğu düşünölen teŖvik türü ise gümrük vergileri istisnası teŖvik türüdür.

Kimya sektörü için en fazla faydalı olduğu düşünölen teŖvik türlerinin KDV istisnası ile faiz desteği olduğu görölmektedir. Metal sanayi sektörü için KDV istisnası desteğinin diğer teŖvik türlerine göre çok daha fazla faydalı olarak göröldüğu, geri kalan teŖvik türlerinin ise fayda derecelerinin birbirine çok yakın olarak değerlendirildiği iŖletmeler tarafından beyan edilmiŖtir.

Plastik imalat sanayiinde ise KDV istisnası, gelir vergisi stopaj desteği ve vergi indirimleri teŖviklerinin fayda derecelerinin yüksek olduğu ve daha faydalı bulunduğu görölmektedir. Bu sektördeki firmalar tarafından diğer teŖvik türlerinin ise kısmen faydalı bulunduğu görölmektedir.

Orman ürünleri için çok faydalı olarak değerlendirilen teŖvik türleri ise KDV istisnası ve SGK prim desteğidir.

Tekstil sanayiindeki firmalar KDV istisnası ve SGK prim desteğini çok faydalı bulduklarını beyan etmiŖlerdir.

İnŖaat ve madencilik sektöründeki firmaların SGK prim desteği ve vergi indirimleri desteğini daha çok faydalı bulduklarını görmekteyiz.

Eğitim sektöründeki firmaların yararlanmıŖ oldukları teŖvik türlerinin tümünü kısmen faydalı bulduklarını beyan ettikleri görölmektedir.

Turizm sektöründeki firmaların yararlanmıŖ oldukları teŖviklerin tamamına yakınına faydalı buldukları görölmektedir.

Daha çok hizmet sektörü kökenli, sağlık, enerji ve iletişim sektöründe faaliyet gösteren firmaların, faiz desteği, vergi indirimleri ve SGK prim desteği teşviklerini kendi sektörleri için çok faydalı buldukları görülmektedir.

Ticaret-depolama alanında faaliyet gösteren firmaların daha çok antrepo ve lojistik firmalarından oluşmasından dolayı beklentilere uygun olarak en faydalı buldukları teşvik türünün gümrük vergisi istisnası olduğu görülmektedir. Aynı zamanda tüm sektörler içerisinde SGK prim desteğini en faydasız olarak değerlendiren sektöründe ticaret-depolama olduğu görülmüştür. Bunun temel nedenin bu sektörde istihdam edilen personellerin sayıca az olması olduğu düşünülmektedir.

Genel ortalamalara bakıldığında, işletmelerin yararlandıkları teşvikler arasında en faydalı buldukları teşvik türlerin sırasıyla; vergi indirimleri, makine ve teçhizat alımındaki KDV istisnası ve SGK prim desteği yatırım teşviklerinin olduğu görülmektedir. En az katkı sağlayan teşvik türlerinin sırasıyla; gümrük vergisi istisnası ve yatırım yeri tahsisinin olduğu anlaşılmaktadır.

Teşviklerin faydalı olma düzeyleri şirket türüne göre incelendiğinde; şahıs şirketlerinin en fazla faydalı gördükleri teşvik türlerinin sırasıyla, vergi indirimleri ve gelir vergisi stopaj desteği olduğu görülmektedir. Şahıs şirketlerinin en faydasız gördükleri teşvik türleri ise gümrük vergisi istisnası, makine ve teçhizat alımında KDV istisnası ve faiz desteği teşviki olduğu görülmektedir.

Limited şirketlerin en fazla faydalı gördüğü teşvik türünün makine ve teçhizat alımında KDV istisnası olduğu görülmektedir. Gıda ve inşaat sektöründe faaliyet gösteren limitet şirketlerin genel olarak makine ve teçhizat alımlarında KDV istisnasından faydalanmalarının bu duruma neden olduğu düşünülmektedir.

Anonim şirketlerin en faydalı bulduğu teşvik türünün ise SGK prim desteği olduğu görülmektedir. Anonim şirketlerin SGK prim desteği teşvikini çok faydalı olarak görmelerinin altında yatan temel faktörün bu şirketlerde çalışan sayısının fazla olmasına bağlı olarak SGK prim maliyetlerinin çok yüksek olmasıdır.

TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin Kapasite Kullanım Oranları İle Yeni Yatırım Planları Arasındaki İlişki

TRA2 bölgesindeki teşviklerden yararlanan işletmelerin kapasite kullanım oranları incelendiğinde; işletmelerin çoğunluğunun kapasite kullanım oranlarının %51-75 arasında olduğu görülmektedir.

Araştırmada TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan işletmelere “önümüzdeki 5 yıl içerisinde bölgeye yeni yatırımlar yapmayı düşünüp düşünmedikleri” sorulmuştur.

TRA2 bölgesindeki işletmelerin % 61’lik kısmının gelecek 5 yıl içerisinde yeni bir yatırım yapmayı planladıkları görülmektedir. Geriye kalan %39’luk kısmı ise gelecek 5 yıl içerisinde yeni yatırımlar yapmayı düşünmediklerini beyan etmişlerdir. Gelecek yıllarda TRA2 bölgesine en az yatırım yapmayı düşünen şirket türünün şahıs şirketleri olduğu, en çok yatırım yapmayı düşünen şirketlerin ise anonim şirketler olduğu görülmektedir. Daha küçük yapıda olan şirketlerin gelecekte yeni yatırımlar yapma konusunda daha isteksiz oldukları görülmektedir.

Ekonomik Gidişatın TRA2 Bölgesindeki İşletmelerin Yatırım Planlarına Etkisi

Araştırmada TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan işletmelere “ülkenin ekonomik gidişatı sizce yeni yatırım kararlarınızı ne derecede etkiler” sorusu sorulmuştur.

TRA2 bölgesindeki şahıs şirketlerinin tamamında, Limited şirketlerin % 81’inde, anonim şirketlerin ise %89’unda; ülkenin ekonomik gidişatının gelecekle ilgili yatırım planları üzerinde çok etkili olduğu görülmektedir.

Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin TRA2 Bölgesine Yatırım Yapmasında Etkili Olan Faktörler

Araştırmaya katılan teşviklerden yararlanan işletmelerden TRA2 bölgesine yatırım yapma kararı almalarında etkili olan faktörleri; hemşerilik duygusu, istihdam oluşturma düşüncesi, ucuz iş gücü, finansal kârlılık, teşviklerin önemi, hammaddeye yakınlık ve altyapı koşullarının uygunluğu açısından değerlendirmeleri istenmiştir.

İşletmelerin TRA2 bölgesindeki illere yatırım yapmasında etkili olan faktörlerin önem dereceleri incelendiğinde; işletmelerin bölgeye yatırım kararı alırken en fazla

önemledikleri faktörlerin bölgede istihdam oluşturma düşüncesi ve hemşerilik duyguları olduğu görülmektedir. Bu iki faktör, firmaların bölgeye ekonomik nedenlerden daha fazla sosyal amaçlarla yatırım yaptığını göstermektedir. Firmaların bölgeye yatırım yapmasında en az etkiye sahip olan faktörlerin ise altyapı koşullarının uygunluğu ve ucuz iş gücü olduğu görülmektedir. Bölgedeki altyapı koşullarına bakıldığında, bu koşulların çok elverişli olmamasına rağmen firmaların bölgeye yatırım yaparken bu durumu çok önemlemedikleri anlaşılmaktadır. Bölgede görünürde ucuz iş gücü olduğu düşünülse bile birçok firma yetkilisi için durum tam tersi yöndedir. Firma yetkililerine göre vasıfsız iş gücünün ucuz ve fazla olduğu bu bölgede vasıflı iş gücünün çok az ve maliyetli olduğu görüşü hâkimdir.

İşletmelerin TRA2 bölgesine yatırım yapmasında etkili olan faktörlerin illere göre farklılık gösterip göstermediği incelendiğinde; sırasıyla hemşerilik duygusu, ucuz iş gücü ve altyapı koşullarının uygunluğu faktörlerinin illere göre farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır.

Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin TRA2 Bölgesine Yatırım Yaparken Karşılaştıkları Güçlükler

Araştırmada teşviklerden yararlanan işletmelerin TRA2 bölgesine yatırım yaparken karşılaştıkları güçlükleri; kalifiye eleman bulunamaması, bürokratik engellemeler, prosedürlerin yoğunluğu, yatırım kültürünün yaygınlaşmaması, tedarikçi eksikliği, kredi faiz ve vadelerinin uygunsuzluğu, yatırım sektörünün bulunmaması, kredi kaynaklarına erişim zorlukları, teminat yetersizliği, hammadde temininde yetersizlik, pazarlama sorunları ve yatırım için uygun arazi bulunamaması açısından değerlendirmeleri istenmiştir.

İşletmelerin TRA2 bölgesinde yatırım yaparken karşılaştıkları sorunlardan kredi faiz ve vadelerinin uygunsuzluğu, bölgede kalifiye eleman bulunamaması sorunlarını çok önemli gördükleri anlaşılmaktadır. Ülkemizin tamamı için genel bir sorun olarak ön plana çıkan kredi faiz ve vadelerinin uygunsuzluğu sorunu TRA2 bölgesi içinde önem derecesi yüksek bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

TRA2 bölgesinde yatırım yapan firmaların yaşadığı en önemli ikinci sorun, bölgede kalifiye eleman bulunamaması sorunu bölgeye özgü ve bölge açısından kalıcı bir sorun olduğu düşünülmektedir. Bölgedeki iş gücünün büyük bir kısmı vasıfsız iş gücünden

oluşmaktadır. Diğer bir ifadeyle kalifiye işgücü yok denilecek kadar azdır. Bu sorunun çözümü için devlet kurumlarının açmış olduğu çeşitli kursların ve eğitimlerin yetersiz kaldığı görülmektedir.

Bölgede yatırım yaparken karşılaşılan, önem derecesi en az olan sorunlar ise sırasıyla; yatırım için uygun arazi bulunamaması ve hammadde temininde yetersizlik sorunu olduğu araştırmaya katılan firmalar tarafından dile getirilmiştir.

Yatırım yaparken karşılaşılan sorunların TRA2 bölgesinde yer alan tüm illerde aynı düzeyde önemli olduğu görülmektedir.

TRA2 Bölgesine Yeterince Yatırım Yapılmamasında Medyanın Etkisi

TRA2 bölgesine yeterince yatırım yapılmamasını “bölge hakkında medyada olumsuz imaj oluşturulması” yönüyle değerlendiren işletmelerin verdikleri cevaplardan; TRA2 bölgesi hakkında medyada olumsuz bir imaj oluşturulmasının bölgeye yatırımların yeterince gelmemesinde çok önemli bir sorun olarak görülmediği anlaşılmaktadır.

TRA2 Bölgesinde Teşviklerden Yararlanan İşletmelerin Yatırım Teşvik Yasası Hakkındaki Görüşleri

TRA2 Bölgesinde araştırmaya katılan işletmelerden mevcut teşvik yasasında yapılacak olan güncellemeleri;

- Teşvik belgesinin alınabilmesi için yapılacak asgari yatırım tutarının yükseltilmesinin yatırımlar üzerindeki etkisi
- Bankaların vereceği krediler ile Kredi Garanti Fonu (KGF)’nin vereceği kefalet mektubu için taşınmazların teminat olarak alınmasının yatırımlar üzerindeki etkisi
- Yatırım teşviki kapsamında doğu illeri dışında diğer illerin de 6. Bölgede yer almasının yatırımlar üzerindeki etkisi
- Yatırım teşvikleri kapsamında yer alan bölgelerdeki sektör kısıtlarının yatırımlar üzerindeki etkisi
- Tekstil eylem planı kapsamında uygulanacak taşıma desteğinin tekstil firmalarının bölgeye yapılacak yatırımları üzerindeki etkisi

- Yatırım teşvikleri kapsamında illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre oluşturulan bölgelerin alt bölgelere ayrıştırılmasının bölgeye yapılacak yatırımlar üzerindeki etkisi
- TRA2 bölgesine yatırım yapan firmalara faiz desteği teşviki tutarının artırılmasının yatırımlara başlanması üzerindeki etkisi
- TRA2 bölgesine yatırım yapan firmalara vergi indirimi teşviki kapsamının genişletilmesinin yatırımları bölgeye yönlendirme durumu

açısından değerlendirmeleri istenmiştir.

Teşviklerden yararlanabilmek için gerekli olan asgari yatırım tutarının yükseltilmesinin TRA2 bölgesindeki yatırımları olumsuz etkileyeceği görülmektedir. İşletme yöneticileri ile yapılan yüz yüze görüşmelerden bölgedeki işletmelerin yarısından fazlasının böyle düşünmesinde etkili olan faktörün işletmelerin kendilerini sermaye ve teknik kapasite yönünden daha büyük yatırımları yapma konusunda yetersiz kalacaklarını düşüncülerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Taşınmazların bankaların vereceği krediler ile Kredi Garanti Fonu (KGF)'nin vereceği kefalet mektubu için teminat olarak alınmasının TRA2 bölgesindeki işletmelerin yatırım kararları üzerinde etkisi incelendiğinde; olumlu ve olumsuz etkisi olacağını düşünenlerin oranının bir birine çok yakın olduğu görülmektedir. Taşınmazların teminat olarak alınmasının yatırımlar üzerindeki etkisi hakkında firmaların ortak bir görüşünün olmadığı görülmektedir.

Teşvik yasasında TRA2 bölgesinin de içerisinde bulunduğu 6. Bölgeye doğu illeri dışındaki diğer illerin de dahil edilmesinin TRA2 bölgesine gelecek yatırımları büyük ölçüde olumsuz etkileyeceğinin firmalar arasında ortak bir düşünce olarak ön plana çıktığı görülmektedir.

Araştırmaya katılan işletmelerin % 56'sı sektör kısıtlamalarının yatırım kararları üzerinde olumlu etkisinin olduğunu ifade etmektedir. İşletmelerin %40'ı ise böyle bir kısıtlamanın yatırımları olumsuz etkileyeceğini düşünmektedir.

Teşvik sisteminde olmamasına rağmen tekstil eylem planı kapsamında uygulanması düşünülen hammaddeye ve pazara ulaşım desteğinin tekstil firmalarını

bölgeye çekip çekemeyeceği sorulduğunda firmaların %74'ünün bu desteğin tekstil firmalarını bu bölgeye yatırım yapmaya çekebileceğini ifade ettikleri görülmüştür.

Faiz desteği teşvik tutarının artırılmasının TRA2 bölgesinde yatırımları kolaylaştırdığını düşünen firmaların oranı % 81'dir. Faiz desteği teşvik tutarının artırılmasının bölgede yatırımları kolaylaştırmadığını düşünenlerin oranı ise %17'dir. TRA2 bölgesindeki firmaların büyük bir kısmı faiz desteği teşvik tutarının artırılmasının yatırımları kolaylaştırdığını düşünmektedir. Bölgedeki iller içinde faiz desteği teşvik tutarının artırılmasının yatırımları kolaylaştırdığını düşünenlerin en fazla olduğu il Ağrı, en az olduğu Ardahan'dır.

TRA2 bölgesinde faiz desteği teşvik tutarının artırılmasının yeni bir yatırıma başlanması için yeterli olduğuna inanan firmaların oranının %51 olduğu görülmektedir.

TRA2 bölgesinde faiz desteği teşvik tutarının artırılmasının yatırım yapmayı kolaylaştırdığı ancak bunun yeni bir yatırıma başlamak için tek başına yeterli olmadığı anlaşılmaktadır.

TRA2 bölgesinde uygulanan vergi indirimi teşvik kapsamının genişletilmesinin yatırımların bölgeye yönlendirilmesinde etkili olup olmayacağı sorusuna bölgedeki firmaların %79'u olumlu bir etkisi olacağını dile getirmiştir. Etkisi olmadığını düşünenlerin oranı ise %13'tür.

TRA2 Bölgesinde Yararlanılan Teşvik Türlerinin Yeni Yatırım Kararlarına Etkisi

TRA2 bölgesinde yeni bir yatırıma başlarken firmaların en fazla önem verdikleri teşvik türünün 4,44 ortalama önem derecesi ile SGK prim desteği olduğu anlaşılmaktadır. Önemsenen diğer teşvik türleri ise sırasıyla; 4,41 ortalama önem derecesi ile vergi indirimi, 4,28 ortalama önem derecesi ile KDV istisnası desteği, 4,21 ortalama önem derecesi ile faiz indirimi desteği olduğu görülmektedir. Yeni bir yatırımda en az önemsenen teşvik türleri ise 2,26 ortalama önem derecesi ile gümrük muafiyeti desteği, 3,77 ortalama önem derecesi ile gelir vergisi stopaj desteği ve 3,82 ortalama önem derecesi ile arazi tahsisi desteği olduğu görülmektedir.

TRA2 bölgesinde yeni yatırımlara başlanmasında teşvik türlerinin sektörlere göre ortalama olarak önem dereceleri incelendiğinde; hizmet işletmelerinin bulunduğu eğitim, sağlık, enerji, iletişim, depolama ve taşıma sektörlerinde yeni bir yatırıma başlarken en

fazla önem verilen teşvik türünün SGK prim desteği olduğu Ayrıca çok fazla personel çalıştıran tekstil ve inşaat firmalarında da yeni bir yatırıma başlanırken SGK prim desteğinin çok önemsendiği anlaşılmaktadır.

TRA2 Bölgesinde Yararlanılan Teşvik Türlerinin Mevcut Yatırımların Geliştirilmesine Etkisi

TRA2 bölgesinde teşviklerden yararlanan işletmelerin mevcut yatırımların geliştirilmesinde en fazla önemsedikleri teşvik türünün 4,67 ortalama önem derecesiyle SGK prim desteği olduğu görülmektedir. Bölgede mevcut yatırımların geliştirilmesinde en fazla benimsenen diğer teşvik türleri sırasıyla; 4,51 ortalama önem derecesiyle vergi indirimleri desteği ve 4,48 ortalama önem derecesiyle KDV istinasıdır. TRA2 bölgesinde yeni bir yatırıma başlanırken önemsenen teşvik türleri ile mevcut yatırımları geliştirmek için önemsen teşvik türlerinin büyük oranda benzerlik gösterdiği görülmektedir. Ancak bölgede vergi indirimi teşvik türünün önem derecesi mevcut yatırımların geliştirilmesinde daha da artmaktadır.

SGK prim desteği teşvik türünün hem yeni yatırım kararı alınmasında hem de mevcut yatırımların geliştirilmesinde TRA2 bölgesindeki sektörler için vazgeçilmez bir teşvik türü olduğu görülmektedir.

Ancak aynı durum arazi desteği teşvik türü için geçerli değildir. Eğitim ve sağlık sektöründe yeni bir yatırım kararı alınırken arazi desteği teşvik türü çok önemli iken, mevcut yatırımların geliştirilmesinde teşvik türünün önem derecesi azalmaktadır.

Sonuç olarak yapılan araştırmada, TRA2 bölgesine sağlanan yatırım teşviklerinin bölgenin sosyo – ekonomik olarak kalkınmasında, bölgede üretim ve istihdamın artırılmasında, mevcut yatırımların geliştirilmesinde, geleceğe dönük yatırım kararlarının alınmasında, beklenen düzeyde olmasa da, etkili olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Akdeve, E., Karagöl E., “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Teşvikler ve Ülke Uygulamaları”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37) 2013, 329-350
- Aktan, Coşkun C., "Yoksullukla Mücadele Stratejileri" Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları (2002). <http://www.canaktan.org/din-ahlak/ahlak/rant-kollama/plutokrazi.htm>, 02.01.2018
- Alpar, Rena, *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemlere Giriş 1* (2. bs). Nobel Yayınevi, Ankara 2003.
- Altay,A., Karabulut, Ş., “Türkiye’de Mali Teşvik Sistemi ve Yatırımlara Sağlanan Mali Teşviklerin Değerlendirilmesi”, *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (4), 2017, 189-202
- Ay, M.Hakkı, “Yatırım Teşviklerinin Sabit Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi”, *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5 (2), 2005, 176-184
- Aykın, Hasan, “Teşviklerin Sınıflandırılması”, <https://vergidosyasi.com/2017/03/03/tesviklerin-siniflandirilmesi-amaclari-kapsami-verilis-asamalari-ve-niteliklerine-gore-tesvikler/>
- Barton Legum, “Making the Most of International Investment Agreements: A Common Agenda”, *Symposium presentation*, 12 December 2005, Paris, Room 1, OECD Headquarters
- Candan, G.T, Yurdadoğ, V., “Türkiye’de Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Politikaları”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 2017, 150-173
- Cedidlová, M., "The effectiveness of investment incentives in certain foreign companies operating in the Czech Republic." *Journal of Competitiveness*, 5 (1), 2013, 108-120

- Cho, J. "Foreign direct investment: determinants, trends in flows and promotion policies." *Investment Promotion and Enterprise Development Bulletin for Asia and the Pacific*, 1, 2003, 99-112
- Çiftçi, H., Koç, M., "İstihdamın Artan Önemi ve Teşvik Belgeli Yatırımlar Etkinlik Analizi", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 2 (6),2013, 19-41
- Dağ, M., Ökde F., Börü İ., Ökde, B., "Türkiye’de Bölgesel Teşvik Uygulamalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi", *Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal)*, 3 (5), 2017,
- Duran, Mustafa "Türkiye’de yatırımlara sağlanan teşvikler ve etkinliği". Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2002.
- Ekonomi Bakanlığı, "Yatırım Teşvik Sistemi Yatırımlarda Devlet Yardımları" 2017, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/yatirim/yatirimTesvik/yatirimTesvik> (Erişim Tarihi 02.01.2018)
- Erdoğan, E., Ataklı, R., "Investment Incentives and FDI in Turkey: The Incentives Package after the 2008 Global Crisis" *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 58,2012, 1183-1192.
- Goss,E., Joseph, M., "The impact of tax incentives: do initial economic conditions matter?" *Growth and Change*, 32 (2), 2001,
- Gök, Rukiye, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Uygulanan Vergisel Teşviklerin Türkiye Özelinde Değerlendirilmesi", *Vergi Dünyası*, (357), 2011, 162.
- Gülmez M., Yalman İ.N., "Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri: Sivas İli Örneği", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24 (2),2010,
- Hazine Müsteşarlığı, "Yeni Yatırım Teşvik Sistemi I. Yıl Uygulama Sonuçları", Eylül 2010 , Ankara. <https://m.hazine.gov.tr/File/Index?id=87BBF1E5-90D9-46D4-99A8-98C9918E80EF> (Erişim Tarihi 02.01.2018)
- Head, C., John C., Riesa, D., Swenson, L. "Attracting foreign manufacturing: Investment promotion and agglomeration." *Regional Science and Urban Economics*, 29 (2), 1999, 197-218

- İstanbul Ticaret Odası, "Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde Uygulanan Teşvik Uygulamaları ve Ülkemizde Uygulanabilirliği." 51, 2007.
- James, Z., Sauvant, P., and Khalil, H., Series, U. N. C. T. A. D. "International Investment Agreements In Services.", 2005 s Nuri Yavan, "Teşviklerin sektörel ve bölgesel analizi: Türkiye örneği", Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, 2010.
- Johnson, L., Toledano, P., "Investment incentives: the good, the bad and the ugly." Eighth Columbia International Investment Conference Draft Paper, Columbia University, November 2013.
- Kara, S., Öztopçu D., "Tms-20 "Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi Ve Devlet Yardımlarının Açıklanması Kapsamında Yeni Teşvik Sisteminin Muhasebeleştirilmesi", *World of IFRS*, Özel Sayı, 2015, 14.
- Karabıçak, Mevlüt, "Türkiye'de Uygulanan Ekonomik Teşvik Politikalarının Boyutu, Ulusal, Bölgesel Ve Yerel Kalkınma Üzerine Olası Etkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (3), 2013, 263-280
- Karakurt, Alper, "Küresel Kriz Ortamında Yatırım Teşvikleri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65 (2), 2010, 143-163
- Karasioğlu, F., Kınalı, F., "TMS – 20 Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilme ve Finansal Raporlama Süreci", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 20 (2), 2017, 140-150
- Kenneth, P., "Investment incentives: Growing use, uncertain benefits, uneven controls", *Geneva: International Institute for Sustainable Development*, 2007.
- Köksal Mustafa, "Genel Teşvik Sisteminin Değerlendirilmesi ve Bazı Öneriler", *Amme idaresi Dergisi*, 34 (3), 2001.
- Kutbay, H., Aslan, R., Hüseyin Kutbay, Recep Aslan, "Türk Mali Mevzuatında Yatırımları Teşvik Eden Yasal Düzenlemeler ve Ekonomiye Katkısının Değerlendirilmesi" " VI. Oturum.
- Kutlu, E., Hacıköylü, C., "Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde Türkiye Ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Devlet Yardımları" *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), 2007, 367-390

- Küçükler, Celal, "Teşvik Teorisi: Ekonomik Argümanlar ve Endüstri Politikaları." iç. Erdinç Telatar (Ed.), *Ekonomik Gelişme Teşvikler ve Sivas*, Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu 2000,
- Küçükoğlu, Mahmut, *Vergisel Teşviklerin Bölgesel Kalkınmadaki Rolü: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Üzerine Uygulama* (Yayınlanmış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2005.
- Louis, T., Wells, G., "Marketing a country: promotion as a tool for attracting foreign investment", 2000.
- Mamica N., Pasholli, A., "Financial Incentives And Their Impact For Attracting FDI Survey With Foreign Investitures In Albania", *Journal Of Knowledge Management, Economics And Information Technology*, 7, 2011.
- Onay, Ahmet, "Muhasebe Standartları Kapsamında Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi", *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (3), 2016, 31-45.
- Oral, B., Uğur, A., "Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlikleri Gidermek İçin Devlet Yardımları (Teşvikler): 2012 Teşvik Sisteminin Bölgesel Teşvikler Açısından Getirdiği Yenilikler", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 11 (21), 2013, 140-168.
- Oyman, Turgay, "İsparta İlinde Teşvik Alan İşletmelerde Memnuniyet Düzeyinin Ölçülmesi", *Journal of Current Researches on Business and Economics (JoCRReBE) ISSN: 2547-9628*, 7 (2), 2017, 33.
- Öz, E., Buyrukoğlu, S., "Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikalarının Makroekonomik Değişkenler Üzerindeki Etkisinin Ampirik Analizi", *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute/Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 2017, 322-336.
- Özdamar, Kazım, *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi: SPSS-MINITAB (çok değişkenli analizler)*, Kaan Kitabevi, Eskişehir 2004.
- Sağlam, Necdet, "Devlet Teşvikleri, Hibe Ve Destekleri Vergilendirilmesi Muhasebeleştirilmesi", <https://www.linkedin.com/in/prof-drnecdet-saglam-84533613>

- Schwartz, G., Benedict C., "Government subsidies", *Journal of Economic Surveys*, 13 (2), 1999.
- Selim S., Koçtürk O. M., Eryiğit P., "Türkiye’de Yatırım Teşvikleri Ve Sabit Yatırımların İstihdam Üzerine Etkisi: Panel Veri Analizi Panel Veri Analizi; Effect on Employment of the Investment Incentives and Fixed Investments in Turkey: Panel Data Analysis", *Ege Akademik Bakış*, 14 (4), 2014ç
- Sönmez, Feriştah, "Devlet Teşvik ve Yardımlarının Muhasebeleştirilmesi", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 28, 2005, 125-140ç
- Şahin, M., Uysal Ö., "Bölgesel Kalkınma Çerçevesinde Yatırım Teşviklerinin Shift-Share Analizi" *Maliye Dergisi*, 160, 2011, 111-138
- Şahin, M. Yurda, I "Yeni Teşvik Sistemi, Yatırımlarda Devlet Yardımı." Teşvik Uygulamaları ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara, http://www.ekonomi.gov.tr/upload/1F5D92A4-0380-4636-2383FCAB5B8E39E5/Mehmet_yurdal_sahin.pdf/ET/19.01 2018
- Şanlıoğlu, Ö., Özcan, E.Ö., "Türkiye’de Uygulanan Turizm Teşvik Politikaları Ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2), 2017, 98.
- Topal, M. Hanefi "Teşvik Politikalarının Gerekçeleri ve Etkinliği: Kuramsal Bir Yaklaşım", *The Journal of International Scientific Researches*, 1(2), 2016, 35-51.
- Ünsaldı, Mehmet, *Devlet Teşvikleri Ve Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları Üzerine Etkileri*, Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Üzümcü, A., Doğan, A., "Türkiye Ve Sivas’ta Yatırım-Kobi Teşviklerinin Gelişimi", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 2001, 299-318.
- Villela, L., Barreix, A., "Taxation and investment promotion", Inter-American Development Bank, 2002
- Yatırım Teşvik Sistemi Yatırımlarda Devlet Yardımları, Ekonomi Bakanlığı Şubat 2017

- Yavuz, Ali, “Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Yatırım Teşviklerinin Rekabet Koşulları Altında Özel Kesim Yatırımları Ve İstihdam Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz”, *Süleyman Demirel Üniversitesi*, 15 (1), 2010, 83-101.
- Yayar, R., Demir, Y., “Bölgesel Kalkınma Ve Yatırım Teşvikleri: Tokat İlinde Bir Uygulama” *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39, 2012, 119.
- Yıldız, F., Topal, Y., Küçükkahraman, B., “Sanayi İşletmelerine Verilen Teşviklerin TMS 20: Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması Standardı Işığında İncelenmesi ve Muhasebeleştirilmesi” *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 2015, 295-312.
- Zeytinolu, E., Gönem S., “Devlet Teşvik Ve Yardımlarının TMS 20 Kapsamında Muhasebeleştirilmesine Yönelik Değerlendirmeler”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 45, 2015, 175-189.

EKLER

EK 1. ANKET

BU ANKET,

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ İŞLETME BÖLÜMÜ FİNANS BİLİM DALINDA “*TÜRKİYE DE UYGULANAN YATIRIM TEŞVİKLERİ VE SERHAT İLLERİNDE BİR ARAŞTIRMA*” BAŞLIKLİ DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI İÇİN HAZIRLANMIŞTIR.

SERHAT İLLERİMİZİN TEŞVİKLERDEKİ ETKİNLİĞİNİ ÖLÇEBİLMEMİZ AÇISINDAN BİLGİ VE YORUMLARINIZA İHTİYAÇ DUYMAYIZ.

ANKETE KATILIMDA BULUNDUĞUNUZ İÇİN TEŞEKKÜR EDERİZ.

ANKETİ HAZIRLAYAN: Prof. Dr. Adem DURSUN
Öğr. Gör. Melik YOLCI

ANKET SORULARI

(Anket sorularını yanıtlarken “Lütfen” ilgili şıkkın yanındaki kutucuğa “X” işareti koyunuz)

1. Hangi şehirde faaliyette bulunuyorsunuz?

- Ağrı Kars Iğdır Ardahan

1. İşletmeniz hangi sektörde faaliyet göstermektedir?

- a. Gıda
 b. Kimya
 c. Metal Sanayi
 d. Plastik Sanayi
 e. Orman Ürünleri
 f. Tekstil Sanayi
 g. İnşaat
 h. Eğitim
 i. Turizm
 j. Sağlık
 k. Enerji
 l. İletişim
 m. Ticaret - Depolama

2. Şirket Türünüz aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Şahıs İşletmesi
 b. Limited Şirket
 c. Anonim Şirket

3. Kuruluş Yılıınız (Lütfen yazınız):

4. İşletmenizde kaç kişi istihdam ediyorsunuz?

- a. 1-9 arası
 b. 10-49 arası
 c. 50-250 arası
 d. 250 den fazla

5. İşletmenizde Üst Yönetim Kimler Üstleniyor?

- a. İşletme Sahibi ve/veya Aile Üyeleri
 b. Tecrübeli Profesyonel Yöneticiler
 c. Diğer (Belirtiniz).....

6. İşletme sahibinin cinsiyeti ve yaşı nedir? (İşletmeniz Tek Kişilik İşletme ise cevaplayınız)

Erkek () Kadın ()

- a. 25 yaş altı
 b. 26-35 yaş arasında
 c. 36-45 yaş arası
 d. 46 ve üstü

7. Üst Düzey Yöneticinin Eğitim Düzeyini lütfen Belirtiniz

- a. İlkokul
 b. Ortaokul
 c. Lise
 d. Üniversite
 e. Master/Doktora
 f. Diğer (Lütfen belirtiniz):

8. Bu İşletmeyi Kurma nedenlerini Önem Sırasına Göre Sıralanış?

- a. İşletme sahibi olma ve bağımsız çalışma arzusu
 b. Karlı bir iş olması
 c. Baba mesleğini devam ettirme isteği
 d. İşletme alanımıza yönelik devlet teşviklerinden dolayı
 e. Diğer (Belirtiniz)

9. İşletmenizin Kuruluş Yeriyle İlgili Sorunların size göre önem derecesi nedir?

	Çok Önemli	Önemli	Kısmen	Önemsiz	Çok Önemsiz
Hammaddeye Uzaklık sorunu					
Altyapıdan kaynaklı sorunlar					
Nitelikli Eleman Bulamama Sorunu					
Pazara Olan Uzaklık					
Ulaşım Sorunu					
Sektördeki Piyasa Boşluğu					

Karşılaştığımız Finansman Sorunlarının Önem derecesini belirtiniz?

	Çok Önemli	Önemli	Kısmen	Önemsiz	Çok Önemsiz
Öz kaynak Yetersizliği					
Kredi Maliyetlerinin Yüksek Oluşu					
Kredi Bulamama Riski					
Teknoloji Maliyetlerinin Yüksek Oluşu					

10. İşletmenizin ortalama kapasite kullanım oranını nedir?

- () a. % 0-50
 () b. % 51-75
 () c. % 76 ve üzeri
 () d. Firma sahibi bilmiyor

11. İhracat yapıyor musunuz?

- () Evet
 () Hayır

Cevabınız EVET ise lütfen 13.soruyu atlayıp, 14. sorudan devam ediniz

12. Eğer İhracat Yapmıyorsanız, Yapmama Nedenlerinizi Önem Derecesine Göre Sıralayınız?

	Çok Önemli	Önemli	Kısmen	Önemsiz	Çok Önemsiz
Kapasite Yetersizliği					
Dış Pazarlarla İlgili Yeterli Bilgiye Sahip Olunmaması					
İç Pazar Talebinin Yeterli Olması					
Kaynak Yetersizliği (Malzeme, Ekipman, Teknoloji, Sermaye)					
Ulaşım					
Sektördeki Piyasa Boşluğu					

13. İşletmenizin şimdiye kadar yararlandığı ve/veya yararlanmakta olduğu Yatırım Teşvik türleri varsa, Lütfen belirtiniz. (Birden fazla şıkkı işaretleyebilirsiniz)

- () a. Gümrük vergisi istisnasından Teşvikinden
 () b. Makine ve teçhizat alımındaki KDV İstinası
 () c. Gelir Vergisi Stopaj Desteği Yatırım
 () d. Yatırım yeri tahsisinden Yatırım Teşvikinden
 () e. Faiz Desteği Yatırım Teşvikinden
 () f. Vergi İndirimler Yatırım Teşvikinden
 () g. SGK Prim Desteği Yatırım Teşvik

14. Teşvik Mevzuatı Hakkındaki detaylı bilgilere nerelerden ulaşabiliyorsunuz?

- () a. Ulaşamıyorum
 () b. Kalkınma Ajansından
 () c. Sanayi ve Ticaret Odası'ndan
 () d. Özel Danışma şirketlerinden
 () e. Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüklerinden

15. Teşvik Uygulamaları ve Devlet yardımlarından Hangi Şekilde Bilgilendirilmek İstiyorsunuz?

- () a. Devlet eliyle gönderilen bir uzmanın işletmemizi ziyaret etmesi ile
 () b. Kurumların internet sayfaları vasıtasıyla bilgilendirmesi yoluyla
 () c. Bağlı bulunan oda veya birlikler tarafından gönderilen broşürler yoluyla
 () d. Diğer (Belirtiniz).

16. Teşviklerden Yararlanma Esnasında Karşılaşılan Güçlükleri Önem Derecesine Göre Sıralayınız.

Önem Derecesi	Çok Önemli	Önemli	Kısmen	Önemsiz	Çok Önemsiz
Teşvik yasalarıyla ilgili yeterince bilgiye sahibi olmamam					
Prosedürler çok yoğun olması					
Sonuçlanmasının çok uzun zaman alması					
Uygulamada yardımcı olacak uzman kadro veya kuruluş yetersizliği					
Prosedür dışı engellemeler fazlalığı					
Verilen Teşviklerin yetersizliği					
Diğer (Belirtiniz).....					

17. Yararlandığınız Teşvikleri Ne Kadar Faydalı Buluyorsunuz

	Çok Faydasız	Faydasız	Kısmen Faydalı	Faydalı	Çok Faydalı
Gümrük vergisi istisnasından Teşvikinden					
Makine ve teçhizat alımındaki KDV İstinası					
Gelir Vergisi Stopaj Desteği Yatırım					
Yatırım yeri tahsisinden Yatırım Teşvikinden					
Faiz Desteği Yatırım Teşvikinden					
Vergi İndirimler Yatırım Teşvikinden					
SGK Prim Desteği Yatırım Teşvik					

18. Ekonomik gidişat sizce yatırımı yapmanızı ne derecede etkiler?

- () Çok () Orta () Az

19. Önümüzdeki 5 yıl içerisinde yeni yatırımlar yapmayı planlıyor musunuz?

- () Evet
 () Hayır

Cevabınız hayır ise 20. sorudan devam ediniz.

20. Yatırım planlarınızı hangi alanlarda yapmayı düşünüyorsunuz?

- () a. Mevcut Sektörünüzden Farklı Bir Sektör
 () b. Entegre yatırımlar
 () c. Yatırım tamamlama
 () d. Modernizasyon
 () e. Diğer (Lütfen belirtiniz).....

21. İlinize yatırım yapma nedenlerinizi önem derecesine göre belirtiniz?

Yatırım yapılma nedenleri/Önem derecesi	Çok Önemli	Önemli	Kısmen	Önemsiz	Çok Önemsiz
Hemşerilik duygusu					
İstihdam yaratmak					
Ucuz iş gücü					
Finansal karlılık					
Pazar uygunluğu					
Teşvikler					
Hammaddeye yakınlık					
Altyapı koşullarının uygunluğu					

22. Yatırım yaparken karşılaştığınız güçlükleri aşağıda gösterilen tablodaki sıklık durumlarına göre belirtiniz.

Yatırım Yapılırken Karşılaşılan Güçlükler	Her Zaman	Çoğunlukla	Bazen	Nadiren	Hiçbir Zaman
Kalifiye eleman bulunmaması					
Bürokratik engellemeler					
Prosedürlerin yoğunluğu					
Yatırım kültürünün yaygınlaşmaması					
Tedarikçi eksikliği					
Kredi faiz ve vadelerin uygunsuzluğu					
Yatırım sektörünün bulunmaması					
Kredi kaynaklarına erişim zorlukları					
Teminat yetersizliği					
Hammadde Temininde Yetersizlik					
Pazarlama sorunları					
Yatırım için uygun arazi bulunmaması					

23. İlinize yeterince yatırım yapılmamasının nedenlerinin önem derecesini belirtiniz?

Yatırım yapılmama nedenleri/Önem Derecesi	Çok Önemli	Önemli	Kısmen	Önemsiz	Çok Önemsiz
Devlet teşviklerinin yetersiz olması					
Ekonomik ve politik istikrarsızlık					
Medyada olumsuz imaj yaratılması					
İlinizde altyapı yetersizliği					
Kalifiye eleman eksikliği					

Bu çalışmanın sonuçlarından haberdar edilmek ister misiniz?

- () 1 EVET e-posta Adresi ()
 () 2 HAYIR

DEĞERLİ KATKILARINIZ İÇİN TEŞEKKÜR EDERİZ.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Melik YOLCI
Doğum Yeri ve Tarihi	Ağrı 10.20.1982
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi/ İşletme Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi/ Muhasebe Finansman
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Sağlık Bakanlığı/ Ağrı İbrahim Çecen Üniversitesi
İletişim	
E-Posta Adresi	Melikyol.1982gmail.com
Tarih	20.12.2019